

FOREWORD

The Akbar Shahi Sringara Darpan which is the first number of the Ganga Oriental Series, published under the authority of the Government of Bikaner, is a book of more than ordinary interest. In the first place it is one of the few books in Sanskrit directly connected with the great Emperor Akbar. Imitating Prataparudriya the poet quotes as examples for the theories he propounds, verses of his own composition addressed to Akbar. Secondly the author is a Jain poet, and as the followers of Bhagavan Mahavira form so important and so considerable a section of the subjects of His Highness the Maharaja, this work on rhetoric by a Jain scholar cannot but be of interest.

Akbar's interest in Sanskrit literature is well attested by the fact that he had many of the classics of that language translated into Persian. It is also well known that among his Ministers and Courtiers were many who were renowned scholars. Notable among them were Raja Todar Mal, the great Revenue Minister, whose comprehensive treatise on Dharma Sastra is available in the Anup Sanskrit Library, and Prithwi Raj Rathore (Peethal of Rajput Legend) a Cirdet of the Bikaner Royal Family, who, though now known only as a Hindi poet, was also a famous Sanskrit scholar in his day.

The association of Jain scholars with Akbar's Court is also of historic significance. Yugapradhan Sri Jina Chandra Suri, the famous Jain saint was invited to the Court by the Emperor in 1591 in

pursuance of his policy of learning at first-hand the principles of the more important religions of the world. It is clear from the many Jain works dealing with the association between the Emperor and the Sanyasi that Jina Chandra Suri earned the respect of the Emperor and came to have considerable influence with him. The Emperor also honoured him with the title of Yugapradhan. After this event Jain scholars seem to have taken their place in the ranks of poets and writers from all parts of India who thronged round the Court at Agra and Fatehpur.

The work has been carefully edited by the learned Curator Mr K Madhava Krishna Sarma and the Prefatory Note contributed by Dr Kunhan Rya, Honorary Adviser to the Anup Sanskrit Library, undoubtedly enhances the value of the book.

K. M. PANIKKAR

DEDICATED

TO

HIS HIGHNESS THE MAHARAJA
OF BIKANER

धीमन् विष्णव्यमृषणमणे नित्य प्रज्ञापालने
बद्धबद्धमता रुक्षीयविषयेऽनन्ता धियं पोषयन् ।
वाग्देवीपरिचर्यया युवजनाम् पूर्वाधिक मोक्ष
प्राक्कल्पान्तमनुएतधीर्गजयता यादुं बलिहो भवान् ॥

GENERAL CONTENTS

	PAGES
Foreword by Major K. M. Panikkar .	vii-viii
Dedication	ix
Prefatory Note by Dr. C. Kunhan Raja	xiii-xviii
Introduction	xix-xxviii
Detailed List of Contents . . .	xxix-xxxiv
Corrections	xxxv-xxxvii
Akabarasahisringaradarpana—	
Ullasa I	1-11
" II	12-21
" III	22-33
" IV	34-43
Sringarasanjivini (Appendix) . .	1-15
Manuscript Variants	17-27
Notes by Dr. C. Kunhan Raja . .	28-42
Index to Akabarasahisringaradarpana	43-54
" " Sringarasanjivini . . .	54-58

PREFATORY NOTE

It is a great privilege to have this opportunity of writing a Prefatory Note to the first number in the Ganga Oriental Series published by the Government of His Highness the Maharaja of Bikaner. The plan of publishing such a series was first announced from the office of the Prime Minister on the 10th April 1939, after the celebration of the Golden Jubilee of the reign of His late Highness, whose name the series bears. The Anuprasimhagunavata was published as a Dedicatory Volume in the series last year. In the Introduction to that volume Major K. M. Panikkar, then Minister of Education in the State, has ably explained how Maharaja Anup Singhji has brought together the wonderful collection of manuscripts, which is now constituted into a library bearing his name. Many of the manuscripts were acquired even prior to the time of Maharaja Anup Singhji, but the great bulk of the collection belongs to his days. Many of them were transcribed for him and belonged to him. Many manuscripts belonging to various scholars of his time were added to the collection. The names of Kivindracharya and Manirama Dikshit deserve special notice in this connection. Many manuscripts note that they were transcribed in the kingdom of Maharaja Anup Singhji.

Thus the Library is called after Maharaja Anup Singhji and the series is named after His late Highness, in whose time the series was planned and actually started. It is a matter of deep regret that His late Highness passed away in the meantime. On

behalf of the scholars, especially those who are working in the field of Sanskrit, Hindi and other Indian literatures, I take this opportunity of recording the sincere gratitude to him for the great patronage which he extended to scholars in a variety of ways, of which the constitution of the rich collection of manuscripts into a well organised library and the plan of undertaking a serial publication stand out foremost

When I express the feelings contained in the verse dedicating this first number in the series to His Highness the Maharaja of Bikaner, I am discharging something far more than a formal duty. The great poet Kalidasa has on more than one occasion in his immortal works stated that wealth and learning seldom abide in the same place. It is only during the reign of an ideal king that there is such a harmony between these two factors in the national life. It is the harmonious combination of these two elements in national prosperity that is alluded to in the dedicatory verse.

When Kalidasa wrote the verse in his Raghu vamsa

स राज्य गुरुणा दत्त प्रतिपद्याधिक धर्मो ।
दिना-न्ते निहित तेजः सविज्ञेय इत्येष ॥

he was even prophetic and His Highness the Maharaja fulfils the expectations of the great poet as expressed by him in these lines written more than two thousand years ago. Under the kind patronage and gracious guidance of His Highness, the series is assured of a successful continuity.

It is quite appropriate that the Government of His Highness the Maharaja of Bikaner should have selected for the Dedicatory Volume of the series, the Anuprasimbhagavatara, in which the many royal virtues of Maharaja Anup Singhji were extolled by a great scholar and poet of his Court. It is not less appropriate that the selection for the first number of the series should have fallen on this work. The great Moghul Emperor Akbar is the patron under whose orders this work was written. The author is a great Jaina scholar of his Court. The work deals with one of the most important aspects of Sanskrit Literature, namely Sringara.

This work closely follows an earlier work on the subject namely, the Sringaratilaka of Rudrata. In explaining the subject and in giving illustrations, he has closely followed the earlier work. From the notes which I have added, the intimate relation of the two works will be clear. But there is still a very refreshing originality. Though in the illustrative verses, the author takes the subject matter from the earlier work, his presentation is absolutely original, and in many cases he even surpasses the original in beauty and diction.

When the work was undertaken for publication, there was only one manuscript available. Later on another manuscript was discovered. The variants and improved readings in this second manuscript are given at the end by the editor in the course of presenting the manuscript readings. This second manuscript has been of some help in reconstructing the

correct text. The work of Rudrata also has been helpful in this matter. There are still a few places where the reading is not quite satisfactory. But such cases are very few. The reader is requested to consult the Manuscript Variants given by the editor and the Notes prepared by myself.

There is a small work called *Sringarasanjivani*, consisting of about a hundred verses. It was thought that this small work could go along with this volume. It is added as an Appendix. For this work also, no second manuscript has been discovered. Yet it was possible to prepare a satisfactory copy for the press. The readers can realise for themselves the beauty of this small work for which there are few rivals in Sanskrit. There was some doubt whether the name of the work should be given as *Sringarasanjivani* or *Sringarasanjivini*. In the case of the commentaries of Mallanatha on the works of Kālidāsa, some printed editions give the name as *Sanjivani* and not as *Sanjivini*. From the rhyme in verse No. 102 of this small work one is inclined to assume that the author meant the work to be styled *Sringarasanjivini* and not *Sringarasanjivani*. I take the responsibility for closing the title with *Sanjivini* instead of the more correct form *Sanjivani*.

When the text portion of this book was in the Press I was staying at Bikaner and I had the privilege of looking into the proofs. The text is printed as it was found in the manuscript of the Anup Sanskrit Library, Bikaner, with such changes that were warranted. In many cases, the manuscript did not note any heading and they were added. Such addi-

tions are noted in the Manuscript Variants prepared by the editor. In some cases it was not possible to make any correction at the time of printing, and such cases are noticed in my Notes, where improved readings are suggested. Cases where the text is not satisfactory, but where there are difficulties in making changes are also noticed in my Notes. Especially is this the case with I 17 to 21. The manuscript had an omission, though no break is noted, in the beginning of the second Ullasa. The omission is filled up in the Manuscript Variants, through the help of the second manuscript which was accessible only after the text was printed. A few mistakes that were detected only after the printing are also noticed in my Notes. I have read through the proofs and I am as much responsible for any deficiency in the printing as the editor himself.

In some cases, perhaps this work will be of help in improving the readings of the *Sringaratilaka*, as it is now available in print, edited by Pischel. That work is now divided into three *Paricchedas*, while the present work, the *Sringaradarpana*, is divided into four *Ullasas*. The first two *Ullasas* correspond to the first *Pariccheda* of *Sringaratilaka*. The third *Pariccheda* of *Sringaratilaka* corresponds to the third *Ullasa* and the first 21 verses in the fourth *Ullasa*. I should think that the *Sringaratilaka* too may be divided into four *Paricchedas*, corresponding to the four *Ullasas* of *Sringaradarpana*, but the division of the *Darpana* may with greater propriety be adjusted to the *Tilaka* in the case of the last

section. The two main sections on **Karuna** (IV-1 to 8) and **Sakhyah** (IV 9 to 21) in the **Darpana**, may be shifted to the third **Ullasa** since they are related to **Sringara**. The first three **Ullasas** then will deal with **Sringara** and the last section with the other **Rasas**. Since the first **Pariccheda** in the **Tilaka** is disproportionately long, it is better to assume that the section was originally divided into two **Paricchedas**, corresponding to the first two **Ullasas** of the **Darpana**.

It is my pleasant duty to record my gratitude to Major Panikkar for the great interest that he has all along taken in the affairs of the Library and in the publication of this work. He has read through the proofs and has suggested many improvements. In the midst of his administrative work involving a variety of duties of a very onerous nature, he always found time to guide the editor and myself in bringing out this publication. His profound scholarship, his sharp intellect, his wide knowledge of literature and history and his critical insight have been of great help to us in preparing a correct version for the edition.

C KUNHAN RAJA

INTRODUCTION

This edition of the अकबरसाहिब्रह्मदर्पण is based on a single MS deposited with the number 9356 in the Anup Sanskrit Library. It is a paper MS of the size of $11\frac{1}{2} \times 5$ ". There are 16 folia with 12 to 14 lines in a page and 50 letters in a line. The script is Devanagari of the Jaina style. It is bold and large. The MS is old, but its condition is fairly good. It is complete except for a few small gaps. There is confusion of घ and व and य and स. च and प are not always written distinctly from घ and य respectively. Wrong doubling of consonants as सच instead of सच, and अनुस्वार instead of पञ्चम, as is more or less a universal practice in MSS, are also among the features of the MS. On the whole the MS is fairly accurate. The first page is left blank except for the title ब्रह्मदर्पण which is evidently written by a later hand. The title is written in the left hand margin of the reverse of each folio with the folio number in the opposite margin. Headings are rubbed over by red pigment. At the end and in the same hand the MS is dated Samvat 1626 (A. D. 1569). As पद्मसुन्दर, the author of the work belongs to the same period, the MS should be considered a contemporary one. After the date a different hand in red ink writes that the MS was written at Agra by धीर, pupil of चउदन, for his own study on Tuesday, the eighth day of the dark fortnight of आषाढ, in the reign of Akbar when मान कीर्तिसूरि was occupying चन्द्रकीर्तिपट्ट.

आषाढमासे कृष्णपक्षे अष्टम्या तिथौ भौमवामने पातिसाहस्री-
अकबरराजे आगरामध्ये भ० श्रीचन्द्रकीर्तिपट्टे भ० धीरधी-

मानकीर्तिसुरिविद्यमाने । प० चउहयशिष्यवीराहने लिखित स्यवा
चनाय । शृङ्गारदर्पणकाव्य ॥

After this a still different hand in black ink writes

चतु शृङ्गस्त्रिगदध द्वितीयं सप्तइस्तवान् ।
त्रिधा वदो महा देवो वृषभो रोचयति वै ॥ १ ॥
मायो बाबरशुभ्रजोऽत्र जयराट् मद्रत् इषाऊ नृपो-
स्यै प्रोतमना सुमायमकरोरानदरायभिध ।
तद्वत्ताद्विशिरोमणोरजयरत्नपातचूडामणे
मार्ग्य पदेनपमसुन्दर इहाभूत् पदप्रगतजित् ॥ २ ॥
चन्द्रमम ध प्रभुच द्रकीर्ति-
सूरीभरधद्रकुत्राधचद्र ।
चद्रोग्यश्लोकभर सुख च
रुद्राकतागवधिमाननोतु । ३ ॥
नागपुरीयशपोणराजा धीचद्रकीर्तिनूचिग ।
ताच्छ्रव्यदर्पकीर्ति सुरि समलेखयत्स्यै ॥ ४ ॥
क याण विपुल भूयात् ॥
विपरीतस्ते सगीकृता
इरदावतिमनोरमाग्ना ।
कितवाय यस गतोसि मे
स्मृत्युदे विजितोप्यवाप्सल ॥ १ ॥

Here it is mentioned that just as the scholar
मानदराय was honoured by Babar and Humayun so
was पद्मसुन्दर by Akbar in whose court he was success-
ful in a literary debate. The MS is again said to
have been copied for दर्पकीर्तिसुरि pupil of च द्रकीर्तिसुरि,
who was probably a later owner.

The task of reconstructing the work from a single
MS has been extremely difficult. I have taken a
few liberties with the text either by way of improving
a meaning or filling up a gap, and all such cases

have been fully stated in the Notes and Manuscript Variants

My efforts to get a second MS of the work were unfortunately unsuccessful until the text was completely printed off when an incomplete MS belonging to Mr. Agarchand Naita of Bikaner became accessible. It begins with the 22nd verse of the first Ullasa and ends with the 31st verse of the last. It appears to be old but not as old as the former. The writing suffers from the same defects as the former. The MS has proved helpful in filling up the gaps in the printed text where otherwise only conjecture was our guide. The missing portions are given under Corrections.

As its title indicates अकारमाहिभुङ्गाद्वयं is a work mainly concerned with भुङ्गाद्वय. The treatment of other रस is incidental and necessarily most cursory. As Dr. Rājā has pointed out in his Notes, the work closely follows the भुङ्गाद्वयक of रसद

The number of रस accepted here is nine. पद्मसुन्दर belongs to that school which holds the view that भुङ्गाद्वय constitutes the essence of poetry. Speaking of the importance of भुङ्गाद्वय he says that without it poetry is as insipid as a straw man (Verse IV. 20)

भुङ्गाद्वय एव कविमि किञ्च नव्यराज्य
 वन्देपु सुन्दरतया ननु वदनीय ।
 एतेन न नमसि किं च करो कविरव
 नैरस्यैव वृत्तपूष्यमद्वयेत ॥

Since in poetry is Idealistic. Tragedy is unknown in Sanskrit literature. The end of everything should be happy. पद्मसुन्दर says that death can be depicted

only in historical themes where it is followed by immediate resurrection (Verse III 29) and not in fiction. As in other walks of life, so in poetry the Indian ideal has always been one of harmony, of **आनन्द** which cannot be reconciled with tragedy.

पद्मसुन्दर a Jaina was the pupil of **पद्ममेद** and belonged to **नागपुरीवतयोगच्छ**. He was a protégé of Akbar who is recorded in one of the post colophon verses of our MS (see also Krishnamachariar, History of Classical Sanskrit Literature p 294) honoured him with various gifts on his success in a literary contest.

He was honoured by Maldev of Jodhpur also according to the following verse quoted by Mr Agrichand Nalika (Inekant Vol IV p 470) from a MS of **हर्षनीतिस्तुतिः आनुतराङ्गणी** ।

साहे ससदि पद्मसुन्दरगणित्रि-या महापण्डित
लौमप्रामसुखामनायकवरश्रीसाहितो लब्धवन् ।
हिन्दूकाधिवमानदेग्नृपतेर्मन्विषो यदा-योऽधिक
श्रीमद्योधपुरे सुगेषितवचा पद्माह्वय पाठकम् ॥

पद्मसुन्दर has written many other works also and although his claim to be one of the most important of latter day Jaina authors cannot be disputed his works have unfortunately suffered a rarity. Only three of his works are now well known the **रायमल्लाम्युदय** the **पद्मनाथचरित्र** and the **जगुस्वामिकथानक**. The last is a Pralita work. According to the Jainagranthavali, he composed his **रायमल्लाम्युदय** in Samvat 1615 (A D 1559) and his **पद्मनाथचरित्र** in Samvat 1625 (A D 1569). Winternitz (Indian Literature Vol II P 516) states that **पद्मनाथचरित्र** was composed in A D

1565 (*vide* Aufrecht, Bodl Cat p 392, Peterson 3 Reports ¶ 255 ff, Report IV, p LXXV) The MS of अक्षरवादिष्टद्वारदण्ड is dated A D 1569 This work should have therefore been composed earlier than this date Prof Dasharatha Sharma puts the composition of this about 1560 A D and thinks that the author can be identified with परमिन्दर of Ain-i Akbari He has kindly given me the following information from his paper on पद्मसुन्दर, which is to be issued shortly in the Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute

"1 When हीरविजयसुरि visited Akbar's court in 1582 A D पद्मसुन्दर, a friend of Akbar, who had defeated a Pandit from Benares at the Emperor's court, had been dead for some time - His books which had been lying with Prince Salim were made over to हीरविजयसुरि who established a Bhandara with them at Agra and put it under the charge of one दानसिंह, २ जाति धारक

2 He had been alive in 1559 A D, the date of his राजमन्त्राभ्युदय

3 That the book could not have been written before 1556 A D, the date of Akbar's accession, is obvious enough

4 The date of the MS in the Anup Sanskrit Library, Samvat 1626 (1569 A D), must naturally fix the other limit

5 That the author should speak of the conquest of Bengal and Guzarat by Humayun but be silent about the achievements of Akbar in the military field, even though the latter was his patron and has been extolled for other things like his justice and so

forth in the *शुद्धावली*, shows that the book was composed before Akbar had made any notable conquests. He conquered Malwa in 1561 A. D. This was a fairly notable achievement. Had the book been composed after this date, परमिंदर would have most probably written something about it. So the composition of the book may with reason be put about 1560 A. D. when Akbar had driven out Bairam Khan from power and could indulge his whim a bit. Between 1560 and 1561, Akbar, who was a mere boy, left the work of governing his dominions in the hands of his mother and occupied himself, according to Smith, with field sports and elephant fights. We might perhaps add that he enjoyed during this period also the company of literati like परमिंदर and was more fond of literature than philosophy.

Ann 30 of the *Ain-i-Akbari* (Blochmann, pp 537-517) gives the names of 110 scholars of Akbar's reign of whom 32 are Hindus. These again are divided into five classes according to their spiritual and intellectual capacities. In the first class, composed of people who could in the lustre of their star, perceive the mysteries of the external and internal and in their understanding and breadth of their views comprehend both realms of thought, are included the following eight Hindus —

1 मधुसूती	5 रामनीयं
2 मधुसूदन	6 नरसिंह
3 नारायणाधम	7 परमिंदर
4 दामोदर भट्ट	8 अद्वित

Of these परमिंदर can I think, be identified with परसुंदर. Everyone knowing something about Urdu

emphasis today than ever before, when the world is in a cauldron of unprecedented miseries. It is that man has only one religion and that is the worship of the परे ज्योतिस्, the Supreme Light. How such accidental differences as of culture, language and geography sink into insignificance in the realization of this Truth!

श्रुत रसंजीविनी, a poem of about a hundred beautiful verses on श्रुतार by हरिदेवमिश्र is published here as an Appendix. The edition of this also is based on a single MS deposited with the number 3143 in the Anup Sanskrit Library. The codex unicum contains 8 folia of the size of $9\frac{1}{2}'' \times 4\frac{1}{2}''$ with 12 lines in a page and 47 letters in a line of medium bold Devanagari. It is old, but its condition is good. The last folio is left blank except for the title of the work and the name of दीक्षितमणिराम who was a great scholar in the court of Maharaja Anup Singhji.

From the concluding verses it is known that हरिदेव was the son of गोरोरति, son of नीलमण्य. He was born and for some time lived in Muttra. Later he migrated to Benares. छद्मराजचन्द्रसेन patronised him and in his household he was popularly known as छात्रमिश्र.

The third line of the last verse says that he was the son of देवयानी. This should be his mother. Aufrecht in his Catalogus Catalogorum, I, 757, mentions one हरिदेवमिश्र as the author of कर्णतुल्य-काव्य. He is perhaps the same as the author of the work edited here. Since the MS. belonged to दीक्षित-मणिराम of the 17th century, हरिदेवमिश्र should be

considered earlier than this date. A drama named विजयवार्तिनात by हरिजीवनमिश्र is noticed by Rajendralala Mitra (Notices, No 129). From the colophon of this the author's father's name appears to be लालमिश्र. The MS is dated Samvat 1730 (A D 1673). If this लालमिश्र is the same as the author of थुङ्गासजीविनी, it corroborates the view that he was earlier than the 17th century.

I take the liberty to express here my respectful gratitude to His Highness the Maharaja of Bikaner for the great patronage which His Highness has been graciously extending to Oriental studies. My grateful thanks are due to Major K. M. Panikhar, Acting Prime Minister, Bikaner State, and Dr C. Kunhan Raja, Honorary Adviser to the Anup Sanskrit Library, for many valuable suggestions when the book was going through the Press and for the learned foreword and the Prefatory Note (the latter for the Notes also) which they have kindly contributed and which have greatly enhanced the value of the book. Had it not been for the kind help and encouragement of Major Panikhar, I would not have been able to bring out successfully this first number of the Ganga Oriental Series.

Prof P. K. Gode, Curator, Bhandarkar Oriental Research Institute gave me with his usual kindness and readiness some important references to पद्य कुतर, Prof Dusharatha Sharma gave valuable information on the date of the मङ्गलवर्ण्य from his unpublished paper, Mr Agarchand Nihita placed his MS at my disposal, Mr. Rawatmal Saraswat,

Senior Assistant Librarian, Anup Sanskrit Library,
 prepared the Indexes at the end To all of them I am
 thankful

ANUP SANSKRIT

Library, Bikaner

8 10 1943

} K MADHAVA KRISHNA
 SARMA

DETAILED LIST OF CONTENTS

प्रथम उल्लासः

	श्लोकः
मङ्गलम्	१
अकवरावंशः	२-४
अकवराप्रशस्तिः	५-७
ग्रन्थकरणे नियोगः	८-१०
नगरसाः	११
स्यायिभाषाः	१२
रसखक्षणम्	१३
व्यभिचारिणः सात्त्विकाश्च	१४, १५
शृङ्गारलक्षणम्	१६
शृङ्गारविभागः	१७
प्रकाशसंभागः	१८, १९
प्रच्छन्नसंभोगः	२०
विप्रलम्भः	२१
नायकस्वरूपम्	२२
नायकविभागः	२३
प्रायः (अनुकूलः)	२४, २५
द्वितीयः (दक्षिणः)	२६, २७
तृतीयः (शठः)	२८, २९
चतुर्थः (धृष्टः)	३०, ३१
नर्मसचिवः	३२
तद्विभागः (पीठमर्दविटविदूषकाः)	३३-३७
नारियवासरूपम्	३८
रससीया	३९
मुग्धा	४०
योऽनोदाहरणम्	४१-४६
मध्यासरूपम्	४७, ४८
तद्विभागः	४९
धीरा	५०

मण्या	...	...	५६
अपीरा	...	...	६०
प्रगल्भास्वरूपम्	...	...	६१-६३
रसकोपिदा	...	...	६४
सविधमा	...	...	६५
रसाकुत्रमौढा	...	...	६६, ६७
पीरा	....	...	६८, ६९
रसे साय दोषा	...	...	७०, ७१
मण्या ...	...	...	७२
अपीरा	...	...	७३-७५
उभेष्टा फनिष्ठा च	...	...	७६
रुदीपा...	...	...	७७
प्रथमोद्गाससमाप्तायकव्यप्रशस्तिः	...	...	७८

द्वितीय उल्लासः

परतीया नायिका	...	...	१०५
परवर्षाः सुमगदर्शनम्	...	...	६
साक्षाद्दर्शनम्	...	...	७
चित्रे दर्शनम्	...	...	८
रूपे ...	...	...	९
प्रदेये ...	...	...	१०
पाले ...	...	...	११
भङ्गया	...	...	१२
अन्यदीयकस्या	...	...	१३-१७
मुग्धाचेष्टिनानि	...	...	१८-२२
उद्धतमन्मथा	...	...	२३-२५
दुःखसंस्था	...	...	२६-३१
पण्य भ्रम	...	...	३२-४०
अर्था नायिकाः	...	...	४१, ४२
रुग्धीनपत्निका	...	...	४३, ४४
उत्का ...	...	...	४५, ४६

वासकसज्जा	....	...	४७, ४८
अभिसंधिता	....	....	४६, ५०
विप्रलब्धा	...	....	५१, ५२
खण्डिता	...	....	५३, ५४
अभिसारिका	...	....	५५, ५६
शेषितपत्रिका	....	....	५७, ५८
गतधवा	...	...	५६
स्वाधीनभर्तृका, अस्या वासकसज्जाया			
विशेषः	...	....	६०
प्रभित्सारिकाविभागः...	....	....	६१
आद्या (स्वीया) द्वितीया (परकीया)			६२
तृतीया (वेश्या)	...	....	६३
पुनरासां विभागः	...	...	६४
उत्तमा		....	६५, ६६
मध्यमा	...	....	६७, ६८
अधमा	...	...	६९, ७०
जातिकाक्षादिना बहुधा नायिकाविभाग-			
संभवः	...		७१
संभोगशृङ्गारे पर्याया भावाः	...		७२
असेव्या ललनाः	...	....	७३
द्वितीयोल्लाससमाप्तावकपरप्रस्थितिः	...		७४

तृतीय उल्लासः

विप्रलम्भशृङ्गारविभागः	...	१
आद्यः (पूर्वानुपायः)...	....	२५
दशावस्थाः	...	६८
अभिलाषः	...	८, १०
चिन्ता...	...	११, १२
रमृतिः...	...	१३, १४
गुणकीर्तनम्	...	१५, १६

उद्देशः...	...	...	१७, १८
प्रवापः	...	...	१६, २०
उन्मादः	...	...	२१, २२
व्याधिः	...	...	२३, २४
जडत्वम्	...	...	२५, २६
मरणम्	...	...	२७-३०
प्रादुर्भावः सानुगमत्वे संभोगस्य			
निसर्गसुभगत्वम् ...	...	...	३१
शृङ्गाराभासता	...	...	३२, ३३
परस्त्रीसंगमोपायः	...	...	३४-४३
मानः ...	...	...	४४, ४५
तद्विभागः	...	...	४६
गुरुः ...	...	...	४७, ४८
मध्यमः	...	...	४९, ५०
लघुः ...	...	...	५१, ५२
देयकावयवाद्दुःसाध्यस्य सुखसाध्य-			
त्वम्	...	...	५३-५८
लघुकोपस्य गुरुत्वोपयानम्	...	...	५९, ६१
पटुपायाः	...	...	६२, ६३
साम ...	...	...	६४, ६५
दानम् ..	...	...	६६, ६७
भेदः ...	...	...	६८, ६९
उपेक्षा	...	...	७०, ७१
प्रणतिः	...	...	७२, ७३
प्रसन्नकिञ्चनः	...	...	७४, ७५
उपायानां यथोत्तर षष्ठीयस्त्वं तत्प्रयोगे			
विशेषश्च	...	...	७६-७८
नायिकानयकयोर्द्वयोरपि मानभेदः प्री-			
तिवर्धनः	...	...	७९
सानुगमया प्रयोक्तव्यानि भर्तुर्नामानि .			८०
अप्रीतया प्रयोक्तव्यानि नामानि	...		८१
प्रियतमस्य द्वेष्यत्वे हेतवः	...		८२

प्रवासः	...	...	८३-६१
वृतीयोद्वाससमाप्तावकव्यप्रशस्तिः	...	...	६२

चतुर्थ उद्वासः

करुणात्मको विप्रलम्भः	...	...	१-८
सख्यः ...	...	...	९
तद्वृत्त्याः	..	...	१०
तत्कर्म	...	...	११-१६
भृङ्गारस्य कविभिर्नव्यकाव्यदन्धेषु व- र्णनीयत्वम्	...	...	२०, २१
हासः ...	...	...	२२
तद्विभागः, उत्तमः	...	...	२३-२४
मध्यमः	...	...	२६
अधमः	...	..	२७, २८
करुणः	...	...	२९-३१
रौद्रः ...	...	...	३२, ३३
तदनुभावः	...	...	३४
वीरः ..	..	...	३५, ३६
तत्रोत्तमः	...	...	३७
मध्यमः	.	...	३८
अधमः	.	...	३९
तदनुभावः	...	...	४०
भयानकः	...	...	४१-४३
नीचभयानकः	...	...	४४
भयानकानुभावः	....	...	४५
शीभत्सः	...	...	४६, ४७
तदनुभावः	...	...	४८
अद्विभुतः	....	...	४९, ५०
तदनुभावः	...	...	५१
शान्तः...	...	...	५२, ५३

तदनुभावः	...	...	५४
विरोधिरससमावेशः	...	...	५५, ५६
रसानां जन्यजनकत्वम्	...	...	५७
जन्यजनकयोर्युक्त्या संभेदः	...	...	५८
भावाः .:	...	...	५९
तद्विभागः	...	...	६०, ६१
भृङ्गारसभावाः	...	...	६२, ६३
हास्यरसभावाः	...	...	६४
कटुशारसभावाः	...	...	६५
रौद्ररसभावाः	...	...	६६
भयानकरसभावाः	...	...	६७, ६८
वीभत्सरसभावाः	...	...	६९
अद्भुतरसभावाः	...	...	७०
संचारिसात्विकभेदौ	...	...	७१
रीतयः .	...	...	७२
कौशिकी	...	...	७३ ७५
आरभटी	...	...	७६-८०
सात्यती	...	...	८१ ८६
भारती	...	...	८७-९१
काव्यदूषणानि	...	...	९२
प्रत्यनीकरसं काव्यम्	...	...	९३
विरसम्	...	...	९४, ९५
दु संधानरसम्	...	...	९६
नीरसम्	...	...	९७
पात्रदुष्टम्	...	...	९८
दोषानां वर्जनीयत्वम्	...	...	९९
ग्रन्थसमाप्ताचक्रप्रशस्तिः	...	...	१००
प्रकृतग्रन्थस्य विदग्धवचिमिरपास्य- त्वम्	...	...	१०१

CORRECTIONS

[The letters a, b, c and d represent respectively the four quarters of a verse]

ULLASA I

१८. b. वाष्पाम्मो चक्षयेः.
 ३१. a. मां मन्यसे.
 ३७. b. ऐलवं is added to fill up a gap, but the construction is not quite happy with it.
 Read वपुरिदं विभ्रष्ट विभ्राग्रते.
 ४३. c. वन्धनमोक्षणक्षणाविधौ हस्तौ धुनाता.
 ४७. b. माखा; c. नियन्ति.
 ५१. d. कामिदरिणं.
 ६२. d. तत्सीमन्तितमस्ति.
 ६८. d. धीरावहित्या.
 ७१. c. निर्ममर्यं.
 ७६. b. ध्रुवम्.
-

ULLASA II

४. c. मूर्च्छा.
 ६. b. स्वप्नेऽथ तस्य तु; c and d. श्रवणं च त्रिधा देहे काले भङ्ग्या च भिद्यते ॥ ७ ॥ Alter the numbering of the verses accordingly.
 ७. a and b. भूषांसः प्रतिस्रष्ट सन्ति दयिता येषां व्यायोत्सव—
 व्यायामोद्यसदङ्ग.
 ८. c. मुच्वरूप.
 १४. d. भर्तरि तद्रसान्तरमिदं.
 २०. b. स्रजम्.
 २२. a. वक्षोऽविद्योमत.

२७. d. सौभाग्यैक.
 ३२. d. स्यात्तेनैषा.
 ३७. b. मनोहरम्.
 ३८. b. मणितैर्घातिर्वि.
 ३९. a. निर्विशङ्कं.
 ४१. c. अभिसंधिता.
 ६३. Read the following from the second half
 and alter the numbering accordingly :
 वेश्याभिनायकं याति सिङ्गन्मञ्जोरमेखला ॥ ६४ ॥
 स्वीया त्रयोदशविधा परकीया द्विधा मता ।
 वेश्या तथैकधावस्थाभेदादेताः स्युरष्टधा ॥ ६५ ॥
-

ULLASA III

१४. a. नैषा विधत्ते; विभ्रत.
 २९. c. सत्यं वृत्तानु.
 ३३. b. युष्मद्वास्तेषु.
 ३५. a. पुरस्तस्याः.
 ४३. d. रिरसति.
 ५३. c. स्त्रीणां.
 ७१. c. प्रियेण.
 ७२. b. पतन्मत्तता.
 ७३. a. यथाकस्मात्; d. श्रियादधोव्यते.
 ७८. c. मुदं.
 ८३. b. गताः.
-

ULLASA IV

३. d. धाम्ना.
 ४. a. अथवापि, b. अपिरे-

७. b संगमे.
 ८. d बुधः.
 १३. b रते चातुरीम्.
 १५. b प्रेयस्या वसता.
 १७. c. फामिनो .
 १८. b. युग्मं.
 २३. ■ दशने.
 ३६. a. मृगारसमुग्नीलिता.
 ५०. d. क्लृप्तः.
 ५२. c. नवप्रेता
 ६३. a बिपात्र.
 ७५. d. नखमण्डन.
 ८१. ■ शुषे.
 ८५. d. सैन्य.
 ८८. ■ पत्रधियो.
 १००. c. अतङ्गाङ्ग.

For other corrections see Notes by Dr C. Kunhan
Raja

APPENDIX.

१३. a. यन्धु.
 ३५. b मग्दानिले
 ८१ ■ धत्तेऽपिधत्ते.
 १०. b निर्भत्सिता; d विरहिताथ

अक्षरसाहिश्चन्द्रार्दर्पणम्

प्रथम उल्लासः

यद्भासा सकलं विभाति भुवनं दुर्लभमर्वागृशां
यस्मिन्नोतमिवं हितं तु मणिवत्सत्यं सदा शाश्वतम् ।
यत्पारेत्तमसः स्थितं च रहमानित्याद्यं तत्परं
उपोतिः साहिशिरोमणे अक्षर रत्नां सर्वदेवावतात् ॥ १ ॥

आसीदुग्रसमग्रवंशविदिता या स्वर्धुनीवामला
नामाभूपतिरत्नभूरिव परा जातिश्चगताभिघा ।
तस्यां यावत्पादिनाहिरमघनिर्जित्य शत्रून् बल-
द्विज्जीमण्डलमण्डनं सकलभूपालैर्निषेव्यक्रमः ॥ २ ॥

तत्पुत्रः स्वभुजप्रतापतरसा निर्जित्य यो गौर्जरं
भूपं गौडमथाम्बुराशिपरिखापर्यन्तभूमिं गतः ।
तत्पुत्राजासिपरिश्रमं च परतो जेथाघभावादसौ
दमापालः प्रणतक्रमः समभवत्ताम्रा हुमायून्मृगः ॥ ३ ॥

तत्सूनुः सकलाः कला निपुणधीरघ्येष्ट सर्वानरीन्
जित्वा शूरतया नृपत्वमगमत्सौभाग्यभाग्याधिकः ।
यो विद्वत्सु च गायनेषु कविषु प्रीतो निषङ्गित्यधो
श्रीसाहिर्जयतादसावकवरो भूपालचूडामणिः ॥ ४ ॥

शृङ्गारी युवतीजने युधि भटो लोके कृपालुः स्मितं
धत्ते कौतुकनीचरोऽद्भुतयया भीरुः क्रमातिरुमे ।
यीभत्सो मृगयासु वैरिकदने रौद्रोऽथ शर्का शमी
श्रीसाहिर्विधिनाधुनाप्यकवरो नानारसैर्निर्ममे ॥ ५ ॥

दण्डशब्दे यस्य भद्रस्तरङ्गे
यन्धो हारे विग्रहः कामकेलौ ।

मसत्त्वं वा हास्तिकेऽन्यत्र नैवं
सारिष्वाहुर्मारयेत्यादि श्लोकाः ॥ ६ ॥

यः शुल्कं व्यतरत्समुद्रपरिखाविस्तारिभूमण्डल-
स्फारीभूतजनाय कोऽस्ति भवतोऽस्यो दानशौण्डो नृपः ।
नीरक्षोरविवेकिनी सदसतोस्ते हंसचञ्चुर्यथा
नीतिः साहिष्ठिरोमणे अकयर त्वं सार्थनामा धुवम् ॥ ७ ॥

मत्वा सूर्यं नभ्वरं जीवलोकं
नित्यं कर्तुं स्वं यणःकायमुच्चैः ।
सोऽयं काव्यं कारयामास सन्ना-
शनानाभृङ्गारादिमाद्यै रसाढ्यम् ॥ ८ ॥

यथा निर्लघणं भोज्यं विना ज्ञेयातृकं निशा ।
यधूर्वरं विना भाति तथा काव्यं विना रसम् ॥ ९ ॥

ततः काव्यं विधानध्यं प्रायो रसनिरन्तरम् ।
विद्वत्सभासु यच्चेत्तद्व्यमत्कारकरं भवेत् ॥ १० ॥

अथ नव रसाः—

भृङ्गारवीरकरुणाद्भुतहास्यभयातकाः ।
रौद्रवीभत्सयान्ताः ह्युः काव्ये नव रसा इमे ॥ ११ ॥

अथ ह्यायिमायाः—

रत्युत्साही तथा शोको विस्मयो हसनं भयम् ।
क्रोधो जुगुप्सोपशमी स्थायिमाया नव त्वमी ॥ १२ ॥

विभावैरनुभाषैश्च सात्त्विकैर्व्यभिचारिभिः ।
प्रातोप्यमाण उत्कर्षः स्थायी भावो भवेद्रसः ॥ १३ ॥

अथ व्यभिचारिमायाः सात्त्विकमायाश्च—

निर्वेदाद्यास्त्रयस्त्रिगुणहोया व्यभिचारिणः ।
भ्रष्टौ स्तम्भादयो भावाः सात्त्विकाः परिकीर्तिताः ॥ १४ ॥

रत्याद्याः स्यायिनोऽप्यष्टौ प्रयान्त्येते रसस्थितिम् ।
नानाद्रव्याणि संभूय मधुराम्लादितां यथा ॥ १५ ॥

अथ शृङ्गारः—

रतिरूपा नु या चेष्टा दम्पत्योः सानुगगयोः ।
शृङ्गारः स द्विधा प्रोक्तः संभोगो विप्रलम्भकः ॥ १६ ॥

संयुक्तयोः स संभोगो विप्रलम्भो वियुक्तयोः ।
स प्रच्छन्नः प्रकाशश्च संभोगो द्विविधो मतः ॥ १७ ॥

प्रकाशसंभोगमाह—

यत्र स्थिति चन्द्रमण्डलमहो नीलोत्पले मुद्रिते
शान्ता विद्रुमसीत्कृतिः पिककलस्यानः समाप्तिं गता ।
तारामिस्तरलायितं सुरपथे मन्दानिलो मन्दतां
प्राप्तश्चम्पकमञ्जरी किमभवद्वक्तुं न शक्ता ययम् ॥ १८ ॥

निश्वासाः किल घातरैः सममहो नस्याः प्रवृद्धि गता
वाष्पाश्मोक्षयैः समं त्रिगलितं कारयं च तन्व्यास्तनुः ।
प्राप्तः जीवितयाम्बुया सममिति प्राणेश्वर त्यां विना
सख्यैयं प्रतिषोधितोऽथ दयितः संदेशदानादपि ॥ १९ ॥

प्रच्छन्नसंभोगमाह—

एकस्मिन्विज्ञाने प्रियेण सुरतारम्भे समाषादिते
प्रेमावेष्टानिवेशितैकमनसा पत्न्या तथा कूजितम् ।
तत्रत्यैरनुकूजितं सुमधुरध्यानैर्यथा लायकै-
स्नत्तद्वपं समुपागतैरपि परीरम्भो न मिथस्तयोः ॥ २० ॥

विप्रलम्भमाह—

तत्तस्याः सयिलासहास्यवचनं लीलाषटाक्षेक्षं
तत्पीनस्तनकञ्चुकी च हृदयं यानं च तन्मन्थरम् ।
सद्यः संलपनं विमुग्धमयो यशस्व्यं चेलाग्रलेः
स्मृत्या तामतिवद्वर्मा परययां किं चित्त दोलायसे ॥ २१ ॥

भट्टकाराधिष्ठाता नायकः—

दाता विद्वान्कुलीनः किल सकलकलाम्मोधिपारं प्रयातः
 श्रीमासम्भोऽभिमानि रतरसकुशलधातुसीचञ्चुदन्वैः ।
 तारयपालंठताङ्गः स्मितमधुरवचा भाग्यसीभाग्यभग्य-
 स्तादग्लीलायतीनां स्थिररुचिरचिरो नायकः संमतः स्यात् ॥ २२ ॥

स नायकश्चतुर्धानुकूलः स्यादक्षिणः शठः ।
 धृष्टश्चेति क्रियायोगोत्तमो भेदः स्मृतो यथा ॥ २३ ॥

तत्राद्यः—

निर्भीरागो रमण्यां यः परित्यक्तपराङ्मनः ।
 सीतायामिव रामः स्यादनुकूलः स नायकः ॥ २४ ॥

नो वेद्यि प्रणयोपचारध्वनं नौदित्यहासं मदं
 मेपथ्यं न च सुन्दरं न कुटिलं प्रधानमालोकनम् ।
 प्रेयान्कं शुण्णमाकलय्य मयि किं प्रायोऽनुकूलः कश्चिद्
 दृष्ट्वा नैव पराङ्मनां मृगयते सावयवपूर्णां सखि ॥ २५ ॥

द्वितीयः—

यः प्रायरोऽन्यचित्तोऽपि गौरवं प्रेमरसस्तनम् ।
 भयं नोऽभक्तिं निक्षेपः प्राग्योपिति स दक्षिणः ॥ २६ ॥

संलापः स च तस्य नमस्कृतिरा वाणी च सा नम्रता
 वाः केचनो मधुपानभक्तिमधुराः पूर्वानुरागोचिताः ।
 भीष्टरं च तत्रेव तत्प्रणयिनी त्वं तादृशं जटपलि
 प्रायेण सकलद्रुमालि विदिमं ज्ञानस्य ते चमयम् ॥ २७ ॥

तृतीयः—

यः प्रियायाः पुरे धत्ति प्रियं कुर्याच्च विप्रियम् ।
 त्यक्तापराध इव यः कुटिलः स शठो यथा ॥ २८ ॥

भामिन्यापि कया प्रियोऽतिरमसादाकृष्य केरोष्वयो
 नीरवा तं रतिमन्दिरं च सुरदं हारेण वधूया चिरम् ।

तृतीयः—

निश्वासाः स्मरघस्मरज्वरसमावेष्टात्पृथुत्वं गता
द्विष्टीरप्रतिमानतां वपुरिदं विभ्राजते पेलघम् ।
किं चाभ्योददचन्द्रचन्दनगलघ्राहारद्वारादय
कामं संज्वर्यन्ति वामनयने मानेन सत्ते कृतम् ॥ ३७ ॥

अथ नायिकाः—

स्वकीया परकीयाय सामान्यवनितापरा ।
तिलः स्युर्नायिकास्तस्य कलाकौशलयैवताः ॥ ३८ ॥

तत्र स्वकीया—

एकपत्नी समायुक्ता शुभाचाराग्रयान्विता ।
मुग्धा मध्या प्रगल्भा सा त्रिधा स्वीयनायिका ॥ ३९ ॥

अथ मुग्धा—

मुग्धा नवोढा वा प्रायस्नाकण्यमदशालिनी ।
भवेन्नवस्मरस्मेरा सलज्जा रतकर्मणि ॥ ४० ॥

यौवनोद्वाहरणम्—

उत्तुङ्गस्तनमण्डलद्वयमिदं मुग्धे विचङ्के किमु
धीमग्ममथभूषतेः पटकुटीदैतं समुज्जृम्भते ।
फुल्लेन्दीयरपीवरे च नयने कर्णान्तमासादिते
कं कर्तासि ख कामिकालहरिणं दिग्धेषुविदं ममाप् ॥ ४१ ॥

यन्नेत्रे तरलायिते सपुलक ते वाग्दुगण्डद्वयं
वृक्षोदस्तनमण्डलं ध्रुमगलत्स्वेर्दाद्वितं खदयते ।
माभ्यस्यं भजते मनो न च ददं किञ्चिदसास्यादत-
स्तग्मन्ये स्मरणासनं स्पशिरसा मुग्धे प्रमाणीकृतम् ॥ ४२ ॥

कान्ते तल्पमुपागते सचकितं शुभ्रत्यमुष्या भुगं
हारस्येय दिदक्ष्या स्तनयुगे स्पृष्टे पुनः पाणिना ।
नीधीबन्धनयन्मोक्षविधौ हस्तो धुन्यनास्य स्त
मुक्ताहारसतामदीपयमनं चक्रे दिग्घ्ना वधूः ॥ ४३ ॥

सा चुम्बने हरत्यास्यं सकम्पाथावगृहिता ।
शेते परावृत्य मुखं तद्विरन्तुं समीहते ॥ ४४ ॥

सात्रिष्टया रमणेन वेपथुयुता शेते परावृत्य यद्
ययत्र संवृणुतेऽथ चुम्बननिधौ जल्पत्यलक्ष्यं मनाक् ।
मन्दाहं गतयत्यलं रतविधौ चित्तं समाह्लादय-
त्येषा या परितापयत्यपि त्रिवोद्वारं नचोढा यधू ॥ ४५ ॥

नायकोऽमुनयेन्मुष्ट्या सान्त्वयन्फोमलोक्तिमि ।
न चाखंभीपिबार्कूपैर्येचोभिर्नामयंकरी ॥ ४६ ॥

त्यद्वक्त्रागुजसौरमर्द्धिमुचितां कामं जिघृक्षुर्मुदा
सा पद्माकरपद्मसंपद्मयोज्जितशालिमालां प्रिये ।
निर्यान्ती किमु तां न पश्यति घनेनोक्तेति भीतामयत्
किञ्चिद्विषितकन्धरा चिरमसाद्यत्यादरा चुम्बिता ॥ ४७ ॥

अभ्यासक प्रिय मत्वा यदि बुध्यति रोदिति ।
प्रियस्य पुरतः विशिदनुनीताथ तुष्यति ॥ ४८ ॥

परासक्तं मत्वा प्रियमद्य विदित्वा मधयधू
रुपा रोदित्येषा किमपि न च यक्नु स्फुटमसम् ।
तदा भर्ता मन्दं सपदि परिमृज्याधुमलित
मुखे संचुम्ब्याद्य प्रसभमनुनीता प्रणयिनी ॥ ४९ ॥

अथ भक्ष्या—

या यौवनमराप्रान्ता मदनोद्रेकशालिनी ।
मभ्या प्रगन्मपाकया स्यान्नानाविभ्रमचेष्टिना ॥ ५० ॥

पशोज्ज्वलितं सुगन्धिविसमरूटोद्भटस्योपमां
घृते लोमपिनीलपद्मसुपमां यक्षुस्त्रय प्रेयणि ।
खीळापिध्रममभ्यर्त्त सुगमनं भ्रूमद्गुरालोकन
तन्मन्ये हरित्याधि कामहरिण्य कर्ताति येन्य धुषम ॥ ५१ ॥

निवृत्ता अधीच्छा सकलविषयग्रामविरति-
येषुःशोभारम्भं करकिसलयं ते कलयति ।
नया हाया भावाः स्तनयुगतिगेधानरचना
विनीता केनेयं स्मरपरव्या सुन्दरि वया ॥ ५२ ॥

पुगट्टः प्रमदधने सुनागवल्लया
संश्लेषः सरसि च लक्ष्मणाप्रियोऽयम् ।
परय रये विसफलयं प्रियां ददत-
श्चामुषं खयि सुनरां कथं विलस्यः ॥ ५३ ॥

कामिण्या किल कमनीयकामकेजौ
यैदग्धाभमखितमकारि मार्दवेन ।
तच्छेकः सदनगतः कपोतदृन्दः
शिवायै नृदु रदितं पतङ्गिरथैः ॥ ५४ ॥

प्रेमोद्रेकादियं कान्तं पिपतीष रते प्रिया ।
अहेषु विपतीयाथ मुह्यतीयाथ शर्मणि ॥ ५५ ॥

नानाविभ्रमहार्दकेलिसुरनं हृत्पानिरेकं रसा-
श्वादासादितशर्ममीलितसुहृ सुमेति मत्वा पतिः ।
रैर तां सुभगोऽस्य श्रद्धिकण्ठव्यामर्दसौख्यादसौ
निद्राति स्म तद्वह्नमग्नहृद्या स्थियन्मुक्ताम्बोदहा ॥ ५६ ॥

अथ मध्या प्रिया—

सा सापराधं रमणं धीरा यत्रोक्तिवादिनी ।
मध्या गेदित्युपाख्यैरधीरा पश्यं यदेत ॥ ५७ ॥

तत्र धीरा मध्या—

पादं तां परिरम्य भाति हृदयं घांताङ्गरागं मनाग
विश्रोष्ठं नय वज्रमेन वस्तुष तन्नेत्रयोऽनुभवात् ।
पादुरनं यश्चाङ्कितधियमहो घत्ते निगन्ति ह्ययं
घूर्तागन्ति यदामि गगनरघनातीमानि मीनं वरम् ॥ ५८ ॥

मध्या मध्या—

यस्मिन्नुज्ज्वलसान्द्रचन्द्रकिरणा ग्रैष्मार्कभासंनिभा
रम्भाम्भोरुहचन्दनादय इमेऽवातोपमानं गताः ।
मानिन्यां मयि कान्त कान्तसमयः सोऽगात्तदन्योऽधुने-
त्युक्त्वा त्वां च धिगध्रुवञ्चनपरं साधुर्मुमुक्षुर्वा ॥ ५६ ॥

अधीरा मध्या—

प्रास्तां सा मनसि तवैव कान्त कान्ता
कान्ता चेत्कथमिह मादृशी चकास्ति ।
तत्सर्वं किनय कलासु कौशलत्वं
यत्पादप्रणतिविहङ्गमनं विधत्से ॥ ६० ॥

अथ प्रगल्भा—

प्राप्तायतिः प्रगल्भा सा नानासयिचक्षणा ।
या विघ्नममराक्रान्ता भवेदाक्रान्तनायिका ॥ ६१ ॥

अस्तवेपा नयमाजतीति सुमगा खण्ड्याय यां वल्लभो
गन्धाढ्यां कजनाकजय्य गजकं मेऽलङ्करोत्पावरात् ।
एतन्नामरसं प्रियेण सखि मे कर्णावतंसीकृतं
तत्संपादितमस्ति चम्पकसुमं कामस्य जैत्रं धनुः ॥ ६२ ॥

यथाङ्ग इमररङ्गतङ्गसुमगं स्विचारकपोलस्थलं
लेदस्वेदविलुप्तचन्दनचयं मञ्जीरजं शिञ्जितम् ।
सञ्चेदं मणितं समप्रविषयग्रामैकतानो रस्तो
प्रह्वानन्दसुखं तदालि सुरतं स्याद्वाग्यधर्मोऽपरः ॥ ६३ ॥

अथ रसकोविदा प्रगल्भा—

प्राणेश प्रणयेन हारलतिकां भग्नां स्वयं योजय
स्वामिन् संस्कुद मेऽलकं च तिलकं मालेऽथ संस्थापय ।
प्राप्तानङ्गसुखा रतान्तममये संलप्य संवेशनं
पाता चन्द्रमुखी तथेति विदधे हर्षेण तद्व्रजमः ॥ ६४ ॥

अथ सविधया प्रगल्भा—

भ्रमद्भः किलकिञ्चिनेः सुमधुरैर्वाचां विज्ञासैश्चल-
 सारापाङ्गनिरीक्षणैः पद्यन्यासेर्मनोहारिभिः ।
 मन्दालस्यविचर्तनेश्च पर्ययः संनर्जनेः कामिनी
 कामस्यालसितस्य सज्जनविधौ या याणुयाणायते ॥ ६५ ॥

अथ रसाकुलमौढा प्रगल्भा—

रत्नकीटोत्सरे या तु द्रवतीव रसाकुला ।
 लम्बे प्रियादे कोऽयं या कास्म्यहं चेति नेत्यसौ ॥ ६६ ॥

आरिज्ये दयिते स्त्रियः स्तुतिपदं ता एव यास्तन्वते
 प्रागभ्यं रतविभ्रमेषु सुदृढ धैर्यं समालम्ब्य यत् ।
 भादृक्षा खलु नीचिमोक्षणविधौ व्यापारितं तत्करे
 काहं कोऽयमिदं च किं निधुयतं स्मर्तुं न शक्ता सखि ॥ ६७ ॥

अथ घीरा प्रगल्भा—

दयिते सापभाषेऽपि रुपात्ररपरा मयेत् ।
 उदास्ते स्रुते घीरा नहिस्तभयशादसौ ॥ ६८ ॥

अभ्युत्थाय यदासनापेक्षामथो घालं सुधासोदराः
 स्निग्धं हृष्टिपथं सखीषु निहितं मस्यागते संनिधिम् ।
 इत्यतश्चर एव ते जनयति त्रासं मम प्रेयसि
 प्रायः सम्प्रति कोऽपि कोऽयमहिमा संभवत्यते भामिनि ॥ ६९ ॥

अथ रते सावहित्या प्रगल्भा—

काशीदामनिमुद्रलौकसिको हस्तो निरस्त्रो न मे
 यद्विभवाघरक्षणद्वन्द्वेऽपि न नया मीत्कारणदः कृतः ।
 सद्यः स्वाङ्गनपर्यणं मम परीक्ष्येऽपि नि यद्व्या
 भामिन्याः विहितोऽनूकूलचरितैर्मन्येऽन्यस्याक्रम ॥ ७० ॥

सौत्वार्थं साधुभाषामिमं पतिमुदीरयेत् ।
 निर्गतस्य दयितं हन्यादघीरा पर्ययं रुपा ॥ ७१ ॥

अथ मध्या प्रगल्भा—

पूर्णा कृत्रिमहार्दमार्दवपरैर्वान्धोपचारे प्रिया
तामेगनुमर त्वदीयहृदये यस्या नखाङ्के पदम् ।
लब्ध रागपरै सुभङ्गुरतर कुत्रावकाशो मम
प्रायस्ते कितवस्य नार्जवपरे माहङ्गनेऽत्यादर ॥ ७२ ॥

अथापीरा प्रगल्भा—

स्निग्धैर्लोलयिलोचनै शठपरा सजीविता कामिनी
षट्पदा दोर्हयपाशरन्धनविधौ भूयस्तरा द्रव्यसि ।
रसपुक्ता परितर्ज्य निह्वयपर मञ्जोरभङ्गारिनै
पादाघातभरैस्तया पुनरसाकस्य प्रिय प्रापित ॥ ७३ ॥

मध्या प्रगल्भा वा द्वेधा नायकप्रणयादसौ
ऊनातिरेका ज्येष्ठा वा सा कनिष्ठा भवेत्परा ॥ ७४ ॥

वाक्षिण्यादधया स्नेहाद्रागवानपि नायक ।
पथैव चेष्टते सा स्याज्ज्येष्ठा तदितरापि च ॥ ७५ ॥

अथ ज्येष्ठा कनिष्ठा च—

नीले दीपशङ्कुया नयनयास्ते षट्पदानां गण
पातु वाङ्मना तन्निमीलय च ह्यो निष्ठावृणोमि ध्रुवम् ।
तन्व्याकति तथापरा सुयुक्तीमुद्रितरोमाङ्कु-
मन्त प्रेमरसाकुल स च युवाचुम्बचिरायादरात् ॥ ७६ ॥

अथ स्वीया—

याधज्जीय च सपत्नी विपत्ती या न मुञ्चति ।
सा स्वीया प्रेम तस्या नु स्यात्कस्यापि विवेकिन ॥ ७७ ॥
एता पङ्कजलोचना स्मररसनीहाविनोदाकुला-
द्यशङ्कणाकिङ्किणीरगणन्मञ्जीरकोबाहवा ।
सभूमङ्गविबासदास्यमुभगा सदभूपणभूषिता
रेमे साक्षिभक्त्यर स रसिकालकारचूडामणि ॥ ७८ ॥
इति सक्तलङ्कापारीगरसिकसाध्याङ्गधुरीणी-
अथ परसाक्षिभक्त्यरदपणे प्रथम उल्लास ॥

द्वितीय उल्लासः

अथ परकीया—

परकीया द्विधा ज्ञेया कन्योद्धा च तदङ्गने ।

अवगुणदर्शनात्ते तु भवतः स्मरपीडिते ॥ १ ॥

प्रेम्णा सान्द्रतर्गुर्मुहुर्मुकुलितैः किञ्चित्समाकुञ्चितैः
छेज्जामग्निरिति निमेषपरदितैर्नैवेद्यैश्च लीलाचले ।

काचित्कादक्षितवस्त्रभस्य यदनं लोत्कण्ठमुद्धीक्षते
सख्यस्तथरितं विद्योप्य सकल समावयाञ्चकिरे ॥ २ ॥

काचित्स्ववस्त्रभयचो निरमग्न्य दूरा-

ल्लोलेक्षणा सरलितैर्नयनेन्दुर्ग ।

इत्थं यथा अवगुणलोचनकर्णपूर-

रुधावान्तर किमपि नाप भिदाप्रवृत्तिम् ॥ ३ ॥

काचिन्निजेष्टद्विषित दयिता निरमग्न्य

इष्टया निपीय रतिमाप निमीलिताक्षी ।

मूर्च्छा गतेषु किल कामुकमुक्तमुक्ता

कान्तेषु साथ दृश्ये किल सोमिदृष्टे ॥ ४ ॥

य दमोऽपि छुण्णतां च संज्वरं

जागर च कुर्वते विचिन्वताम् ।

यत्नम किमुन तुल्यम मन-

स्तं कुतोऽशुभकर दिदृक्षते ॥ ५ ॥

अथ परवधूः सुभगस्य त्रिधा दर्शनमनुभवति—

स्यादर्शनं त्रिधा साक्षादिष्टे स्थानेऽथ . . . . .

. . . . . ॥ ६ ॥

अथ साक्षादर्शनम्—

तस्योप्राप्त . दक्षसंगतजलाः सद्यो द्रवन्त्यङ्गना

. . . . . ।

कोऽप्यन्यः सुभगः ॥ एष सुभगो यद्वोक्षणे वेपथुः
स्वेदो जृम्भणसाध्वसानि भजतेऽनस्थां परां मद्वपुः ॥ ७ ॥

अथ चित्रे—

चित्रार्पितोऽपि दयितः सखि चित्रमथ
रोमाञ्चमुद्रमयति स्फुटवेपथुं च ।
लज्जां विमिथ यशयत्ययमद्य रूप-
जावण्यसुन्दरतनुः प्रसभं मनो मे ॥ ८ ॥

अथ स्वप्ने—

कान्ते तद्वपुपागते प्रियतमा संवेगलब्धेऽथ त-
त्पाणिस्पर्शनजातरोमविकृतिः किञ्चित्सरोपावदत् ।
मा मां संस्पृष्ट नाथ शून्यमिति सा किञ्चिज्जपन्ती यय-
स्या श्रुत्वेति शुशोच कः स सुभगः स्वप्नेऽपि यं नाथति ॥ ९ ॥

प्रवेगे—

सौधं सुन्दरि चन्द्रधामधवलं दीप्तप्रदीपोज्ज्वलं
शेयं कोकिलकाकलीसुमधुरं स्फारीभग्नमन्मथम् ।
अयङ्क्षोदसुधामधूकमधुरः सीधु स्फुटं निष्कलो
यद्यापाति गृहे न तेऽद्य सुभगः सौभाग्यसोभाचक्ष ॥ १० ॥

काले—

धुम्वन्सरोरुहधनानि मद्वप्रवाति
चन्द्रोदयेन कुमुदानि त्रिकस्वराणि ।
तद्वपुं प्रकल्पितमिदं कुसुमप्रवेकै-
स्तत्तं विनाजितमिदं न मनो धिनोति ॥ ११ ॥

भङ्ग्या—

अलमलं तथ यौवनमद्भि-
सत्खे दृशोः कुचयोरपि विभ्रमैः ।
स सुभगो यदि नैव निरीक्ष्यते
न रहसि प्रसभं परिरम्यते ॥ १२ ॥

अधान्यदीयकन्यास्वरूपम्—

कन्या रन्तु न च द्रष्टुं शक्नु शक्नोति यत्नमम् ।
सलपन्त च पश्यन्त रहसि प्रपया स्फुटम् ॥ १३ ॥

आहूता समुपेति नापि दयितेनोवा न च व्याहर-
त्येवा चक्षुमपीहते न शयने शेते पुन समुपमम् ।
दीर्घं पश्यति नैव धीक्षितुमसाधीप्सस्यनङ्गप्रपा-
येशान्तर्तिर नैव कातरमिदं धत्ते स्म बालायज्ञा ॥ १४ ॥

नायिकाहृदयज्ञा या सखी जटपति नायकम् ।
तरसखीं नायकं किं वा स्नेहामिव्यक्तिहेतये ॥ १५ ॥

अतिप्रपासुद्रितनेत्रकुड्मजा
मुहुर्मुहु कयदकिताङ्गयष्टिका ।
कुमुद्वतीयोचमवशचन्द्र ते
फणी करस्पर्शमतीव काञ्चति ॥ १६ ॥

यच्चन्द्रातपधन्द्रचन्दनमृणालादीनि शीतानि मे
काम सञ्चरर्यात्त धर्मसलिलक्ष्मिन् वपुर्जायते ।
पत्तमोदयतीम् पङ्कजवनप्रोद्भूतम् दानिष्ठ-
स्तम्भन्दाक्षमिर्जग्मित सुननु त जातिहि सयं ध्रुवम् ॥ १७ ॥

अथ मुग्धाचेष्टितानि—

सा यत्नममपश्यन्त प्रवृत्ताक्षी विलोकते ।
आलिमालिङ्गति स्वैर दूरादुद्वीचतेऽथ तम् ॥ १८ ॥

सख्या सलपति प्रायो हंस कुर्यादकारणम् ।
सुन्दरारश्मय व्याजादाविष्कुर्यात्सविघ्नमम् ॥ १९ ॥

मुहुर्मुग्धति सख्यादिगुम्पिता किङ्किणीक्षज ।
अद्रमङ्गादिकां चेष्टा मङ्गुलां दर्शयत्यसौ ॥ २० ॥

प्रियतमेऽभिमुख समुपागते
धनितया स्थितमेव समीतया ।

हृषीकेशवराशिमीलितदशा भ्रश्यद्रणन्मेषजा-
संवृत्याकुलहस्तया स्मरभरक्लिन्नस्मरावासया ।
चित्रं कम्पितगात्रयापि विजने तन्व्या चद्रूस्तीव्रद-
यास्तां रन्तुमपीक्षितुं प्रियतमः संभावितो दुर्घटः ॥ २६ ॥

हुःखितापि स्वयं कन्या न मुग्धत्वात्प्रियं वदेत् ।
तत्सखी तदवस्थां नु यथास्वं समुदीरयेत् ॥ ३० ॥

रत्नादलानि किञ्च मुर्मुर्ता मज्जन्ते
भ्रातैरप्यश्वमिहरीयत पव तापः ।
तस्या वियोगघरतः प्रिय काश्यमेवं
यन्नाहुलीयमपि कङ्कषता प्रयाति ॥ ३१ ॥

अथ पणाङ्गना—

स्वकीयानन्यशरणा वित्तहारायां पणाङ्गना ।
प्रेमोद्वेकः परस्याः स्यान्नेत्या कामिनां प्रिया ॥ ३२ ॥

पेश्या सामान्यप्रणिता छत्रिमस्नेहपरिदता ।
तस्या गुणिनि न प्रीतिर्न चाप्रीतिश्च निर्गुणे ॥ ३३ ॥

केवलं धनसुखास्ता हृदि प्रेमविषजिताः ।
शृङ्गाराभासरूपः स्यात्तत्संभोगस्तु कामिनाम् ॥ ३४ ॥

यो वेषमृदूगूढकामः सुपलब्धधनो जडः ।
ह्रीयस्तु पुरुषं मन्यो योऽभिमानो पितुर्धनात् ॥ ३५ ॥

इत्यादिपुरुषान् गत्या शयैमाकृष्य तद्धनम् ।
निर्धनांस्वान् विमुञ्चन्ति तास्ततो यज्ञयेदुधः ॥ ३६ ॥

तासां प्रगल्भसुरतप्रोदानां तु मत्तोदरम् ।
तिरस्कृतपरस्त्रीकं मैथुनं स्यात्प्रियं नृणाम् ॥ ३७ ॥

गाढारुण्यविमर्षितस्तनयुगं स्वेवाद्रंगयदस्पलं
आग्यदसूयुगलं नञ्छाङ्गमणितैर्धर्तविचित्रं पुनः ।
तन्दृष्टं प्रविसारसीरुतिरयं घेहत्कराऽमोहं
पणपत्रासुरतं रतेरिव गृहं कामी खमेत क्वचित् ॥ ३८ ॥

नान्याङ्गनासु सुग्तं किञ्च निर्विरहं
कर्तुं क्षमः कुलवधेषु धवोऽभ्यसूयाम् ।
पण्याङ्गनासु खंभते द्वयमेव तस्मात्
सर्धस्वमेवं तदिमाः कामनस्य कामम् ॥ ३६ ॥

अयुक्त्या मेविता ग्रन्थि युक्त्या संमदयन्ति ताः ।
निसर्गैवैव दुष्ट्यां धेश्यास्तेन विषोपमाः ॥ ४० ॥

अथैमा अष्टौ नायिकाः—

आदौ स्वाधीनपतिकापोत्का घासकसज्जिका ।
अभिसन्धिता विप्रलम्भा र्वाण्डताप्यभिसारिका ॥ ४१ ॥

प्रोषितप्रेयसी चेति नायिकाः प्राङ्निरूपिताः ।
ता एवेह भवन्त्यष्टौ स्वायस्यामेदतो यथा ॥ ४२ ॥

अथ स्वाधीनपतिका—

पार्श्वे नोज्झति यस्यास्तु रतिप्रेमवर्षाः पतिः ।
नानायिकाससंसक्ता स्वाधीनपतिकोविता ॥ ४३ ॥

तत्कण्ठे कुसुमस्रजं कलयति द्रागवृत्तपीनस्तन-
द्वन्द्वे पञ्चलनां तनोति निखकं भालेऽथ विन्यस्यति ।
गण्डौ कुण्डलमण्डितौ जनयति प्रेमोदितस्तद्वपुः-
स्पर्शं चापि दधद्वियोगविधूरः प्रेयान् प्रियां नोज्झति ॥ ४४ ॥

अपोत्का—

सोत्का भगति यस्यास्तु सङ्कुने नानागतः प्रियः ।
तस्य चानागमे हेतुं चिन्ताव्याकुलिता स्मरेत् ॥ ४५ ॥

नानागमे दयितः कयापि परया रुद्धोऽथ सख्यायया
स्यामक्तः किमु कारणेन महता भाव्य तदप्र क्षणे ।
विन्यस्याभ्य सरोदहं करनले दीर्घं रुदित्या तथा
निश्चस्यापि चिरं ततः क्षितितले क्षिप्तप्रच पुष्पस्रजः ॥ ४६ ॥

अथ वासकसज्जा—

होया वासकसज्जा सा सज्जिताद्वा रताधया ।
पल्लभागममाबोच्य द्वाराबोकनतत्परा ॥ ४७ ॥

सालेभारमुदीच्य दर्पणतले स्वाङ्गं प्रदीपोज्ज्वलं
इयं तद्वासस्य पञ्चनयनान्तः संमर्दं विध्रुती ।
आयाते दधिते भविष्यति रतं सोत्कण्ठमेवं विरा-
जेन्नेन्दीचरमालिकां किल पुरो द्वाःस्थाक्षिपत्तपथि ॥ ४८ ॥

अथामिसन्धिता—

पद्मानोऽपि यः कोपात्पतिः पूर्वं निराकृतः ।
तं विना दुःस्थिता सामिसन्धिता कथिता बुधैः ॥ ४९ ॥

कोपात्कोपनया मया चण्डयोर्लभनः पतिर्धिक्षकतो
यन्मागच्छ सखीषघोऽपि विहितं खर्घं ततस्तत्कलम् ।
पण्डिताभ्यपि चन्द्रचन्दनविताम्भोजादिद्यस्तूनि मे
चण्डायुल्लभुकसंनिभानि च वपुः सन्नापयन्ति ध्रुवम् ॥ ५० ॥

अथ विमलब्धा—

दूतीं संप्रेष्य सहेते गत्या स्वयमनागते ।
प्रिये च तं विना दुःस्था विमलब्ध भिषीवते ॥ ५१ ॥

सहेताभयमेव मर्तृगदितं संप्रेष्य दूतीं स्वयं
स्थिताया तत्र च तं विना चिरमसौ यन्प्यामिज्ञाया ततः ।
किं तु स्वागमसूचनाय नयनैर्याण्यद्रवत्कजत्रले-
पैर्धेणिमिषाबिलेष सुचिरं मन्दं रुदत्यङ्गणे ॥ ५२ ॥

अथ अविदता—

दयितो नागतो यस्याः कुतोऽपि रतिमग्निरे ।
तदनागमनेनैव संतप्ता अविदता मता ॥ ५३ ॥

दीर्घं निश्चसितं तथैव रुदिनं सोत्कण्ठमुद्योसितं
यातं मन्दगतेन साधमसहृष्यसुहृदिः पादितम् ।

सख्या संबन्धिन प्रिये रतिगृहे नागच्छति व्याकुल-
प्रेमस्या तदनुष्ठितं किमपि यद्वक्तुं न कोऽपि क्षमः ॥ ५४ ॥

अध्याभिसारिका—

निस्त्रपा स्यान्मदेनैव मदनेनाप्रिया प्रिया ।
अभियाति प्रियप्राक्तं सङ्केत साभिसारिका ॥ ५५ ॥

द्रष्टुं यत्नभमीक्ष्यौर्न तडितस्त्रय न चाम्भोधर
ध्वानोऽप्याकलि न ध्रुव तदुदित वाक्य विमृश्यामया ।
नासारप्रभया स्मृता विधुरता तत्सगमाकाङ्क्षया
सङ्केतं दयितस्य केवलमक्षेपकेऽभिसारोद्यमा ॥ ५६ ॥

अथ प्रोपितपतिका—

यस्या कृत्वावधि भर्ता विदेश कारणाद्गन् ।
तदनागमसतता प्रोपितप्रेमसीति सा ॥ ५७ ॥

काचित्पाण्डुरगण्डमण्डललुलरकेशायलीसंयध
कृत्वाथ श्लथकङ्कणच्युतिभयादुद्यम्य हस्ती निजौ ।
स्फारद्वारकपाटलम्बिततनुर्दत्तेक्षणा तत्पथि
प्राप्य प्रेमभगलसा सुकृतिना सद्यः समाश्लिष्यते ॥ ५८ ॥

चिन्ताधुनातमरसज्जरखेददीर्घ-
निश्वाससञ्चुदितवर्णनसंप्रयोगैः ।
पथ्योरकया गतधर्मा किल विप्रलब्धा
सा क्षणित्वापि विबुधैः सदृशीत्यमेव ॥ ५९ ॥

स्वाधीनमर्तुका हृष्टा नानालंकृतिमण्डना ।
एवं घासकसञ्ज्ञा स्यात्पर सागन्तुकप्रिया ॥ ६० ॥

त्रिधाभिसारिका स्वीया परकीया पण्डना ।
स्वाधीनपतिकाद्यास्तु यथोक्ता प्राक् तथा मता ॥ ६१ ॥

स्वीया सबन्धा समया प्रच्छन्नापि प्रियं मजेत् ।
परकीया तु तत्रेह प्रच्छन्ना शङ्किता इति ॥ ६२ ॥

निःशङ्किना मदोद्रेका प्रसृताक्षी सखीयुता ।
धेरा तथेकधावस्यामेदादेताः स्युरष्टधा ॥ ६३ ॥

पुनः सर्वास्त्रिधा ताः स्युरुत्तमा मध्यमाधमाः ।
शतप्रयी चतुरशीत्यग्रा भवति तन्मितिः ॥ ६४ ॥

अयोत्तमा—

प्रसीदत्यनुनीता या यथादोषं प्रकुप्यति ।
सानुरागा भृशं पत्यौ गुणहार्या मतोत्तमा ॥ ६५ ॥

कुदा किं मयि सुसु कोऽन्यमनुजे क्रोधः प्रिय प्रापणः
कोऽस्तपन्यस्त्वमसीति मा धृ शुभे दासोऽन्यदीयः कथम् ।
इत्युच्चार्य पदानतः प्रियतमो भूमेरुदस्यानया
सानुरागवदधुसार्द्रकुचयोर्मध्ये धृतः कान्तया ॥ ६६ ॥

अथ मध्यमा—

हृत्पापराघे या क्रोधं धत्ते शीघ्रं च मुञ्चति ।
कुतश्चित्कारणाद्रागं याति सा मध्यमा स्मृता ॥ ६७ ॥

कोपावेशयशस्फुरत्तरलसद्भिषम्योष्टपाशर्वाहसद्-
गण्डामोगपरिस्त्रलच्छ्रमजलव्याजृम्भमाशुष्ययिः ।
सधूममपि मृपणापि सुभगे पादानतेऽनुग्रहं
यके सुपुरमिधतत्कवचयान्मन्दं धृष्यन्नुर्वती ॥ ६८ ॥

अथाधमा—

प्रकुप्यति विना मन्तुं तुष्यत्यनुनयं विना ।
निर्हेतुप्रवृत्तिर्या चलचित्ताधमा मता ॥ ६९ ॥

यस्मिन्नुज्ज्वलगण्डमण्डलमिदं पुरोन्दुग्मिन्द इत-
स्युचेर्ममपभूपतेरपि धनुर्गविभ्रमो मङ्गुरः ।
हारः स्वेदजर्षिन्नुविद्रुतर्चिर्मन्दीमउत्सङ्ग-
ध्यानो मानिनि कोऽमिमान इह ते पादप्रसक्ते मयि ॥ ७० ॥

जातिकालवयोऽयस्याभायमन्मथनायकैः ।

मवेपुरंदुघाप्यन्या नोदिता गुरुताभयात् ॥ ७१ ॥

कम्परोमोद्गमस्तम्भाः स्वेदाधुज्जलविघ्नमाः ।

चर्याः सम्भोगभृद्गारे कविभिर्नायिकाधिताः ॥ ७२ ॥

धर्मार्थकामनिपुणैर्द्विजराजमित्र-

संयन्त्रितीक्ष्णकुलजा जलना न सेव्याः ।

व्यङ्गास्तपोव्रतधराश्च विमिश्रसंख्या

हीनाभयाश्च चपला मदतामगम्याः ॥ ७३ ॥

स्वीयाभिर्धरधर्शिनीभिरनिश संभोगसौख्यं तदा

कुर्वाणो नलवत्प्रमदविविधौ चातुर्यचर्याचराः ।

यस्तस्याज पराङ्गनानिधुवनं नग्रीतिकीर्तिप्रियः

सोऽयं नन्दतु नीतिमानकवरः भृद्गारभृद्गारकः ॥ ७४ ॥

इति सकलकलापारोखरसिकसाम्राज्यधुरीण-

धीमकबरसाहिभृद्गारदर्पणे द्वितीय उद्भासः ।

तृतीय उल्लासः

अथ विप्रलम्भशृङ्गारः—

विप्रलम्भस्तु शृङ्गारश्चतुर्धा वर्ण्यते बुधैः ।
पूर्वानुरागो मानात्मा प्रवासः कल्याण्यः ॥ १ ॥

तत्राप्यः—

यः पूर्वदर्शनोद्भूतो दम्पत्योः सानुरागयोः ।
पूर्वानुरागो विज्ञेयः स आभासो भवेद्यथा ॥ २ ॥

अलं रम्भापन्नव्यजनपयनैश्चन्दनचयै-
रलं फुल्लाम्भोऽग्रसुनयनीयैर्मम सखि ।
अलं चन्द्रज्योत्स्नाधिसकिसलयैर्दाहनिपुणैः
परं पद्मदर्पिणं सुभगपरिरम्भः समपति ॥ ३ ॥

पूर्वेन्दोरिष मयइच्छाद्विरचितं यद्वा सुधास्यन्वितैः
स्त्यानीभूतममन्दसुन्दरलसत्लाभयपुञ्जीकृतम् ।
लीलासप्त रतेरिय स्मरशराभ्यासैकभूमिः कदा
म्रचयामि प्रणयप्रसादसुपमं काम्तामुखाम्भोऽहम् ॥ ४ ॥

अद्रचन्दनकर्पूरपिसपङ्केरुहादयः ।
स्मरज्वरं न दम्पत्योः यमयन्ति निषेविताः ॥ ५ ॥

मिथो दर्शनसंलापप्रेमान्दोलितचित्तयोः ।
मयेत्यो रसभासो दशावस्थापरः स्मरः ॥ ६ ॥

तत्राप्यः—

तत्राभिवापध्विन्ता च स्मृतिस्तद्गुणकीर्तनम् ।
स्वावुद्देगः प्रलापधोग्मादो व्याधिस्तयाष्टमः ॥ ७ ॥
जडस्य भरणं चेति कामायस्था दश स्मृताः ।
दम्पत्योः संगमामाये जायन्ते विषमा इमाः ॥ ८ ॥

अपामिबापः—

तत्संगमकृते बाढं संकल्पाकुलचेतसा ।

व्ययसायो य एव स्यादमिबापः स संस्मृतः ॥ ६ ॥

बोलाक्षी चलमानसा कुन इयं भूयो गृहान्तविष-
त्यायातीह बहिः सहालिभिरहो संभाषते सस्मिता ।

धत्ते विघ्नममन्थरां गतिमथालोक्य प्रियस्याननं
तन्मन्ये विपमायुधस्य विशिखैर्बन्धयि कृता खक्ष्यते ॥ १० ॥

अथ चिन्ता—

केनोपायेन खम्य स्याद्वयितोऽथ घराः कथम् ।

तत्प्राप्तयेऽथ किं कार्यमिति चिन्ता निगद्यते ॥ ११ ॥

प्रेयान् दूरगतः सखी न निपुणा भृत्ये रहस्यं कचि-
न्नो वाक्यं न पुनः स्मरउत्तरमरोन्मन्येऽस्ति वैद्यः पटुः ।

रागोऽस्मिन्मम चि तयेति सुदृशा हृष्टे प्रिये सप्तकीं
घननया घसनावृतिर्न विहिता न प्रस्थितं न स्थितम् ॥ १२ ॥

अथ स्मृतिः—

औदास्य परकृत्येषु यस्मिन्नेकाग्रता प्रिये ।

मनोरथैश्च निश्वासैश्चेष्टा तत्स्मरणं भवेत् ॥ १३ ॥

उज्जृम्भाभ्युरुहप्रयालशयने नैषा विधत्ते रति
चन्द्र निन्दति विन्दतीव ब्रह्मन् कर्पूरवशहं पुनः ।

दीर्घश्वासमर्कज्जिघ्रस्य कृणतां याता विपोदत्तनु-
स्मन्मन्ये स विमुग्धया परिचिनः कश्चिद्विदग्धो युवा ॥ १४ ॥

अथ गुणकीर्तनम्—

तद्रूपस्मितचातुर्यसंज्ञापै सद्यः परः ।

युवा न दृश्यते कोऽपि स्यादेतद्गुणकीर्तनम् ॥ १५ ॥

तद्रूपे स्मरविघ्नमस्मयहरं मन्मथबुलालोकनं
घावस्ता स्मरकेलिमङ्गलुमगा निस्तन्द्रचन्द्रोपमम् ।

हस्यास्ये दयितेकतां न परतां विमृच्छदित्यं मनो
मन्ये भक्षितकाञ्चकूटमिव मे यस्मान्मुहुर्मूर्च्छति ॥ १६ ॥

अथोद्वेगः—

यत्र वस्तुनि रम्येऽपि द्वेषः प्रीतिर्न च कचित् ।
जीवितव्येऽप्यनाश्वसः स चोद्वेगो मनो यथा ॥ १७ ॥

संतापं मनुते शशी सुतनु ते प्रत्यङ्गमङ्गारव-
ल्लेषध्वन्द्वनजो धिनोति न मनः शीतानिलोऽन्यादयः ।
विश्वासोऽपि न जीवितस्थितिविधाबुद्धान्तचेता यत-
स्तरिकं सुन्दरि पञ्चयागविशिखास्त्यप्यास्पृष्टं चक्रे ॥ १८ ॥

अथ प्रजापः—

प्रियस्य संगमाभाधान्मनो न समते धृतिम् ।
यकि प्रियाधितालापे प्रजापो यत्र स स्मृतः ॥ १९ ॥

किञ्चित्कुञ्चितलोचनेन सुभगेनालोकिताहं मया-
पीतं चाह निरिहितः स च किमप्युचे वचः सस्मितम् ।
मो यक्ता प्रतिवन्तुमाशु सखि किं यातो विधाय क्षुधं
नाश्रयास्यति चेत्यनूच नयने विस्फारिते तत्पथि ॥ २० ॥

अथोन्मादः—

षाण्परोदननिश्वासक्षितिलेखभ्रमादिभिः ।
चेष्टा संजायते यत्र स चोन्मादः स्मृतो यथा ॥ २१ ॥

दीर्घं निश्वाससिति क्षिति विलिखति त्रस्यत्कुरङ्गोदया
सोत्कम्पा पुलकाद्भिता किमपि च ध्यानाधिक्का प्रिये ।
धृतराष्ट्रे किञ्च यत्नार्थं च सुदती तस्यौ रुदत्येव सा
मन्ये चेपलमेव मन्मथगुरोरादत्त दीक्षाक्षयम् ॥ २२ ॥

अथ व्याधिः—

दीर्घं श्वासाशुलत्वं च यत्र संतापेदने ।
परीरुशना प्रायो व्याधिः स्वादृष्टो यथा ॥ २३ ॥

श्वसैः शोपितपुष्पहारनिचयैरापायदुग्धदस्थलैः
संतापैः किल मुमुरीकृतसितश्रीखण्डलेपद्रवैः ।
गात्रं बालमृणालकोमलमिदं तन्वाङ्गं यत्तानवं
प्रापत्तन्मदनञ्जरप्रकटितैर्दोषैरभिधायते ॥ २४ ॥

अथ जडत्वम्—

श्यासाधिस्यं स्मृतिभ्रंशो हुंकारः समयं विना ।
स्तब्धत्वं च एषः काश्चै जडतेत्युदिता यथा ॥ २५ ॥

यद्वक्त्रं घनसारसन्निभमिदं श्वसैः कदुष्पांः कृतो
विग्रोष्ठस्तघ घूसरोऽथ नयने निःस्पन्दतारे यतः ।
पाता नाणमपि स्मृतिः परमसौ हुंकार एव स्थित-
स्तच्छब्दे सनिवेश एव मदनः प्रत्यक्षमङ्गस्मृतः ॥ २६ ॥

अथ मरणम्—

यदा पृथग्विधोपायेर्नार्या न प्रियसंगमः ।
ततः स्मरेषुविद्याया मरणस्य दशा भवेत् ॥ २७ ॥

पता एव दशावस्था पुंसोऽपि स्युर्मनोभुयः ।
वैधर्म्यान्मरणं प्राय कविभिर्ना भवत्यर्पते ॥ २८ ॥

वर्णयन्ति पुनः केचिन्मुहुर्जीवनकादक्षया ।
सत्यवृत्तानुगदे तदुत्पाद्यं कश्चिदेव न ॥ २९ ॥

एकस्य मरणेनाभ्यो म्रियते चैक्यञ्जन ।
प्रेमातिरेकता न स्यान्मृतश्चेरकेन संगमः ॥ ३० ॥

प्राद्वनारी सानुरागा स्यान्म्राः पश्चात्तदिद्वितैः ।
ततः संभोगशृङ्गारो निसर्गसुभगो भवेत् ॥ ३१ ॥

अथ शृङ्गारमासता—

ततोऽन्यथापि नो दोषः स्नेहसार्यं यदि द्वयोः ।
रक्तावरत्नवृत्तौ तु शृङ्गारमासता मता ॥ ३२ ॥

शृङ्गारमामता प्रायो युधैर्हायेषु धर्यते ।
दुर्धिघन मया धेस्ये तादृश्यं सकलीषुच ॥ ३३ ॥

अथ परस्त्रीसंगमोपायः—

यस्यां च मानुषगः स्यान्नायकस्तत्सखीगणम् ।
आयजंयति साम्नापि दानमानादिभिर्गुणैः ॥ ३४ ॥

तत्सखीनां पुरस्तस्याः स्तुतिं कुर्वन्निवेदयेत् ।
स्वामिप्रायं विनाप्नेता नियुज्यादिद्वितं प्रति ॥ ३५ ॥

प्रकारेण दुतीद्वारेण समग्रमनोरधम् ।
समाभूतैः पुनर्लेख्यं येषामतन्द्रितः ॥ ३६ ॥

रहस्ये तां समाहोय यच्चनेर्मृदुचाटुमिः ।
सपिस्मयकलायोगैर्विस्मापयति नायकः ॥ ३७ ॥

इवाभिप्रायमुदीर्य शून्यसजने चाप्रीसखीसद्वनि
स्याद्वात्रिभ्रमणे महोरसयविधौ घारे भयस्थानके ।
अन्यस्यापि निमग्नणेऽथ विपिने किञ्चिद्विचिकस्थले
प्रायो नृनजसंगमः किञ्च भवेत्सपथा नियुक्तस्तयोः ॥ ३८ ॥

गदीयान्यदि गगः स्वात्प्रार्थिता न न सम्यते ।
पण्योवायदनदा कास्तां निस्तन्द्रः साधयेत्तरः ॥ ३९ ॥

परस्त्रीसंगमोपायो न कुर्ध्वदपदिश्यते ।
परं काव्याद्भवेत्तु रुचिरं सप्रिययते ॥ ४० ॥

प्रतिषेधयवः खोणां दुर्लभायं च यामता ।
तत्सर्वं कामवायानां निधित्तीकरणं परम् ॥ ४१ ॥

फान्तानामभिमानाद्वा मयाद्वा परयोषिति ।
महतामपि रम्यं स्यात्प्रच्छन्नसुरतं यथा ॥ ४२ ॥

निम्ने पर्णकुटीरके विचित्रे मन्त्रेऽथ यस्माद्विकुरे-
र्यान्ते नादतरे सदिद्विजसितैर्भीमं घने गर्जति ।
शङ्काभ्यानुलितापि यामनयना यामीति जल्पन्त्यपि
प्रापस्तत्र रिरंमति प्रियवृत्ते सहेतवासं मनः ॥ ४३ ॥

अथ मानः—

प्रियं प्रतीर्ष्यया यत्र विकारं कुरुतेऽवला ।

॥ मानस्तु परलोणां सङ्गदोषाद्भवेद्यथा ॥ ४४ ॥

विञ्चितकुञ्चितमेव लोचनयुगं वाष्पाम्बुमिर्गद्वन्दं
गण्डौ पाण्डममण्डितावपि परां धत्तः श्रियं पाटलाम् ।

विम्योदस्फुरणं तवाद्य दयिते वाक्स्वयमरचाधुना
नो विप्रः किमनुग्रहोऽस्ति घटितः स्वांतेऽथवा विग्रहः ॥ ४५ ॥

स च त्रिधा भवेत्प्रायो नारीणां कामिनं प्रति ।

यथादोषमवेक्ष्य. स्यादुत्तमो मध्यमो लघु ॥ ४६ ॥

तत्र गुरुः—

भुक्त्वा सपत्नीमायाते पर्यौ दृष्टे नष्टाङ्किते ।

स्वयं तरतययोगोन्नस्त्वलिते स गुरुर्भवेत् ॥ ४७ ॥

तिर्यग्भक्तमेव नेत्रयुगलं भ्रूविभ्रमो भङ्गुर-

भ्रमहः प्रस्फुरिताधरोऽदृष्टिमतां धत्ते कपोलद्वयम् ।

कोपधैशवपादियं तथ दद्या मप्यान्ते पादयो-

र्यथागः कृतव्यस्तदा भुजलतापाशेन बध्नातु माम् ॥ ४८ ॥

मध्यमः—

प्रिये दृष्टेऽभ्यया सार्धमनुरागेण जल्पति ।

यद्वा सख्योदिते दोषे मान स्यान्मध्यमो यथा ॥ ४९ ॥

कस्मात्तामरसश्रियं सुनयने धत्तस्तरां लोचने

धात्री किं कलकपिठ निष्ठुरतरा सुभ्रु भ्रुवौ भङ्गुरे ।

मन्तुर्नास्ति मयीति तेन गदिते क्रोधं वृथा मा रुधा

मानिन्याः स्रग्दधुनेत्रयुगलं चक्रेऽथ दृष्टीस्थितम् ॥ ५० ॥

लघु —

सानुरागदृशा नाथे परां पश्यति कामिनीम् ।

तस्मिन्नन्यमनस्केऽपि स लघीयान्मतो यथा ॥ ५१ ॥

चेज्जानासि कृतापराधमपि मां तत्पाणिना संस्पृष्टा-
मीति त्वत्कुचकुम्भमेव तदपि त्वं मन्यसे विप्रियम् ।
लीलातामरसेन तर्जय परं स्वीयं मुखं साधुभि-
नैत्रैः कज्जलमेचकैः किमु विधौ विम्बाकृतिं नीयते ॥ ४२ ॥

यः कामिनां तु दुःसाध्यो देशकालवलात्स च ।
कोपः स्त्रोणां भवेत्प्रायः सुखसाध्यो निगद्यते ॥ ४३ ॥

सौधं सुधांशुधवलं रमणीयचित्रं
किञ्चित्कनकनकराजिविराजमानम् ।
दीप्तप्रदीपमथ कल्पिततल्परम्यं
क्रीडायनं च फलितं विकृताकलीभिः ॥ ४४ ॥

इत्यादयः प्रदेष्टुं मानिनीनां मनोहराः ।
गतीयसोऽभिमानस्योज्जासनाय भवन्त्यमी ॥ ४५ ॥

दिकान्ताननन्दर्पणप्रतिनिधिं संवीक्ष्य राकानिष्ठा-
कान्तं सौधगिरःसुधाधवलितं तदपि दुकलादृतम् ।
आघ्राय स्फुटगन्धबन्धुरसरान् सन्मालतीगुच्छकान्
तस्याज हुतमयं चादुचतुरे कान्ते स्मयं मानिनी ॥ ४६ ॥

अभ्युदगते शयधरे मधुमासि रम्ये
जम्भारिमन्मथमहोदयवासरेषु ।
बापीतडागजलकेलिषु मद्यपाने
मानः शब्धत्यमुपयाति मनस्विनीनाम् ॥ ४७ ॥

मुग्धे मन्मथधर्मवारणमिदं पूर्णेन्दुबिम्बं लस-
त्युद्यैः पश्य रसावमञ्जरिमिमां कामेषुमन्वेपथ ।
प्रीती काः प्रतिशस्तवेति निगदन् पादानतस्तं करे
पिञ्जल्याः सुननोस्ननुः पुलकिता सिक्केच हार्दामृतैः ॥ ४८ ॥

प्रत्यप्रदोषसमये वनिताग्रनस्य
द्वितीजनस्य पुरतो खद्युधेय कोपः ।
प्रायो शुक्लमुपयाति तथैव कामि-
पयेषु किं तु विषमा विषमेषु रीतिः ॥ ४९ ॥

किमपि चरणगताश्चाटुगफयादपेते
निचिह्नतदभिमाने निश्चिदुत्कम्पयन्त्ये ।
स्तनयुगलविमाने प्रीतयाप्यायताम्या
मुहुरनुषतदृती वीक्ष्य कोपो व्यधापि ॥ ६० ॥

चाटुकैरपि यादवाहुमपरीरम्भमुद्गरचुम्बिनैः
सान्द्रैः प्रेमयचोभिरम्बुजदण्डैः स्निग्धमन्दिमानं गतः ।
अन्यस्त्रीपरिग्मभ्रातमुरति स्मृष्टाङ्गरागं समा-
लोक्य द्वाग्दधितस्य नूतनतरस्तस्याः ॥ रोपोऽभयत् ॥ ६१ ॥

अथ पटुपाया—

सामदाने तथा भेद उपेक्षा प्रणतिस्ततः ।
पण्डः प्रसङ्गविम्वंशो न दयष्टः शुचिहानिरुत् ॥ ६२ ॥

प्रसादने तु भानिन्या उपायाः पटिमे मताः ।
पुरतस्ते निश्चयन्ते शुभोदाहृतिसंयुता ॥ ६३ ॥

अथ साम—

पालनीयस्त्वया कान्ते सापराधोऽपि माह्वः ।
एवं सान्त्वयन्चो यत्र तरसाम गदितं मुने ॥ ६४ ॥

माह्वः कलु दुर्विनीत इति ते संरक्षणीयो यदा
दोषः कोऽपि च कोपने लघुतरः क्षन्तव्य एवाधुना ।
एवं सान्त्वयन्सुचकानि गदतः पत्युर्नचांस्पेतया
नेत्राग्मः प्रशमय्य सस्मितमथो यक्तुं कृतोऽनुग्रहः ॥ ६५ ॥

अथ दानम्—

यत्र तत्तुष्टये दद्याद्वितो भूषणादिकम् ।
किञ्चित्कारणमुद्दिश्य तद्दानमुदितं यथा ॥ ६६ ॥

अयं मुक्ताहार कुचकनककुम्भे तव शुभे
घटेतेत्युक्त्वा सोऽक्षिपदय गले पट्टजदण्डः ।
तदा रोमोद्धर्पाद्गुरितधपुरेणा कुधमलं
जहौ प्रेयानस्या हृतमय चुचुम्बाधरतलम् ॥ ६७ ॥

अथ मेदः—

यत्र प्रसादितं तस्याः समावर्ज्यं सखीजनम् ।

कान्तः प्राप्नोति तद्द्वारा कान्तां मेदः स चोच्यते ॥ ६८ ॥

अक्षुण्णोर्लोहितिमानमाशु दधती हस्तद्वयं धुन्वती
मात्रागाः कितवेति कर्कशगिरा संनर्जयन्ती मुहुः ।

आगच्छत्यपि यत्नमे प्रियतमा कोपम्रमद्भ्रूजता

सख्यावर्जितयैव कोमलगिरा स्वरं समाश्वासिता ॥ ६९ ॥

अथोपेक्षा—

परार्थपिशुनैर्वापयैस्त्यक्तवानुग्रहसंविधाम् ।

यत्रानुगृह्यते योषिदुपेक्षा सा स्मृता यथा ॥ ७० ॥

हारस्तारतरः स्फुरत्तरमिदं प्रवेयकं सुभ्रुते

रम्यस्ते तिलकः सुंकाञ्चनमयी काञ्ची भृशं राजते ।

प्रत्यङ्गं स्पृशता प्रियं यिलसद्गोमोदमा तत्क्षणा-

दिस्थं मानमुपेक्षयिष्य शनकैः संत्याजिता मानिनी ॥ ७१ ॥

अथ प्रणतिः—

दैव्यमेकं समाश्रित्य पादयोः पातनात्मता ।

प्रणतिर्वल्लभा सा स्याद्योपितो ललिता यथा ॥ ७२ ॥

काचिरकुटुम्भपङ्कसंकरलसद्बुभोदपीनस्नज-

ग्नद्धाङ्ग्यतिपङ्क्तिपृष्ठमपरस्त्रीसंश्रये धीक्ष्य तत् ।

भर्तुः पादयुगानतस्य किमपि न्यूनं च शंसद्रसं

कामं संमदमाप तीव्रविरहासलोलेक्षणाशु क्षयात् ॥ ७३ ॥

अथ प्रसङ्गविभ्रंश—

यत्राकर्मात्प्रजायन्ते भयदर्पादिमाधनाः ।

स स्यात्प्रसङ्गविभ्रंशः कोपम्रसादथोच्यते ॥ ७४ ॥

यत्नमे गदति मे खगो हृदि

स्थितपथात् कृतघातनिःस्वनः ।

किं विमित्युदितयत्युपाययो
कोपसंस्रममयाकुखायला ॥ ७५ ॥

प्रसादने वलिष्ठाः स्युरित्युपाया यथोत्तरम् ।
प्राप्तास्तु भूरिषः कायांस्त्रयध्यान्त्याः वचिदुधैः ॥ ७६ ॥

न चोद्धेतयिन्योऽपि वान्तया प्राययः प्रियः ।
मानोऽपि जानुचित्तयैः प्रयामोद्धयसिद्धये ॥ ७७ ॥

प्रयुञ्जीतेत्युपायोऽपि दयित्वापि प्रति प्रियम् ।
नापेक्षेन पुनः मृदः स्यारिश्चित्तकार्यं परम् ॥ ७८ ॥

न स्यात्प्रेम विना भानिर्नाम्यमृषां विना स्मरः ।
द्वयोरपि ततो मानमेदः स्यात्प्रीतिवर्धनः ॥ ७९ ॥

स्तानुरागा घनेष्टाम भर्तुं शुभग यज्ञम् ।
इतिनेय प्रिय स्वामिन्नाथ चन्द्रास्य जीवित ॥ ८० ॥

सप्रीना मन्त्रयेष्टाम वट धृष्ट गन्धर्व ।
भो दुर्गात दुराचार दुर्मनादिन निष्ठुर ॥ ८१ ॥

मानारुढोरवचनाद्वयमनोऽभ्युत्थ
तद्विप्रियस्य वरु इतिप्रोक्तम् ।
प्रायः प्रयासयत्नस्वदुपेक्ष्य
द्वेष्यो भवेत्प्रयत्नमः विप्र कामिनीनाम् ॥ ८२ ॥

रभ्यस्तादृक्वडम्बरोऽपि शिखिनां केकाभृतां धन्विंसात्
पञ्जन्या अपि गर्जितध्वनिभृनस्ते वज्रमादेय मे ।
तद्भिन्नोऽपि कदम्बकोरकचयः सोऽङ्गारसन्दोहसात्
प्राणोराविरहादितस्य सकलं देयादसह्यं कृतम् ॥ ८५ ॥

चिन्तादौर्बल्यमालिन्यत्रागर्वाव्यग्रतादयः ।
स्त्रीणां स्युर्बहुभाषापि स्यान्मृत्तिस्त्रावधेः परम् ॥ ८६ ॥

शशिकलेव तनुस्तनुतां गता
घरतनोद्यलितेऽद्य धवे भूयम् ।
अहं काम परेऽहं सायकान्
निगद कुत्र विमोक्षयसि निर्दय ॥ ८७ ॥

कृता तेऽलङ्कयन्ती सुमलिना वेशी किमेषेक्षणे
नेत्रं सुभ्रु निरक्षणे घञ्जतां धत्तेऽद्य विमगाधरः ।
पायदुच्छायमिदं घणुं स तुमगो दूरे वियोगकृम-
भ्यापत्तापदशा सखीय सुतनोराश्लिष्य या तत्स्थुषी ॥ ८८ ॥

शङ्के न तत्र रजनी यदि वा न चन्द्रो
नो वीमुदी धवलगत्यथ विश्वविश्वम् ।
किं वा न लोकमिधुनानि विदेयवर्ती -
मां प्रेयसीमपि न संस्मरतीह येन ॥ ८९ ॥

शण्धर कुरु ज्योत्स्नामच्छां प्रियास्य कैरथं
विधुनु पचन स्मेराम्मोजाधर्मी प्रसर स्मर ।
प्रियिजय कथां तस्याप्यद्यावधि परिपुरितः
विमपि च परं चेतः कर्तुं ममालि समीहते ॥ ९० ॥

स्युरतो नायकस्यापि दशा निरदसंभवाः ।
कामयाणप्रहाराया मा भूवंस्ता रिपोरपि ॥ ९१ ॥

यः प्रेमप्रयिमानमाकलयितुं स्विद्विप्रयोगद्वय
जिज्ञासुः प्रणयिनीं निप्रणयिनीं मेजे नियुज्य स्फुटम् ।

भृङ्गारकरसामृतस्तिमितधीरुद्दामधामाद्भुतः
 श्रीसाहिर्जयतादसात्रकवरो मृपाञ्च्यूडामणिः ॥ १२ ॥

इति सकलकञ्जापारीणारसिकसाम्राज्यधुरीण-
 श्रीभक्तवत्सलभृङ्गारदर्पणे तृतीय उल्लासः ॥

रम्यस्तायडचडम्बरोऽपि शिखिनां केकभृतां चन्दिंसात्
पञ्जन्या अपि गजितध्वनिभृन्स्ते घञ्जमादेव मे ।
चन्द्रिप्रोऽपि कश्चकोरकचयः सोऽङ्गारसन्दोहमात्
प्राणेशाविरहादितस्य सकलं देवादसलं कृतम् ॥ ८५ ॥

चिन्तादौर्ध्वमालिन्यज्ञागर्याव्यभ्रतादयः ।
स्त्रीणां स्युर्बहुधात्रापि स्यान्मृतिद्यावधे. परम् ॥ ८६ ॥

शशिजलेष तनुस्तनुतां गता
परतनोद्यलितेऽथ धये भृशम् ।
अहह काम परेऽहनि सायबान्
निगद बुभ्र विमोक्षयति निर्दय ॥ ८७ ॥

रुक्ता सेऽलवज्जरी सुमलिना घेष्ठी किमेणेष्वणी
नेत्र सुभ्रु निरखने घञ्जलतां धत्तेऽथ विग्माधरः ।
पाण्डुच्छायमिदं घपुः स सुमगो दूरे वियोगरुम-
व्यापत्तापदशा सखीव हुतनोराश्लिष्य या तस्थुषी ॥ ८८ ॥

शङ्के न तत्र रजनी यदि वा न चन्द्रो
मोर्वामुदी घञ्जलवत्यथ निभ्वनिभ्यम् ।
किं वा न कोकमिधुनानि विदेयवती-
मां प्रेयसीमपि न संस्मरतीह येन ॥ ८९ ॥

यद्यप्यहं बुरो ज्योत्स्नामच्छां विद्यातय कैरयं
विधुनु पवन स्मेराम्मोजावलीं द्रतर स्मर ।
शिथिलय कथा तस्याप्यद्यावधि परिपुरितः
विमपि च परं चेत् कर्तुं ममालि समीहते ॥ ९० ॥

स्युरतो नायकस्यापि दशा निरहसंभवाः ।
कामवाद्यप्रहाराद्या मा भूयंस्ता रिपोरपि ॥ ९१ ॥

यः प्रेमप्रथिमानपाकलपितु स्विष्टिप्रयोगद्रव्य
जिज्ञासुः प्रणयी निग्रप्रणयिनीं भेजे वियुज्य स्फुटम् ।

शृङ्गारैकरसामृतस्तिमितपीकदामघामाद्भुतः
थीसाहिर्जयतादसावकवरो भूपाञ्चूडामणिः ॥ ६२ ॥

इति सकलकञ्जापारीगौरसिकसाम्राज्यधुरीण-
थीमकवरसादिशृङ्गारदर्पणे तृतीय उल्लासः ॥

चतुर्थ उल्लासः

अथ करुणात्मक —

यत्रैकस्यात्यये प्रहो मृनप्रायो भवेत्पर ।

तत्प्रम प्रलपेदकान्ता स ज्ञेय करुणात्मक ॥ १ ॥

कान्तानां स्मरकेलिचम्पकसता च्छिन्ना वसद्व्रजकी-

प्रफाण्य कवलीकृत पिरकलस्य नोऽवकेशीकृत ।

चन्द्रस्यापि च चन्द्रिका विदलिता नैका यराफी रति
निस्नारीकृतमेव विष्टपमिद काम प्रता शम्भुना ॥ २ ॥

तन्यङ्गया मधुरस्वर विष्कुलै कैश्य मयूग्मज्ञे

अश्वरेणस्यमुतासिणी च हरिण्य पीनस्तनौ धारणे ।

बोर्लान्व नयपल्लव तुग्मिना मन्वानिसर्गालये-

रेतमे दयिता विभज्य च हता धाता न किञ्चिन्मम ॥ ३ ॥

प्राणेष मन्मथवृत्तामियतीमयस्था

यानोऽसि त ममरो खलु म दमाग्ना ।

यस्या वृत्ते उपनगामि तथैव मूर्च्छा

सा माप्रत नयननिर्गतम रिपूर ॥ ४ ॥

न मे तापस्यावप्रशमनत्रिधौ चन्द्रशकलं

न वा चन्द्रज्योत्स्ना हृदयमुपगूढ न तद्वलम् ।

पराङ्मतिव्याप्यमपि च मूर्च्छापरवशा-

धुना आपन्नता मयि सुतनु सचेदि सुदृश्यम् ॥ ५ ॥

रतिमाचोद्भवामस्यावस्था विमृश्य च ह्रयो ।

कादययाज्ञायते केषाञ्चिदेव करुणाधम ॥ ६ ॥

दम्पत्योरपि मापेक्षे सगमे च भवेदयम् ।

भूय शृङ्गारवचनं सता च कदणो मत ॥ ७ ॥

ततः शृङ्गार एवायं काव्येनानुभावितः ।
कविभिर्गुम्फितो बाढं सुन्दरत्वं प्रकाशते ॥ ८ ॥

अथ सख्यः—

प्रतिवेशमा नटी चेटी कारुर्धात्री च शिल्पिनी ।
बाला तपस्थिनीत्याद्याः स्त्रीणां सङ्ख्यः स्मृता बुधैः ॥ ९ ॥

यामित्वं स्मृतिरुत्साहो भक्तिश्चित्तश्रुता यच्च ।
मधुरं नर्मनैपुण्यं कलाभ्यासश्च तद्गुणाः ॥ १० ॥

कौतुकं मण्डनं रत्नोपावस्मोऽथ प्रसादनम् ।
सङ्गश्च विरहाभ्यासः सखीकमति संस्मृतम् ॥ ११ ॥

कस्यालेख्यमिदं व्यलेखि फलके तन्याङ्ग मत्वं यद्
व्यामृश्येति मया तदालियचनं धृत्या दृष्टार्थक्य च ।
सा वक्तुं न शक्वाक चावनयना लज्जानताङ्गी परं
रोमाञ्चाञ्चित्तवर्म्मणा निगदितं मङ्गलभस्पात तत् ॥ १२ ॥

सधोची किमपि प्रताधनविधिं हृत्वालिङ्गोत्प्रेष्यपि
व्यग्रार्यं समवेक्ष्य मन्मथसमावेशादते चातुरीम् ।
नैपावक्तुकमण्डनं कृतयती तस्याः पुनः पादयोः
कामिभ्यास्तदिमे बुद्धुःखकलिते चक्षुर्निपातं व्यधात् ॥ १३ ॥

चाटूकिः प्रयितायते यथयिना गाढ समाश्लिष्यते
भूयःचुम्बनचुङ्कतिः क्रियत इत्यस्यैव सौख्याचहम् ।
मुग्धे त्वं प्रतियौधितालिनिघर्म्मतुर्गवायकमे
निष्पातालिस्ननर्म्मकर्मसु पर कामेन संश्लिप्ता ॥ १४ ॥

उद्यदङ्गमा यस्मिन्नाललसज्ज्यालावलीढे हृदि
प्रेमस्या विरता तस्यां निगदितः प्रेमातिरेकः स्वयम् ।
तथिप्रं किञ्च शीतलेऽपि हृदि ते संतापशान्त्यै चिरं
विधभ्यात्र ययस्यया ममं पुनर्निस्नेहया न स्थितम् ॥ १५ ॥

सुमग कुरु मे वाक्यं मुञ्च क्लृप्तं निजवस्त्रमां
प्रणयकलहव्यग्रां कामं स्मरन्वरजर्जराम् ।
अनुनय न चेदेऽकिन्त्यप्यसौ हिमदीधिति-
प्रस्तरकिरयोर्वास्यत्युच्चैर्बलादपि पञ्चताम् ॥ १६ ॥

अमुकपुरुषमत्राहं दधे पृच्छबुद्धे
निभृतमिह युवाभ्यां स्वेयमानन्दयज्ञयाम् ।
रहसि सुरतकेलिं कुर्वतोः कामिनाः सा-
गमपरलतौघं चेत्युदित्या वयस्या ॥ १७ ॥

वामं यत्तव सुसु लोचनमिदं भूयः स्फुरत्युच्चकै-
रोमाञ्चभियमातनोति नितरां यत्नोऽयुग्मं पुनः ।
उत्कम्पे भङ्गते यदृकयुगलं रम्भाप्रकाशडोपमे
तन्मन्त्रे प्रियसंगमं निगदति प्रापोऽद्य सद्यस्तराम् ॥ १८ ॥

सद्य इत्यादिकं कर्म कुर्वाणा योपिर्न सदा ।
संमर्शन्ति रहोमन्त्रविज्ञाननिपुणाः प्रियाः ॥ १९ ॥

शृङ्गार एव कविभिः किल नम्यकाव्य-
बन्धेषु सुन्दरतया ननु यर्णनीयः ।
एतेन हीनमपि किं च कवेः कवित्वं
नैरस्यमेव पुणपूषयद्भजेत ॥ २० ॥

वर्णयामः कथं माद्य भवत्प्रेमानुपङ्गताम् ।
यत्तया प्रापिता संस्थां कान्तैकापि शुभात्मना ॥ २१ ॥

अथ हासः—

यचोऽङ्गवेषवैरुज्यादासमूलात्मजायते ।
पात्रत्रयगतो श्रेयो रसोऽयं हास्यसंज्ञितः ॥ २२ ॥

स त्रिविध उत्तमो मध्यमोऽधमश्च । तत्र उत्तमः—

ईषद्विकस्वरैर्गण्डैरीषद्विकचलोचनैः ।

ईषद्भिर्भोष्ठदशनंस्त्रिधा स्यादुत्तमेषु सः ॥ २३ ॥

भाते लोचनमुज्ज्वलज्वलनभृत्पाणौ खसत्कङ्कणं
यस्त्र चार्द्रगज्जाजिने निगरयो ह्यासादलालंकृतिः ।
शेषः शेषर एष वेपरुचिरः संमोहनाहो वरः
सत्यं चरिणं तवेति संभुवदितः सोल्लासदासोऽवतात् ॥ २४ ॥

प्रायो विदीर्णवदनो मध्यमानां मयेदयम् ।
अधमानां पतद्वाणो दूरादुच्चस्वनिः स तु ॥ २५ ॥

अथ मध्यमः—

कान्तेऽद्यापि न वेत्ति मन्मथरसव्यापारमार्गं मनाम्
वष्टाः पङ्कजलोचने त्यदधरो भृङ्गेण न प्रेयसा ।
सख्येत्यं हसिते यधूः प्रमदत सोल्लासहासस्फुट-
द्वकोचन्मधुगन्धसुधमधुपेक्षयावितं ता मति ॥ २६ ॥

अथाधमः—

गुञ्जाहारमपास्य भीतिकलता कण्ठे कृता किं तपं
त्यक्त्वा बर्हिण्यहंमखुजमहो कर्णायतंसीदृतम् ।
इत्य साद्विशिरोमणे अकबर त्वद्वैरिनारीगणः
कास्तारि ददद्वैरिलोक्य निपतद्वाग्वेक्ष्यो हस्यते ॥ २७ ॥

स्यामिभ्रपाणिघातोऽत्र मुखरागोऽङ्गवर्तनम् ।
प्राणगण्डकृतस्पन्दो नेत्रोल्लासः प्रजायते ॥ २८ ॥

अथ कठणः—

रोकात्मा कठणः प्रेष्टमभृत्यक्षयान्नवेत् ।
निर्वेद्याप्पवैषर्ण्यप्रज्ञापातमात्र नायक ॥ २९ ॥

प्रेयान्मे सह बान्धवैर्मृतिमगाद्युद्ध्वा रणप्राङ्गणे
वैधव्येन दुनोति मुग्धवनिताचेतासि सैषा यधूः ।
धुस्त्याज्योऽङ्गुगव शिशु किमु कृतं दैव त्यया त्वद्विषः
कान्ता साद्विशिरोमणे अकबरोदिरवेति मूर्च्छामिणात् ॥ ३० ॥

घर्षणीयोऽत्र भूपातो दीनपाषय च रोदनम् ।
दैवनिन्दा महारथ देहस्येत्यादिको मुग्धः ॥ ३१ ॥

अथ रौद्रः—

अतिक्रोधात्मको रौद्रो भवेच्छनुपरामवात् ।
नायकोऽत्र भवेदुग्र. सामर्पो भीष्मविग्रहः ॥ ३२ ॥

उद्युक्तयुधि बाहुजैर्जनयिता यमेऽत्ययं प्रापितो
रामामप्यपहाय धीर्यकलितः रामाह्वयाऽह द्विजः ।
तेषां व्रजानकराजकाख्यशुभ्रवर्चस्कराणां द्विपां
सद्यः शोणितपुरितेऽय सवनं कर्नास्मि तीर्थे ध्रुवम् ॥ ३३ ॥

रौद्रालुभावः—

राश्रुतेपास्यजौह्रित्यस्येदकम्पाधरप्रभाः ।
भृकुटिः पाणिघातोऽत्र जायसे शक्तिरसनम् ॥ ३४ ॥

अथ धीरः—

स्यादुस्ताहमयो धीरो नयादानशोद्धयः ।
नायकः सत्त्वसंपन्नः खविधोऽत्र प्रजायते ॥ ३५ ॥

शौर्यैर्दार्यगभीरस्यधैर्यादिगुणसंयुतः ।
आयजितजनो नेता भवेत्प्रौढपराक्रमः ॥ ३६ ॥

अथोत्तमधीरः—

श्रेयः कूर्मयुनो विभर्ति वसुधां विश्वंभरः केशवः
शंभुर्ध्वजसहाय एव विदितः सत्त्वे नियतस्थितिः ।
एकः शूरशिरोमणिर्निजभुजेनैकेन घस्ते भुवं
भीसाहिर्जयतादसावकवरः यद्भोगधाराभृता ॥ ३७ ॥

अथ माध्यम —

तुनं त्रिविक्रम जगन्नयमाश्रयः
संतोषतो नु मुदितोऽसि यताऽधिकार्यम् ।
नाभ्यर्धितो बलिरहं भवतापि पथै-
रुपेण धार्ष्ट्यमनोरथदानशौचदा ॥ ३८ ॥

अथाधम —

यस्मिन्मध्रमुका तदन्तमुसला मूल तपमुन्मूलिता
स्वाहाजालजटालमेव भितुर विधातमारिलप्य माम् ।
हहो वृत्ररिपो नदेव मयन किं विस्मृत सयुग
चेदय पि चिकीर्षसि प्रतिमद सज्जोऽस्मि लङ्केश्वर ॥ ३६ ॥

तदनुभाव —

अर्घोद्धत्य धृतिर्मानरोमाश्चस्मृतिबुद्धय ।
भयन्ति पचताक्षेपामर्पयेगाश्च निश्चितम् ॥ ४० ॥

अथ भयानक —

शब्दादेर्विकृताद्घोरवस्तुसदृशनादपि ।
भयानको भवेन्नेता बाह्व स्त्री कातर पुनः ॥ ४१ ॥

पालो गभीरमुरजश्चनिमालिलिङ्ग
मातुर्गल समुपकथ्य विस्तारिषाद् ।
प्राशूत्करव्यतिकरग्लपिताङ्गयोम
शोभा पमार परमामपि भीतभीत ॥ ४२ ॥

मानिन्या रतरङ्गसगरविधौ पादानतोऽपि प्रिय
प्रेमप्रायश्चासि ॥ प्रणिगन् प्रोधा धया धिक्कृत ।
सोऽप्यमोघरगजितजितधिया शम्पानिपातोत्क्रया
सशिलप ह्ययमेव बाहुलतया हित्यामिमान तथा ॥ ४३ ॥

अथ नीचभयानक —

दग्भरान्त्यनपेययुग्मिद्रम-
धमजलाक्तननूमिरुपद्रुतै ।
अकशेरु नरेश नवारिमि
पेदगदक्षवरैर्यनितायितम् ॥ ४४ ॥

तदनुभाव —

कापाददिकम्भोऽत्र भ्रामो येनययमथ च ।
भयति ह्येदद्वप्रवामुपरोषा ससध्रमा ॥ ४५ ॥

अथ वीमत्सः—

सुगुप्तात्मा तु वीमत्स स्याद्द्वयस्य दर्शनात् ।
भ्रवणं त्वयनाद्यद्वा भूतिगन्धादिवासितात् ॥ ४६ ॥

दुर्गन्धप्रचुरकलेवर वसात्
वीमत्स कुणपसमूहभीषण तत् ।
भ्राम्यद्भिः पतपगर्णविरूपेमुच्चै-
र्दुर्दर्शं पितृयनमातृतान शोभाम् ॥ ४७ ॥

तदनुभाषः—

घ्राणस्याच्छादनं देहसंहतिर्मुखकूषणम् ।
निष्ठयति स्याद्घृणा चात्र महोद्वेगान्महत्स्वपि ॥ ४८ ॥

अथाद्भुतः—

विस्मयात्माद्भुतोऽपि स्याद्भूतोऽसंभाव्यवस्तुनः ।
भायेन्द्रजालदिव्यस्त्रीविपिनादेश्च दर्शनात् ॥ ४९ ॥

अक्षरं त्वया हृताहं माया निजविद्यया वितत्य मयि ।
प्रमयसि मनसि ॥ यिकृतिं कर्तुं तदलं मुधा क्लृपे ॥ ५० ॥

तदनुभाषः—

अत्र मैत्रयिकास स्याद्भद्रं साधुगदता ।
स्वेदरोमाञ्चकम्पाश्च हया निम्बलतारता ॥ ५१ ॥

अथ शान्तः—

सम्पन्नानसमुद्भूत शान्त सत्यं तुल्यरूप ।
निस्पृहोऽत्र भवेन्नता रागद्वेषक्षयावया ॥ ५२ ॥

साद्रूपेण सार्द्रयोवनातिः स्वैरं हृता संमदाद्
दत्तं भूरि धनं यथावच्च तथा पात्राय वित्तार्थिने ।
विस्फूर्जतरुगन्धालकालनिहतो दुर्वैरिषीरघजः
कृत्य नः किमतः परं किल परमद्वेकतानात्मनाम् ॥ ५३ ॥

तदनुमायः—

निर्विकल्पं मनो गाढं यथात्मन्यधिनिष्ठिति ।

सुखे न द्वयोः नामयोः दुःखे शान्तरसः स तु ॥ ५४ ॥

अथ विरोधिरससमावेशः—

पूर्वमुक्ता रसा येऽष्टौ मिथस्तेषु विरोधिनौ ।

द्वौ द्वौ रसौ तयोः प्राज्ञः संसर्गं धर्तयेदिह ॥ ५५ ॥

मिथः शृङ्गारवीर्यमत्सौ रसौ धीमयानकौ ।

रौद्राद्भुतौ तथा हास्यकण्ठौ च विरोधिनौ ॥ ५६ ॥

शृङ्गाराद्य मवेद्धासौ धीमद्भुतसंभवः ।

मयानकस्तु धीमत्सौरौद्राच्च कण्ठौ रसः ॥ ५७ ॥

पुथैर्यौ जग्यजनकौ रसौ निगदितौ मिथः ।

तयोर्युक्त्यापि संभेदः कृतः प्रायो न दुष्यति ॥ ५८ ॥

अथ भाषाः—

पूर्णं रसेषु ये भाषाः संक्षिप्तोक्ता विगागताः ।

स्यतन्व्रतोऽपि ते घाय धर्यन्ते संमताः सताम् ॥ ५९ ॥

एते रस्यादयो भाषा रसाभिप्रायसूचकाः ।

स्यापि सार्वत्रिकसंचारिभेदैः पञ्चाशदेव ते ॥ ६० ॥

चित्ते न संस्थिते भाषाः संकीर्णाः संभवन्त्यपि ।

प्रायो रस्यादयो यद्वत्तथाप्येते निरूपिताः ॥ ६१ ॥

स्मृतिर्भृतिर्मयं चिन्तासूयाश्रद्धानुजामुदः ।

ग्लानिश्च विस्मयीतसुखे सगजोन्मादी रतिरुत्था ॥ ६२ ॥

जाड्यं विषादश्चापन्यमथद्विधा मतिस्तथा ।

निद्रेति भाषाः शृङ्गारे योऽप्यप्यथमिचारिणः ॥ ६३ ॥

चापत्यं च धर्मो निद्रा ग्लानिः स्वप्नोऽप्यनुयया ।

युक्ता शृङ्गापदित्येति भाषा हास्ये मथत्यमी ॥ ६४ ॥

निर्वेदो जडता चिन्ता ग्लानिर्देन्यं रुजा धृतिः ।
एते भावाः प्रयोक्तव्याः कष्टे भावकोविदेः ॥ ६५ ॥

प्रमोदो गर्भे उल्लासोऽसूया चापल्यमुग्रता ।
मरो वेग इमे भावा रौद्रे ज्ञेया विचक्षणैः ॥ ६६ ॥

प्रतियोद्यस्तपामर्षोऽसूया क्रोधो धृतिर्मतिः ।
वितर्कचायुसंमोहो हर्षयोको मदस्मयी ॥ ६७ ॥

आवेगश्च तथोद्यत्यं पीरे भावा इमे स्मृताः ।
पचनीयं च संप्राप्तो मरणं स्युर्भयानके ॥ ६८ ॥

भयं विषादोऽपस्मारो रोगोन्मादो मतिर्मदः ।
बीभत्ससंमवा विद्भिर्भावास्त्वेते प्रकीर्तिताः ॥ ६९ ॥

जाह्नवं मोहस्तथावेगो मतिर्हर्षश्च विस्मयः ।
इति भावा निगद्यन्ते रसे कविभिरद्भुते ॥ ७० ॥

संचारिण इमे ज्ञेया भावा अनिरसं धिताः ।
सारिरका एत एवं स्युः सर्वेऽतिशयसाधवाः ॥ ७१ ॥

अथ रीतयः—

स्युः कौशिकी धारमटी सात्यती भारतीत्यपि ।
अन्यो रीतयश्चैता रसारस्थितिस्त्वकाः ॥ ७२ ॥

यस्यां लास्यपिज्ञासमद्भिरचनागीतस्तुतिः प्रस्तुता
स्त्रीणां विभ्रमहावमात्रकलितं सद्भोगशर्मदितम् ।
वेशाङ्गस्तुनिचारुन्वमधुरा स्नोके समसैरियं
विद्वद्भिर्गदिता सुगुणकचिरा रतिर्ध्रुवं कौशिकी ॥ ७३ ॥

एषा श्रद्धारकण्णहास्यानां वृद्धये युषैः ।
वृत्तिर्गताप्रयोक्तव्या संदर्गबलिता यया ॥ ७४ ॥

त्याद्विग्राह्यरघयहनं एनमिद् मर्मा विमर्ति श्रियं
मुग्धे प्लादय दाडिमौकलधिया दृष्टा कदाचिद्भुजः ।

यद्वा प्रेमसुधागुधेरिव तरी पञ्चेपुयाण्यग्र्य
किं वा ते स्वमयदन स्तनतटे तच्छाशुक्लानवृण ॥ ७५ ॥

अथारभरी—

यस्या शस्त्रविदारितप्रतिभः सरीर्यते सयुग
घ्नान्नाद्य प्लुतलङ्घितादिकरण मायेन्द्रजालादिकम् ।
दुर्विज्ञेयपदार्थसार्थकलिताथोजस्त्रिज्ज्वाद्भुता
वृत्तिः नारभगी बुधैर्निगदिता भूय समासाकुञ्चा ॥ ७६ ॥

इयं तु विद्युधै रौद्रे धीमत्सेऽथ भयामके ।
प्रायः शोभाकरी वृत्तिर्महाकाव्ये प्रयुज्यते । ७७ ॥

प्रासप्रोतचञ्चद्विरीन्द्रसरराप्रोद्दामदस्ताथा
मुत्पत्कुम्भतटाषट्प्रकटितप्यासत्तमुक्तागणम् ।
सक्रोधप्रनियौधरोधनिपुणस्फूर्तकृपाणैर्मते
शस्त्राशस्त्रि गदागदि प्रवृत्ते भाम मिथ सयुगम् ॥ ७८ ॥

मारुमोदस्तनित त्विदं शशाङ्कसूर्यं न विद्युल्लता
तस्यासिजलदा न मेघकरुचो गम्भीरघापा गजाः ।
इत्थं सादृशिरोमणे अकषरं स्वद्वरिनारीमुखे
ऽरुणे प्रस्थति नश्यतीति निगदन् धाराधरस्यागमे ॥ ७९ ॥

मास चिह्नादिपति शोणितपूरमुखै
स्त्वप्याह पियासनि पुरस्तदसौ विकर्षन् ।
अश्वत्थकन्दकलिते समराङ्गणे द्राक्
फेहः सफेत्कृतिमुख किल यम्भमीति ॥ ८० ॥

अथ सात्वती—

हृषोर्त्कर्षपरा महाद्भुनरसप्राया च सत्वाधिका
स्यागोद्रेकयती मनोहरतरोदारैश्च वाचा चयैः ।
माधुर्यादिगुणरूपेतवचना सदर्मशुद्धिं दध
त्येषा वृत्तिरुदाहृता कृतमुपै थव्या सता सात्वती ॥ ८१ ॥

पपा नात्यन्तगूढार्था शब्दसंदर्भबन्धुरा ।

धीरे रौद्रेऽद्भुते शान्ते प्रायो वृत्तिः प्रयुज्यते ॥ ८२ ॥

त्वं विष्णोः शयनाश्रयो जनयिता सद्भ्यास्तथैवाकरो
रत्नानां सिकताश्च शुक्तिजगणास्तत्रैव गम्भीरिमा ।

मर्यादा ध्वजातिमा जलनिधे किं धर्षयामः परं
त्यक्षीरेऽपि तृषा न शाम्यति यतः पान्थस्य तद्गृहितम् ॥ ८३ ॥

सप्तस्त्रीणि अगन्ति पाण्डुरयति त्वत्कीर्तिरेषामल्ला
मित्राणामरुणीकरोति घटमान्धाप एङ्गणद्वयमपि ।

तस्याश्चदभुतमेव यत्कृतवती श्यामानि तानि द्विषां
भीमासाहिशिरोमणे अक्षर त्वां धर्षयामः कथम् ॥ ८४ ॥

अद्भुतव्यग्रकरोप्रवीरनिघहेरुहारिभारिमज्ज-

शुद्धपाकधरसिन्धुरस्त्रजदक्षुर्धूरैः प्रवाहायितम् ।

आसारायितमत्र पाणविसरैः शम्पायितं चासिभिः

प्रावृत्कास इषावभायकवर त्वत्सन्धशूराहवः ॥ ८५ ॥

पौषेन विगलितं मनोरमं

सार्धमेव विपयेच्छया गतम् ।

प्रह्वणमंजलधौ मनोऽधुना

स्नानुमेव किञ्च ॥ समीहते ॥ ८६ ॥

अथ भारती—

मुष्यनायकमाश्रित्य या सहस्रोचितबन्धुरा ।

धीरदास्याद्भुतैराढ्या वृत्तिः सा भारती मता ॥ ८७ ॥

उत्पादान्ययविस्त्रसार्वधृज्जातुःप्रादिकं यत्परैः

स्यात्साधारण्यमेतदेव सफलं प्रायः सतामप्यहो ।

प्रोन्मत्तद्विषयैतालतरजा शुभ्रातपत्रप्रधियो

नूने निश्चलतां भजन्त इह तदेतुः परं साहसम् ॥ ८८ ॥

सुरसितस्मेति यथोदया हरे

जेगप्रयीरक्ष्यादक्षयचंसः ।

धर्मो प्रयालस्थितमौक्तिकप्रभं
शिरोः स्मितं किञ्चिदुदञ्चिताधरम् ॥ ८६ ॥

निर्भयोऽप्यकथरेरयरो भयं
यद्दो समिति वैरिणां हठात् ।
तेष्वदधज्जं यशः स्वयं
चित्रमग्न समुपादे तराम् ॥ ८७ ॥

इत्यं महाकविविनिर्मितनव्यकाव्य-
बन्धाम् विलोक्य सदलेकरणैरुपेतान् ।
घृत्तीरिमाः समगम्य रसप्रयुक्ताः
काव्यं महाकविरसो विदधीत रम्यम् ॥ ८८ ॥

अथ काव्यदूषणानि—

प्रत्यनीकं च विरसं दुस्संधानरसं पुनः ।
नीरसं पात्रदुष्टं च काव्यं शिष्टैर्न वस्यते ॥ ८९ ॥

प्रत्यनीकरसमाह—

तस्याः स्मरामि धनं हरिणेक्षणायाः
स्फूर्जंश्चक्षुतज्जपूतिपरीतगण्डम् ।
रत्युत्सवस्य समये किल काव्यमेतत्
स्वात्प्रत्यनीकरसमाधुर्धेर्निषिद्धम् ॥ ९० ॥

मातृमृत्युसुखं हित्वा भावामानसं यौवनम् ।
मुधा सुन्दरि मा रोदीरित्यादि विरसं भवेत् ॥ ९१ ॥

एक एव रसो यत्र ग्रन्थे गाढं निषध्यते ।
नैरन्तर्येण तत्केचित्प्राहुर्विरससंश्लितम् ॥ ९२ ॥

त्वं याहि तामनुचितां ज्वलिता या तव रुते रुतं मूढ ।
मयि चाटुकारं वचनैस्तदुदुःसन्धानरसमाहुः ॥ ९३ ॥

विद्वेषी धन्वमो मानो ग्लानो मान्यो युवा रुशः ।
तस्या विरहतत्प्राग् काव्यमित्यादि नीरसम् ॥ ९४ ॥

रतिप्रगल्भा कन्येयं नित्यं कथा कुलाङ्गना ।
निर्ध्याजं गणिका मृदा पात्रदुष्टं स्मृतं बुधैः ॥ ६८ ॥

पयमन्यरसेज्जेते दोषा यज्या विचक्षणैः ।
संसर्गतो भवेद्येषां कवित्वमपि नीरसम् ॥ ६९ ॥

अनेन पद्मातुरीनियतनायिकाप्रक्षण-
श्चक्रुः प्रवरसोस्तल्लसल्लयस्त्रिमशब्देन तु ।
अनङ्गाससंगरप्रयितमानमुद्रायतीं
प्रसादयतु मामिनीमकबरेखरोऽहर्निशम् ॥ १०० ॥

यद्यस्ति काव्यरचनासु रुचिर्विदग्धा
नागारसेषु रसिकत्वकुतूहलं यः ।
तत्पद्मसुन्दरकविप्रयितं सुगम्यं
भृङ्गारदर्पणमुपाध्यमदुष्टचित्ताः ॥ १०१ ॥

इति सकलकथापारीणरसिकसाम्राज्यधुरीण-
श्रीअकबरसाहिब्रद्वारदर्पणे चतुर्थं उद्भासः ॥

APPENDIX
Śringarāṣanjanī
of
Haridevamisra

APPENDIX

शृङ्गारसंजीविनी

सासूय करपल्लवे गिरिजया प्रत्याहृते कङ्कणा
 बुद्धीवस्य फणीश्वरस्य फणाया विस्कारया योजित ।
 सभ्याषम्वनरालिन पशुपतेरानन्दवाण्याम्बुभि
 मध्यक्त परिपूरितो वितरतु श्रेयासि तोयाञ्जलि ॥ १ ॥

रक्षादग्धनकैतवेन हरिणा लक्ष्म्या कराम्भोवहे
 स्पृष्टे दन्तुरिता विकटपुलकरभ्योग्यमासीत्तनु ।
 प्रत्यङ्ग जडता परस्परमभूदित्थ मनोज्ञो महा
 साध्राज्य समुपागतो वितरतु श्रेयासि भूयासि य ॥ २ ॥

चृष्टि काचन मान्मथी विजयते यस्या प्रसादाद्भू-
 दम्भोजोपरि नाक्षसगतिरधाकाशे सुमेरुस्थिति ।
 क्षायण्यस्फुरदम्बुकम्बुशिखरे चन्द्रोदयो वर्तते
 तस्मिन्नेव तमासि तेषु रुचिरा तारावलि खेलति ॥ ३ ॥

आयान्त्या मन्दमन्द मदननरपते कीर्तिमुल्लासयन्त्या
 कुन्दस्फीतस्मितौघै करकमलचलत्कङ्कणकाण्णगीतैः ।
 कालिन्दीलोलदिन्दीवररुचिरदलद्रोणिविद्राद्विरुम्यथा
 इष्ट स्वैर युज्या न भवति स पुमान् यो न धैर्यं जहाति ॥ ४ ॥

साकूत सकुतूहल सचकित सोत्कण्ठित सत्वर
 सोत्कम्प सचमत्कृत सहसित सप्रम सानन्दितम् ।
 राधाया दलितेन्द्रनीलशकलरयामाभिरागे इरौ
 दूरादेव पतन्ति पद्मजवलद्रोणिदुहो दृश्य ॥ ५ ॥

सप्रासा इव साजसा इव जसन्माप्स्वीकमसौ इव
 प्रेमाद्रा इव गर्विता इव सुधासिन्धौ निमग्ना इव ।

गोधुग्वंशनतभुञ्जामनुदिनं दृष्टेऽपि वामोदरे
वृरावेव पतन्ति बुस्तरचमत्कारस्पृशो दृष्टयः ॥ ६ ॥

ईपद्वक्त्रितकण्ठनालमनुलव्यावृत्तचक्रघुति
व्याभुग्नस्तनचक्रवालविलुठद्वेषीविखासस्तिपति ।
पद्मान्मन्त्रमुपेयुषि प्रियतमे तस्याः पतन्ति द्रुतं
भृङ्गाकर्पितकेतकीनयवत्तद्रोणिद्रुहो दृष्टयः ॥ ७ ॥

काञ्चोकद्वयकिङ्किणीकलरघव्याज्रादुदारं यशो
गायन्त्या मकरध्वजस्य पुरतो यान्त्याः सखीभिः सह ।
हुग्धाम्भोधितरङ्गसंगतिनटप्रोलोत्पलस्पर्धिनी
दृष्टिर्यत्र पपात सुन्दरदशो घन्यं तदीयं जनुः ॥ ८ ॥

कन्धर्पस्य जगज्जयाय नृपतेः प्रस्थानमातम्बतो
भृङ्गे गायति कोकिले च पठति शोढामकामस्तवम् ।
दीर्घा चञ्चलमालिका विरचिता विस्फूर्जदिन्दीवर-
भेणिरयामलजोचनाञ्चलचमत्कारैरुदारधिया ॥ ९ ॥

उन्मीलन्मकरध्वजचित्तिपतिप्रौढप्रसादोदयः
स्वैरं हन्त यथा यथा परतनोरायिर्भवत्यादरात् ।
नूनं तत्र तथा तथा नयनयोरासीदहो यक्रता
तन्मन्ये घत वैभवे सति नवे कस्यास्ति न व्युत्क्रमः ॥ १० ॥

जृम्भारम्भविधौ सरोरुहदशा चक्रीकृता दोर्लता
नूनं कुण्डलितं मनोजनृपतेः कोदण्डमुद्वेलति ।
नो जाने नयनारविन्दविगलद्वाष्पाम्बुचक्रानिल-
व्याजः द्वारुणमाकृतास्त्रनिचहाः कस्मिन्पतिष्यन्त्वमी ॥ ११ ॥

उन्मीलितकुचमोगमद्वलि दंष्ट्रव्यक्तनाभीहृदं
विस्त्रस्ताञ्चलचक्रवालमनुलस्वेदार्द्रगण्डस्थलम् ।
जृम्भारम्भविजृम्भिताधरदलं सोत्कम्पिनेप्रोत्पलं
दूरादुपगतवाङ्मदीर्घलतिकं कुम्भस्तनी जृम्भते ॥ १२ ॥

पादाङ्गुलिपीडितक्षितितल विस्त्रस्तचेलाञ्चल
व्याख्योत्कृचमण्डल दरगलजीवीनिबन्धस्थलम् ।
उद्यदोलतमुग्रमम्बुखविधुव्यक्ताक्षिपङ्के रुह
दूरादुद्रतदाडिमीफलमिय हर्तु समाकाञ्चति ॥ १३ ॥

म्यालोखत्कुचभारभङ्गुत्तमम्भज्य चलत्कुण्डल
विस्फूर्जन्मुखमण्डल प्रविचसहयाखोखनेनोत्पलम् ।
काञ्चोकदृगाकिङ्किणीरगारणत्काराभिरामक्रम
लोकाना मनसीष कापि सुदती रद्रे चिर नृत्यति ॥ १४ ॥

एकान्ते मिलितापि पङ्कजमुखी मत्समुखीने पथि
स्पृष्टा शङ्कितमानसेन न मया मूढेन मन्दात्मना ।
मेने मामनमिसमेव किमिय सावज्ञमेवाथवा
मन्ये पुर्विधिचेष्टितैश्चभयथा कामाय दत्तोऽञ्जलि ॥ १५ ॥

पान्ती बभ्रुजनेन साकमथ मामाफस्मिकाभ्यागत
दृष्ट्वा दग्धितपीवरस्तनतटोमीलघ्नबाङ्कावलि ।
सा केनापि मिपेन पङ्कजमुखी स्थित्वा सखीसनिधौ
सम्याज यदुवाच साचियदना तत्केन विस्मार्पते ॥ १६ ॥

प्रत्यग्भूधरोखरोपरिलसत्काश्मीरगौरद्रव
द्रोहोद्रेकमहोर्मिमासलतनी ग्रीष्मोग्रभानौ स्थिते ।
स्तातु सिन्धुतटे घटे निवसन धृत्वा यदुहोवया
सातङ्क मुदुरीक्षित प्रतिपद भूयस्तदायास्महे ॥ १७ ॥

उन्मीलन्मकरन्दविन्दुमसकृत्पीत्वा वसन्तोत्सवे
काम गायति पदपदे घनमदे कन्दर्पकीर्तिवज्रम् ।
नास्ते मञ्जुपतञ्जिका न शरधिर्नो वा शरधरण्यो
भ्रूवल्लीधनुषैव सुन्दरमुखी जेतु जगद्वाञ्छति ॥ १८ ॥

अह गङ्गे पङ्केखदमुखि कठोर मृगरण्यो
भृश घटो नून भयति यत घटोजवदिवम् ।
वियोगव्यापारव्यधितमपि मा मानमधुना
परित्यज्य त्रातु कथमपरया न प्रभवति ॥ १९ ॥

उदेति त्वद्वक्त्रे विजयिनि सुधांशोरपि मुधा
विधानं निर्लेज्जा जगति जलजध्रीरुदभयत् ।
अहं मन्ये धन्ये त्वद्धरसुधामेव विबुधा
हलम्भवा दुग्धान्वेमंथनममृतार्थं विसृज्युः ॥ २० ॥

यस्यास्त्वं तरलीकरोषि मुरलीनादेन चेतो जवा-
दौत्सुक्येन चरीकरीपि मकरीमुद्रां च घञ्जो जयोः ।
कालिन्दीबहरीवियर्तिरुफरीतुल्याच्छिबद्धम्या यया
श्रीजाने विजरीहरीपि विजने धन्यं तदीयं जनुः ॥ २१ ॥

सुखं शेपे शय्यामहमिष न पर्याकुलमति-
नं वा दीर्घं दुःखं प्रजसि रजनीजानिकिरणैः ।
अहं मन्ये धन्ये त्वमसि सुखिनी तेन सखि यत्
भयस्या साकृतं सकृदपि न दृष्टो यदुपतिः ॥ २२ ॥

वर्त्त धामपदं तयैव सकलस्त्रीणां मुहुर्मस्तके
तस्या एव मृगीदृशं सुबहुयः सौभाग्यमुन्मीलति ।
सैवास्ते परदधतं च मदनाराध्यं समाध्यन्तरे
या युष्माभिरखण्डितेन सहजप्रेम्णा समाबोकिता ॥ २३ ॥

सद्वृत्तः शुचिबन्धवलो गुणगणग्रामोऽभिरामो हवा
हारोऽय हरिणाक्षि ते कुचतटीमालिङ्ग्य निद्रायते ।
युक्तं तत्सदृशानुरागरसिके काचस्तु पाणिग्रहं
यत्नेने मलिनोऽप्यनीदृशगुणस्तन्मे मनः कृन्तति ॥ २४ ॥

क्षिप्तस्याप्यनले मनामपि मुखे भाजिन्यमाबद्धपते
नो यस्याम्बुनिर्मज्जितस्य न मया वैवर्ण्यमालोकितम् ।
बोहैरप्यथ ताडितस्य न तनौ संकोचलेखोऽप्यभू-
वस्याः स्वर्णमणोरुजयुगले युक्तेव तस्य स्थितिः ॥ २५ ॥

सेष्टे वातजलप्रपातबबनप्रोत्तापजातव्यां
पश्चादस्त्रियोजितोऽथ मृदितो यन्त्रे चिर भ्रामितः ।
कार्पासो गुणताम्रवाप्य सहसा जात स्वय कञ्चुकी
घञ्जो जी परिदग्धुमेव कृतवान् किं किं न कर्माद्भुतम् ॥ २६ ॥

भजनि रजनिरेषा दग्धमात्रावशेषा
रमणमिलितयोपादीर्घरोपाय नूनम् ।
अभिनयकरशाली लक्ष्यते भानुमाली
तदपि न वनमाळी दृश्यते किं निवानम् ॥ २७ ॥

पुरा मुरारेरियमङ्गसङ्गा-
दनङ्गरङ्गाधिकसगरेषु ।
गता निमेषादिय सैव दोषा
बुद्धेषदोषादिह दैर्घ्यमेति ॥ २८ ॥

स्नेहेन पूर्णमभितो हृदय मदीय
मिन्दीषरोदरसहोदरचारुरष्टे ।
त्वद्विप्रयोगद्वहनेन विदह्यमान
यद्भस्मसाक्ष भवतीति विवित्रमेतत् ॥ २९ ॥

वियोगे तन्यङ्गी तव नवकुरङ्गीदगभितो
मुहुर्दृष्ट्वा देह निखिलगुणगेह यदुपते ।
न लेभे विश्राम कथमपि निःश्राम तदधुना
विधौ घामे धन्धो परिपदपि वामय भवति ॥ ३० ॥

विधुतुद विधु तुद त्यमसि मित्र तत्र चमो
नमोऽस्तु भवते हर प्रहर पञ्चवाण रणे ।
भवान् गिरतु पक्षग त्वरितभाशु मन्दानिल
कुल विरद्विद्यामहो यदधुनैव सशाम्यति ॥ ३१ ॥

बाबा हाबाहलमिव विधु मन्यते धन्यकान्ति
तान्ति लेभे मधुकर्कशैरुद्रतै सर्वतोऽपि ।
उद्विग्नभूदहह कमलैर्निर्मलैरनताङ्गी
सगीतेन व्यथितहृदया निर्दयासीद्वियोगे ॥ ३२ ॥

मूर्धा चन्द्र वदसि सतत हन्त भालेन वद्धि
कण्ठेनोच्चैरहह गरल पक्षसा सर्पराजम् ।
पतन्मग्नये कथय भगवन् किंस्विदन्त्युष्णामारस्ते
सर्वेषोऽसि स्मरहर कृतस्त्वचमा निहचाय ॥ ३३ ॥

द्वार सामप्रतमङ्गवङ्गसङ्घं मोरद्वयव्याङ्ग्य
यधुस्थानमथास्ति सिन्धुसङ्घं चाट्टालिका काशिका ।
इत्थं चाचिरुमङ्गमाय सुदती व्याहृत्य दृष्ट्वा पतिं
प्राप्त तत्र तदैव वैवशतो रोमाञ्चिता हृष्यति ॥ ३४ ॥

नित्यं निन्दसि चन्दनानि न विधाषानन्दमाविन्दसि
प्रौढामोदयति प्रतिचक्षुमधो मन्दासि मन्त्रानिले ।
उन्मीलत्कलकण्ठकण्ठचिस्तकण्ठकण्ठता खक्ष्यसे
तन्मन्ये मदनो विद्यासिनि तव स्वान्ते तपस्तप्यति ॥ ३५ ॥

स्निग्धा दृष्टिः किमिति कुञ्जने निर्मिता धानभिह्वे
स्मेर तस्मिन्पदनफमजं किं निमित्तं व्यधायि ।
उक्त कर्माद्यचनमुचितं चाविदग्धे मयेत्यं
पश्चात्तापः कुबलयदयो मानसं कुन्ततीय ॥ ३६ ॥

नीता रात्रिः कथमपि मया वासरोऽप्येव मेयो
नानोपार्पयिष्यद्वलिता नास्मि सद्यः स्वतन्त्रा ।
नत्वा धातस्तदपि किमपि प्रार्थये त्यामिदानी
माभूत्कस्याश्चदपि परुषे प्रेयसि प्रेमबन्धः ॥ ३७ ॥

हस्ताकंयोगमयगत्य भवानिदानी
मुत्कुण्ठितोऽस्ति किमु खञ्जनदर्शनाय ।
तत्पश्य पश्य कनकैकलताविधर्ति-
पद्मस्थितस्य युगलं नवखञ्जनस्य ॥ ३८ ॥

यूना पतिष्यति विजोचनखञ्जनाना
दृष्ट्वा यत नयनखञ्जनमायतादया ।
इत्याशयेन किमकारि मनोभवेन
ताटङ्कयुग्मकपटादिषु पाणवन्धः ॥ ३९ ॥

अमिनवपरिरम्भारम्भसमाव्यमान
मधुकरपटलीभिः पुण्डरीकभ्रमेण ।
मदनविजययात्रमात्रजन्धैर्यशोभि-
श्रुतिमनुजलास्यं भाति हास्य मृगादया ॥ ४० ॥

रुचिरतिमिरजावं दीर्घकालं दधानः
सितविकसितमङ्गे चारुपङ्केरुहं च ।
प्रसरदमृतसिन्धुमुद्गमघ्राविरास्ते
नवकनकलतायां निष्कलङ्कः कलावान् ॥ ४१ ॥

अपरगिरिरुदारो लब्धगङ्गाञ्ज्वधारो
जयति कनकवल्लीसङ्गभागुज्ज्वलधीः ।
तदुपरि रुचिरेयं चन्द्रलेखा विशेषा-
वधिगतपरिवेषा चारुवेषा चकास्ति ॥ ४२ ॥

अमरसरिदुवञ्चद्वीचिरिन्दोरमन्दो
विहरति तिमिराणामेष तस्मिन्विचरतः ।
तदुपरि रुचिरास्ते तारका तारकान्ति-
र्जयति मदनसृष्टिः काचिदेवंविधैव ॥ ४३ ॥

मित्रा हाटकसंपुटं तदुदरात्सिन्दूरमिन्दूद्रमे
षकभ्राम्भोदहनागरीकरतलेनाश्रय विन्दुं ददौ ।
बद्धोजप्रतिपक्षमाशु करजेरुद्रिद्य तप्तोहितं
हत्वा हर्षवशेन किञ्चु तिलकं चक्रेऽतिवक्रोदया ॥ ४४ ॥

रुचिरचिकुरराजीः पश्य राजीवरष्टे-
विहरति कनकाद्रौ दर्पिणी सर्पिणी च ।
विमलकमलकोपे वीतदोषे परं च
स्पृशति यत समस्तादञ्जनं खञ्जनधीः ॥ ४५ ॥

विषयकमलकोपे हीनदोषेऽस्ति विम्बी-
फलरुचिपरिचुम्बी चन्द्रिकाया विलासः ।
कनकशिशिरसद्वादञ्जगङ्गाप्रवाहो
विलसति सुरसाहो वारिवाहोपकण्ठे ॥ ४६ ॥

अमन्दसौन्दर्यविसारिवारि-
विराजिता शैवलिनी विमाति ।
यदङ्गं पङ्कजयुग्ममुच्चै-
रनङ्गतुङ्गधियमादधाति ॥ ४७ ॥

आस्ते मतङ्गो नवहेमवल्ली
 तस्यां सुवर्णाचलयो. प्रकाशः ।
 तस्मिन्मूदिन्दुकलाविलासो
 यस्मिन्निवासो मकरध्वजस्य ॥ ४८ ॥

आप्लाविता हेमघटीतटी चेत्
 पटीरपङ्कावलिभिर्यदि स्यात् ।
 तदोपमीयेत मुखारविन्द-
 मन्दस्मितस्नातकुचाञ्चलभीः ॥ ४९ ॥

मेरुद्वयं घर्षति चारिविन्दु-
 निन्दूदरावुल्लसति स्मितश्रीः ।
 विधुजहावस्तुप्रवेरिबन्ध-
 मन्ध तमो मुञ्चति घन्धनानि ॥ ५० ॥

निस्पन्दमिन्दीयरयुग्ममासी-
 दन्धं तमो बन्धनमाचकाश्च ।
 मेरायभूदिन्दुकलाविलासो
 यभूव हासो विधुमण्डलस्य ॥ ५१ ॥

पाथोदहद्वन्द्वरुचा स्नाथो
 निशाधिनाथो दुरुचे तमोभिः ।
 यभूव शम्पाप्यथ वीतकम्पा
 पीयूषपम्पाचक्षिरुल्लास ॥ ५२ ॥

कीर्णां सुवर्णाचलभूमिरिन्दु-
 कलाकलापैरमितो विरेजे ।
 सदर्पकनर्पनृपप्रशस्ति-
 वर्णालिपूर्णा जयपरिकेव ॥ ५३ ॥

नीलाम्बरावगुण्ठितवदनविधोरुद्रता दृष्टिः ।
 शकरीव जयति रोवलप्रालान्तरिताम्बुजादस्याः ॥ ५४ ॥

मुक्ताफलैकावलिरम्बुजादया
 वक्षोजयोरुज्ज्वलकुन्दकान्तिः ।

तरङ्गिणीसङ्गरपाङ्गुनो-
भ्रमोक्तता भाति मृणालिकेय ॥ ५५ ॥

रराज राजीयपिबोचनाया
स्तनद्वये हारपिसारिकान्ति ।
सुमेधधृङ्गदयसङ्गिगङ्गा-
जसत्तरङ्गाकुसुमालिकेय ॥ ५६ ॥

सुपर्णकम्युस्त्रज्ज्वल्युच्चाद-
धारेण हारे दक्षिरापिरासीत् ।
बाजापपुङ्गवमधुनुर्यिज्जना
द्विधाकृता मञ्जुपतङ्गिकेय ॥ ५७ ॥

इन्द्रनीलमणिमञ्जुमाङ्गिका
भाति हन्त कुसुमालिकाकुचे ।
तामसीय फनकाद्रिमस्तके
भृङ्गरात्रिरिष पद्मकुङ्कुमले ॥ ५८ ॥

श्यामतामरसदामकैतया-
दास्यचन्द्रमकरा निशा चिरम् ।
सौधते स कथमम्यथाधुना
वदपते कुचसरोजफोरक ॥ ५९ ॥

सुमेधविस्फूर्जतुपत्यकाया
सदा तमिस्रा परितो यदि स्यात् ।
तदोपमीयेत तमाजनीला
माळा मयोरस्य तले कुचस्य ॥ ६० ॥

पसारगमणिमञ्जुमाङ्गिका
वाङ्मया कुचयुग विभूषितम् ।
स्वीयपुष्पतित्युष्मिदादिमी-
युग्मवद्विजसति प्रतिचयाम् ॥ ६१ ॥

माणिप्यमाला विमलास्ति पाञ्चा-
कुचद्वये कुङ्कुमशोणकान्ति ।

सुमेरुशृङ्गद्वयसङ्घिरिक्त-
अवीनसूर्यातपमालिकेव ॥ ६२ ॥

सिन्दूरविन्दुं रविमाननेन्दुं
परुषं धम्मिल्लतमः समं यत् ।
तद्वश्यकामो जयति स्म कामो
यामोरुशृङ्गारतरङ्गिणीषु ॥ ६३ ॥

शीतांशुरस्ताचलमौलिचुम्बी
कथं पिबन्वी वयितो बभूव ।
एषा निमेषादिय हन्त कोपा
जगाम येषापि दया तद्वस्तु ॥ ६४ ॥

निरा कृषा हन्त निषाधिनायो
बभूव पाषाणद्वयक्रमन्दः ।
अतः परं हन्त गृहं प्रयामो
विधेहि वामोदर सुन्दराग्राम् ॥ ६५ ॥

कोदण्डद्वयदस्य विधाय दण्ड-
मल्लद्वयमौर्ध्वं च पतञ्जिकायाः ।
संन्यासकामोऽथ बभूव कामो
यामोरुमानावनुमीयते स्म ॥ ६६ ॥

धिराममेपापि ययौ त्रियामा
स शीतधामा सखि घूसरोऽभूत् ।
तथापि चेदस्ति तर्पण मानो
बभूव का नो यद् हानिरथ ॥ ६७ ॥

स्यक्तस्त्वयाद्यापि सखे न मानो
मुधेय का नो यद् हानिरस्तु ।
आस्तां स कामो नितरां सकामो
ययं प्रयामो भयनान्तरेषु ॥ ६८ ॥

विराममेवा यत याति दोषा
तथापि रोषादुत्थितं च दृष्टिः ।
निशापति. श्लिष्यति पश्चिमाशा-
मये किमाशामफलीकरोषि ॥ ६६ ॥

संदोषितासि परिणामद्वितैर्वचोभि-
रभ्यर्चितासि चरणावुपधाय मूर्ध्ना ।
अम्भोनिधायथ विधायपि मञ्जमाने
माने कथं कथय ते वत पक्षपातः ॥ ७० ॥

उल्लङ्घ्य सर्वभयपर्वतमानताङ्गी
खजापयोधिमवधीर्यं विधाय धैर्यम् ।
विपुल्लतेषु खलिताङ्गविसारिदीप्ति-
निर्भरिसतान्धतमसा रमसानुपैति ॥ ७१ ॥

अभिसरेण तदणीना तरखिरिष्य द्योतते सिमिरम् ।
जलदे सति विभुकल्पे भूरपि तद्वेगेन तुल्यता याति ॥ ७२ ॥
सौधीयति विपमवनी दिवसीयति सन्तत रजनी ।
दीपीयति घनतिमिर रमसादभिसारिणोर्यूनो. ॥ ७३ ॥

कुल्यातुल्या सरिवियमभूदन्धकारप्रचारः
सूर्याकारः समजनि फणी नूपुरत्व प्रपेदे ।
भासीदेवा नगरपरिखा पङ्कलेखानुकारा
धारा धारामपि मम पुरा हन्त ह्यार बभूवुः ॥ ७४ ॥

दीपीयन्ति पयोमुखो घनरुचो मिश्रीयति प्रस्फुरद्-
ध्वान्त सम्प्रति नूपुरीयति फणी तन्पीयति भ्रान्तभूः ।
कस्तूरीयति कर्दम. कुलभुवा यस्याभिसारफले
मन्ये घन्यतरेण तेन कृतिना किं किं न तस्य तपः ॥ ७५ ॥

खगौ मेरू जलदपटखेरिन्बुविम्भावलम्बी
रोलम्बोऽभूद्वनियलये पङ्कजं च प्रतस्थे ।
विपङ्कली सिमिरनिकरैरावृतासीदरपये
त्यत्पुण्येन न्यराचि रुचिरा सृष्टिरेवविधैव ॥ ७६ ॥

नेत्रं सञ्जनगञ्जनाय तरलीभावं न रं गाहते
 यच्छायं शिथिलीभवत्यनुपलं केलीकमो धूलिषु ।
 किं चायं समुदेति घट्टसि मनावच्चोञ्जयोऽदृग्म-
 स्तन्मन्ये सुतनोस्तनौ तरुणिमा वस्तुं समाकाङ्क्षति ॥ ७७ ॥

जेतुं रीयवमभ्युजायतदृष्टो बन्धं यशो नूतनं
 कन्दर्पेस्त्रिवलीच्छलेन कुरुते निध्रेणिकोपक्रमम् ।
 कर्तुं यच्चसि पक्षपातवयतस्तस्यैव वच्चोञ्जयो-
 रारम्भं गिरिवुर्गयोरनुदिनं तारुण्यमाकाङ्क्षति ॥ ७८ ॥

तादृश्योदयमादधाति निभृतं वच्चोञ्जयोरुदृग्म-
 आञ्चल्यं नयनोत्पलस्य सहसा घाल्यं जिगाय स्वयम् ।
 कन्दर्पेक्षितितपस्य र्पभरितस्योदामधामस्थिते-
 स्तन्मन्ये सुतनोस्तनावनुपमं साम्प्रान्यमुज्जृम्भते ॥ ७९ ॥

घट्टः सादरमादृशोति वसनप्रान्तेन यत्साम्प्रतं
 नेत्रान्तेन च हस्तं पश्यति यनैस्तारुण्यभाजो जनान् ।
 भूयोऽपि ध्रुतपाथ कान्तकथयाप्यानन्दमाविन्दति
 प्रेम्णा कन्दलितं तद्वन्न सुतनावित्येव निर्यायते ॥ ८० ॥

आलीभिर्मधुसिन्धुबन्धुवचनोपन्यासकान्तक्रमै-
 रानीताभिमुजं मुखं न कुरुते भर्तुः स्वयं संमुखम् ।
 यत्केलीगृहवेदलीषु न पदं धत्तेऽपि धत्ते निजं
 यच्चः पद्मदृष्टो न शीघ्रमतिफान्तं वतो लक्ष्यते ॥ ८१ ॥

पक्षस्तावदुरीकरोति बदरीयुग्मस्थितिं प्रस्थिते
 नेत्रे कर्णमुपाभितुं च गुरुतां धत्ते नितम्बस्थली ।
 रोमाक्षी तरलीकरोति हृदयं यूनामतो मन्महे
 वृद्धिं हन्त रतीश्वरः सुमहतीं लेभे तरुण्यास्तनौ ॥ ८२ ॥

प्रस्थाताय कृतोद्यमे प्रियतमे नेत्राम्मसा भूयसा
 चक्रे चन्द्रमुखी भृशं प्रतिदिशं सद्यः स्रवन्तीयतम् ।
 आसीदत्र पुरे पुरेव वणिजामागच्छतां गच्छतां
 यातायातकथा यथा व्यपगता मार्गावरोधक्रमैः ॥ ८३ ॥

श्रुत्वा चन्द्रमुखी सखीजनमुखात्प्रस्थानमागन्तुक-
प्राणेशस्य तदा मुदा निजपदा हत्वाथ दत्त्वा जलम् ।
सद्यस्तावदशोकमध्वगमहाशोकाय पुष्पान्वितं
चक्रे हन्त तथा गतागतकथात्नासीद्यथा नाध्वनि ॥ ८४ ॥

चण्डाणोरतिचण्डदीधितिभरैरत्यर्थमुद्वेजिताः
कुर्यन्त्यत्र गतागतं न पथिका. क्लान्ता महाप्रान्तरे ।
तस्याद्वय सरित्तटे घनचटे विध्रम्यतामध्वग
भ्रान्तिस्तावदपेतु हन्त भवतो मन्दारमन्दानिलैः ॥ ८५ ॥

उच्चैः पीनपयोधरस्थितिनिमामन्युन्नतामीक्ष्य चेद्
धस्तुं वाञ्छसि तावदध्वग तदा स्वेयं त्वया जाप्रता ।
नैव चेद्विपमाशुगो यत् महाचोरः समेत्यादृभुतं
पर्यर्ण्यसविधि विधाय भवतो गन्ताथ हन्ता शरीरे ॥ ८६ ॥

इयं रत्ननिखज्ज्वलद्विजपतिप्रभाद्यम्बिनी
चिर यदि विलम्बिनी कुमुदकाननं गाहते ।
वियोगविषमग्न्यरभ्यतिकरव्यथाधुम्बिनी
कथं नवनितम्बिनी कथय धैर्यमाविन्दतु ॥ ८७ ॥

कल्पीयन्ति दिनानि भूतलमिदं तलपीयति प्रत्यह
वह्नीयन्ति विधुरिवपोऽपि मदनो व्याघ्रीयति क्रोधनः ।
रात्रिः किं च युगीयति प्रियतमे सप्रस्थिते साम्प्रत
तत् किं यद्य नतभ्रुवामनुपलं दुःखाय संजायते ॥ ८८ ॥

करोति दहनं दया सखि गृणा तुषारघुतिः
सरोजकुसुमावली मयि करोति दाहज्वरम् ।
अयं च मलयानिल. सगरल. समाबधयते
पर च किमु पञ्चतामिय करोति पञ्चाशुगः ॥ ८९ ॥

रसेव हरिणी कृता कुटिलयोधने धैरिणी
शिखरिण्डतटणी खसकचकथेय निर्भसिता ।
तुषारकिरणो दया तस्य मुखारविन्दधिया
जितोऽस्ति भवती न कैविरहिताय संताप्यताम् ॥ ९० ॥

प्रियस्य मणिमन्दिरे प्रतिकलं विलोक्य प्रिया
 हिया किमपि नोच कैरियमुवाच मुरधानना ।
 परं तु पुत्रकादुरप्रकरदन्तुरं सयेतः
 कदम्बकुसुमायितं धपुरुवाह चन्वो पुरः ॥ ६१ ॥

स्थिता गुरुगृहे षधूरचनता स्वपीठस्थले .
 लसत्प्रतिकलं चिरादियमुदीक्ष्य पत्युः पुरः ।
 चकार पदपङ्कजं मुकुलित तदीयानन-
 चपाकरकरान्वितं तदुचितं वयं मन्महे ॥ ६२ ॥

भ्रमन्दमणिमन्दिरे प्रतिकलं निजं दूरतो
 मदाब्जसङ्घा, निशापतिमुखी विलोक्य क्षणात् ।
 स्वमिषदयिताभ्रमादधरविम्बमुत्कम्पितं
 व्यधत्त पटिपाससा तदिह केन विस्मर्यते ॥ ६३ ॥

प्रभातसमये निजं पतिमुपतमाब्जकर-
 ष्णविष्कुरितविस्फुरत्पुष्पजाटमालोक्य सा ।
 स्वपाणिरुमळादियं मुकुरमर्पयन्ती करे
 न मग्नयति सागसं किमु तमाशु लज्जाम्बुधौ ॥ ६४ ॥

अर्धमि यठमानसं कुटिलसागसं त्वामतो
 यतो नयसि यामिनीमपरकामिवीमि. सह ।
 त्ययेय विमुखीरुता मम सखी विपीडत्यहो
 मक्षोभतकुलस्य ते किमथवा विचित्रं महत् ॥ ६५ ॥

केच-
 तैषज्जम्बस्यमन्त्रुनमिर्द् नेत्रे च नीलोत्पले
 कण्ठः कम्बुरधास्ति याद्रुलतिके यस्या मृणालीवयम् ।
 यद्योवायरन्विन्दकुम्भलयुगं नाभी द्वयोऽथ मदा-
 नद्भिः पद्मय पय सापि सुदती तपं विधत्ते कथम् ॥ ६६ ॥

सपकारकमलस्य कोमलानोस्ताधत्वमभ्यागत
 देहधी पुत्रकाङ्क्षिणा च समभूतकान्तस्य पाणिध्रमात् ।
 मीता किं च पश्य पञ्चविंशत्यप्रवाणाचलि-
 यान्त्या विषमिर्द् चकास्ति यदस्यैकान्तिमिहसीत्तु ॥ ६७ ॥

हारो निर्गुणतामद्याप धितता नीरागता चाधरे
नेत्र चापि निरञ्जन कुचयुग निखपमासीत्पुन ।
घेणी मुक्तिमिय जगाम सुतरामद्यापि दोषा गता
नो चेन्मुजलोचने समधिक कामस्तदा वर्तताम् ॥ ६८ ॥

स्मितप्रसरचन्द्रिकामिजदमन्दमाष्णीमुष्ण-
करमितमिदं वचो रचय चारु चन्द्रानने ।
उपेतु कृतकृत्यता श्रवणामेतदेतायता
मनोरथपरम्परा तदनु दूरमुज्जृम्भताम् ॥ ६९ ॥

ध्वज पङ्के पङ्केकहमुखि कलङ्केन रदिते
मृगाङ्गे नि पङ्क कमलयुगल खेळति मुहु ।
पर च स्निग्धाङ्गी तनुपरि भुजङ्गी त्रिजगता
मनो हर्तुं भृङ्गीघृतमनिशमङ्गीकृतवती ॥ १०० ॥
सरस्यामेतस्यामनुपमसुवर्णाचलतल-
रखलज्जावययाम्भ प्रचवकचिराया प्रतिपदम् ।
इदानीमानीय द्रव्यदमृतमिन्दोरभिनय
सरोजे सौभाग्य विरचयति भाग्य सुकृतिन ॥ १०१ ॥

निर्दोषा गुणशालिनी त्रिजगतामामन्दनिप्यन्दिनी
कीर्तिमानविभायिनी सुविशदा शृङ्गारसजीविनी ।
नानाकृतिधारिणी गुणवती नित्य मनोहारिणी
मध्यार्था तरुणीव तेऽस्तु सततं तु खेकसहारिणी ॥ १०२ ॥

धौमघ्नीजमणे सुतस्य कृतिनो गौरीपतेरात्मजो
धीरधीहरिदेव एव समभूद्भूदेवचूडामणिः ।
तेन स्फूर्जितकीर्तिनाय कविना लीलावणाभिर्मिता
जीवावद्भुनसौख्यराशिजननी शृङ्गारसजीविनी ॥ १०३ ॥

यो ज्ञातो मथुरापुरे पुनरभूदाराणसीवासवान्
व्याता वधमण्यचन्द्रदेवसदने धीलाजमिधाव्यया ।
एतत्पुस्तकमस्तदोपममखधोदेवयानीसुतो
धीरोऽसौ हरिदेव एव कृतयान्तिरशेषरूपीतये ॥ १०४ ॥

इति धीहरिदेवमिभरुता शृङ्गारसजीविनी समाप्ता ॥

MANUSCRIPT VARIANTS

I Manuscript of the Anup Sanskrit Library

[The quarters of a verse are represented respectively by a b c and d and the heading without any letter]

प्रथम उल्लासः

१ ॥५०॥ नम परमारमने, a दुर्लक्षम्

२ a धरय, स्वर्धुनीवामल.

३ ■ परतो जय; d हमार्युं

४ b जैयाधिक

१४ ■ and d चष्टी स्तंभादय साखिका भावाः
परिकीर्तिना

१६. The heading is added by me

१८ प्रकाशस्त्रमोग I have altered this in accordance with the following headings

१६ c दयन

२० b मत्वा instead of पत्न्या

२१. प्रच्छन्नप्रलभमाह The adjective is dropped since the division into प्रच्छन्न and प्रकाश according to the text is only for समो १

२४ २६ The headings are added by me

२६ b नीरना त यदा

३० The heading is added by me

३१ d प्रपञ्चाचित

३२. The heading is added by me

३३ ■ नायक नायिका

३४. a मान

३६. d मा कथा

३७ a निश्वासा, b वपुरिद विम्राजते पेल्व is added to fill up the gap

३८-४० The headings are added by me

४१. b समुज्जमते
 ४२. c माभ्यस्ये; d मुग्धी
 ४४. a हरत्यासं
 ४५. c मदाद्ये.
 ४६. a मुष्ट्यां; c न धावं; d न भयंकटे.
 ४७. b माला.
 ५६. b पिनः; d स्वयन्.
 ५७. c मध्य रोदिति.
 ६२. d तत्समीतितम्.
 ६४. रसकोविदा म.
 ६५. सविधमा म; a किलिकिते.
 ६६. मगस्मा is added by me
 ७०. अथ is added by me
 ७२. a पूर्ये.
 ७६, ७७. The headings are added by me
-

द्वितीय उल्लासः

५. a यः शुनोऽपि.
 ७-६. The headings are added by me. Verse 7 is numbered 6 in the MS and the following accordingly 7 sq.
 १० The heading is written in continuation of the last line of the previous verse but before its number, viz 8
 १४. d भर्त्तरितमिद्
 १८. a घल्लममस्यत्.
 १९. d आवि कुर्यात्.
 २२. ■ यक्षोजवित् भर.
 २३. अघोदतमन्मथ.

२४. a कक्षास्थल; d बलात्कृत्यम्.
 २६. The heading is added by me. c दुष्टस्था.
 २६. This is numbered 28 and the numbering is continued accordingly.
 ३२. b चित्तद्वार्या.
 ३२. b मणितैद्या; c बलात्कृत्यम्भोखं.
 ४१. मायिका.
 ४३. अथ स्याधीनपतिकालक्षय; d मानाविलास.
 ४७. b सञ्जिताङ्गताभया.
 ४८. a स्वागं.
 ४९. a-b कोषाव्यति.
 ५१. a द्वृती.
 ५३. अखंडितं.
 ५६. d विधुरतासंगमा.
 ५७. c तदानागम.
 ६४. d तन्मिति.
 ६५. अथोक्तमात्रक्षयं.
 ७३. b तीक्ष्ण, c व्यंगस्तपो.
 ७४. ■ संभोग्यसौख्यं.
-

तृतीय उल्लासः

१. अथ विप्रलम्भभट्टगारा.
 २. c पूरारागो.
 ७. d व्यास्नधाष्टमी.
 ८. c दंपत्यो संगमामाये.
 १०. d विशिखे लक्ष्मीकृता.
 १३. The heading is added by me.
 १४. b विदति.
 १५, १७, १६, २१, २३. The headings are added by me.

२४. d ववर v कटितैः. The mark indicates omission of म.
- २५, २७. The headings are added by me.
२६. c सत्यं घृत्तानुयादे.
३२. The heading is added by me.
३३. भृङ्गारामासतो.
३४. The heading is added by me; d गुण्ये.
३५. d निपुंज्याल्लिङ्गितीमति.
४७. The heading is added by me; c सरिसय्ये.
- ४६, ५१. The headings are added by me.
५२. o नेत्रेः
५६. o वृद्धगंध.
६२. The heading is added by me.
६३. o निदर्शते.
६४. The heading is added by me.
६५. o पाययर्चासि.
- ६६, ६८. The headings are added by me.
६९. a जोहितनानं.
- ७०, ७२. The headings are added by me. ७२. d योपिता.
७३. d संमदमापतायिरहा.
७४. The heading is added by me.
७६. a-b स्युरित्यपाया.
८०. b भर्तुः
८३. The heading is added by me.
८४. b शिलिघ्न.
८९. ■ स्युरता.
९२. मयीनिज.
-

चतुर्थ उद्घासः

१. The heading is added by me.
२. d कामप्रता.
३. a कुलै कर्य.
४. d निर्गत.
५. ■ व्यापप्रशमन.
१३. d कामिन्यास्तक्षिमे.
१५. b यराता.
१७. ■ रहस.
२३. The heading is only स त्रिविध उत्तमः.
२४. d संभुरचितः; हासोद्यताः.
२५. d स तुः.
२६. a निवृत्ति मधरसं.
२७. a कृतां किं; d वाप्येक्षयो.
३३. a जनयाता.
३४. b कंवाधप्रहः
३५. अथ वीररसः
३७. b शंभुग्रहा.
३८. अथ मध्यमः; b यताधिकार्थ.
४२. o वाग्दकर.
४४. अथ is missing; o नवरेण.
४८. a द्वाणस्याखर्दनः; o स्याधूया.
५३. b वित्त चितो.
५४. तद् is missing; d स तुः.
५५. The heading is added by me; b रिमाणया.
६१. b संभवत्यपि.
६२. a स्मृतिष्टुति.
६५. d भावुकोविदैः.
६६. o-d वीमत्ससंभवा विद्धिः प्रकीर्त्तिताः.
७१. d रसाध्यः.

- ७३   a स्त्रीके
 ७५   a विभर्ती, b कदाचिदुक्त
 ७६   d असति
 ८०   b परातदसौ ; d फरः
 ८१   The heading is added by me
 ८३   a विष्णो
 ८५   b पूरे
 ८६   b विपयेष्टया
 ८७   The heading is added by me
 ९१   c वृत्तोरमा ; d रम्या
 ९५   d पिरसि
 ९६   c सप्तमतो
 १००   d निर्ग
 १०१   d चित्ता
-

II. Manuscript of Mr. Agarchand Nahta

प्रथम उल्लासः

३१. a मां मन्यसे, d धूर्तः प्रपंचाचितः.
 ३३. ■ नायकं नायिकां.
 ३९. b कामज्वरा तन्वती
 ३७. b विभ्रष्ट विधाजते.
 ४३. c यन्धनमोक्षयाक्षयाविधौ हस्तौ धुनानास्य; d मुक्ता-
 हारखतां
 ४४. b सकंपावगृहिता, d हृदि रंतुं
 ४६. a नायकोनुनयेन्मुग्धां; c न थाल.
 ४७ c निर्याप्ती
 ५०. d चोष्टतां
 ५१. a कृदातट; d कामिहरिणं
 ५२. b शौभारंभकरविशलयं
 ५५. c यच्छेक, d पठद्भि
 ५६. d हृदय; मुखामोरहां
 ५७. a The word सा is missing
 ५६. ■ मानिन्या
 ६०. ■ काना काना
 ६२. d तत्तीमतिमस्मि.
 ६३. a यत्रांगस्मरंगसंगसुभग
 ६८. d धीगवर्हिण्या.
 ७२. a पूर्ण

द्वितीय उल्लासः

५. a यं श्रुतोपि
 ६. b स्वप्नेय तस्य तु c - d अवपे च विद्या देशे काले
 भग्या च मिचते ॥ ७ ॥

७ a - b भूयांस प्रतिसन्न संति दयिता चेपां दपवायोऽतव-
दयायामोहसंदगसंगतजला. सधो द्रवत्यगता ।

c स पघ सुमगे

d ० मुखरूप

१४. d मर्तरे तद्र्मातमिद

२२. ■ घक्षोऽत्रिचोमत.

२६. b चाग्यं डा.

२६. ■ चद्रुक्ति

५६. d भित्तारोद्यमं

६३. b etc —

ये.याभिनायकं याशितंजन्मंजीरमेकला ॥ ६३ ॥

स्त्रीया भयादणविधा परकीया द्विधा मता ।

केश्या तथैकधावस्थ मेदावेता स्युष्टधा ॥ ६३ ॥

७२. ■ इयंयस्यपो

७४. ० सन्नाति

According to this MS there are 76 verses
in this Ullas. The verses are here
wrongly numbered 1-74, numbers 10 and
74 occurring twice

तृतीय उल्लासः

१२. ■ निपुणा दूत्ये

२६. c सत्य

३५. d नियुज्यालिङ्गिनीमपि.

४७. ० तस्मिन्वये

५२. d विधो

७०. ० यत्रानुगृह्यते

७२. b पतनात्मता, d योपिता

७३. d तापविरहालो.

७८. c हृषं

चतुर्थ उल्लासः

२. d कामं.

३. d हता घाता.

१३. b समावेशाद्वले; कमिन्यास्तलिने.

१४. b वसता स्वया.

१२. d दास.

१४. रोद्धर पव; d संमुखितः

There is no difference from the former
in the matter of headings

NOTES

BY DR. C. KUNHAN RAJA.

[St. = Srīngaratilaka of रुद्र. Ed. by R. Fischel.]

Ullasa I.

1. Rahaman means God in the Arabic language.
5. of ST. I. 1.
9. We expect द्यूर्वरं विना न भाति. Here we have to understand that a poem shines without pathos (rasa) only as much as food without salt, i.e., it does not shine. of ST. I 6, especially the last line नो वाणी भाति नीरसा.
10. cf. ST. I 8
11. cf. ST. I 9.
12. cf. ST. I. 10.
16. Better read रतिरुपा तु cf. I. 21.
17. cf. I. 22
- 18-21. ST. gives four examples, namely, for संभोग, विप्रलम्भ, प्रच्छन्नसंभोग and प्रकाशविप्रलम्भ (I 23-26). The division into प्रच्छन्न and प्रकाश according to the text is only for the संभोग. 18 here certainly exemplifies प्रच्छन्नसंभोग in so far as संभोग is not explicitly described, but only hinted. 19. exemplifies विप्रलम्भ describing the feelings of the heroine in separation. 20 exemplifies प्रकाशसंभोग since the संभोग is quite

explicit. 21 is an example of विप्रलम्भ describing the feelings of the hero in separation. 19 here corresponds to ST. I. 21 which exemplifies विप्रलम्भ. 20 corresponds to ST. I. 25 which exemplifies प्रच्छन्नसंभोग there, but the संभोग is quite explicitly described 21 corresponds to ST. I. 26 which exemplifies प्रकाशविप्रलम्भ. The verses and the headings are printed as found in the manuscript and, since the text of ST. is also not quite satisfactory in division and arrangement, no change is made here.

22. cf ST. I. 27.

23. cf. ST I 28.

24. cf ST I 29.

25. cf ST. I 30.

26. cf ST. I. 31.

27. cf. ST. I 32.

28. cf ST. I 33.

30. cf ST. I 36.

31. cf. ST. I 38. In the last line better read .
प्रियावशितः.

32 34. cf ST I 39-41

35. cf. ST. I 43.

36. cf. ST I. 44.

37. cf. ST. I. 45. In the second line प्रतिमानतां
means उपमानतां or समानतां.

38. cf. ST. I 46.

39. cf ST. I. 47.

40. cf. ST. I. 48.

- 41 ST gives a similar example (I 49) for
मुग्धाया नवयौवनोदाहरणम् Here too the
heading can be मुग्धाया नवयौवन for यौवन
- 42 Following S1 I 50 this can have the head
ing मुग्धाया नवान्नद्वयस्योदाहरणम् ।
- 43 The second half to read
नीपीरन्धनरन्धमोक्षविधौ हस्तो धुनानास्य सा
मुस्तया दारवना प्रदीपयामन चक्र विदग्धा वधू ॥
- 44 In the corresponding verse (I 52) S T has
the heading पुनश्च मुग्धासुरतस्यभावमाश्रये
- 45 Read the first word as आश्लिष्टा for साश्लिष्टा
cf ST I 53
- 46 Following ST I 54 there can be the
heading मुग्धानुनयोपाय Read the first
line नायकोऽनुनये-मुग्धा
- 47 cf ST I 55 Better read अलिमाला for अलि-
माला in second line The meaning is
हे त्रिय सा अलिमाला पद्मारूपवत्सव मुक्तिरा
अर उचिता त्वद्वन्याभ्युन्नसौरभद्विपदा काम
लिघृत्तु । ता निर्यान्ती किमु न पश्यसि । इति
घनेनका etc In the end better read
मन्यादर वसुविता or better still चिरमसौ
पयादरावसुमिता
- 48 Following S1 I 56 there can be the head
ing मुग्धायामप्रकार
- 50 cf ST I 58
- 51 Better read the end of the first line as
विजस-हृदयस्यापमा
- 52 cf S1 I 60 There can be the heading
मुग्धायामविभाव

54. cf. ST. I. 62. There can be the heading
विशिष्टसुरताया मध्याया उदाहरणम्. ST. has
तत्कृजितान्यनुवर्द्धनिरनेकधारं शिष्यायितं गृहकपो-
तयतिर्यया स्यात्.
55. In ST. the corresponding verse (I. 63) has
the heading मध्याप्रेमोत्तररतिस्वरूपनिरूपणम्.
57. cf. ST. I. 65.
- 58-60. cf. ST. I. 66-68. In the last line of 51
read अशुभजनपरं for अशुभजनपरं.
61. cf. ST. I. 69.
62. cf. ST. I. 70. The meaning is: एषा नवमालती
सुभगा अस्तु । त्वद्गन्धप्रप्या इति भाषः । इति
एषमुक्त्या अथ तां नवमालतीं लब्ध्या चक्षुषः
गन्धाद्व्यां सन्नमाकलय्य etc. Read तां for दां
in the first line. ST. has the heading
लब्धायतिप्रगल्भया उदाहरणम् ।
63. ST. has the heading in the corresponding
verse (I. 71): समस्तरतिकोपिदाप्रगल्भोद्
ह'णम्.
64. For this ST. I. 72 has the heading. आक्रान्त-
नायामौढ्या उदाहरणम्. The heading
here has to be shifted to the previous
and the heading from ST. introduced here.
65. cf. ST. I. 73.
66. cf. ST. I. 74.
67. cf. ST. I. 75. The यत् at the end of the
second line is difficult to construe. The
meaning is दयिते आश्लिष्टे सति नाः एव स्त्रियः
श्रुतिपद याः रतिविघ्नमेषु सुदुर्लभं धैर्यं समावृण्य
प्रागल्भ्यं सन्वते. The word यत् has to be
taken to mean यतः and we have to in-
troduce तत् in the second half.

- 58 cf ST I 76
 69 cf ST I 77 which has the heading
 धीराप्रगत्माया रूपोदाहरणम्
 70 cf ST I 78 which has the heading
 कृतदोषाप्रगत्मोदाहरणम्,
 71 cf ST I 79
 72 cf ST I 80
 73 In the first line read एठ परा as two separate
 words
 74, 75 cf ST I 83, 84
 76 cf ST I 85 In the last line read युषाचुम्ब
 for युषाचुम्ब
 77 cf ST I 86
-

Ullas II

- 1 cf I 87 तदङ्गने = ते अङ्गने, see ते प्रिये in ST
 This is not a very happy *karmadhāraya*
 compound
 2 cf ST I 88 In the second line read लज्जा-
 न-परितैः ST has the heading कस्यो
 दाहरणम्
 3 cf ST I 89 In ST there is the heading
 कामार्तान्वीयाक-यादाहरणम्
 4 cf ST I 90 In the third line read मृदु
 गतेव ST has the heading प्रियदृशनादभिगत-
 रतिपुष्पपरवपुसाहरणम्
 5 cf ST I 91 Read in the first line ए धतोऽपि.
 ST has the heading गुणधरणादरप-तानुप-
 निष्ठी परवपु स्वनिष्ठ प्रशङ्क.

- 6 and 7. The break in the printed text is filled up by the second manuscript. Evidently the scribe of the first manuscript missed a portion inadvertently. The corresponding portion from ST. is साक्षाच्चित्रे तथा स्वप्ने तस्य स्यादर्शनं त्रिधा । देशे काले च भक्ष्या च भव्यं चास्य तद्यथा ॥ I. 92. तत्र साक्ष स्- सत्यं सन्ति गृहे गृहे प्रियतमा येषां भुञ्जानि- न्यापारोच्छ्रद्धाद्विद्वद्भिराजला आयन्त एणीदृशः । प्रेषान कोऽप्यपराऽयमत्र नियतं दृष्टेऽपि यस्मिन् षण्- स्वेदोऽजृम्भणकम्पाच्चसमुच्चैः प्राप्नोति कांचिद्- याम् ॥ I. 93. In 7, it is the first line that is missing. The third and fourth lines to read वेपथुस्वेदोऽजृम्भण together.
8. cf. ST. I. 94. There is the heading चित्रगत- सुमगमवलोक्य स्वसर्त्री प्रति स्वरूपमाचष्टे ।
9. cf. ST. I. 95. There is the heading मुग्धायाः स्वप्नसमागते प्रियतमे प्रणयको गविलासलस्येष्टि- तोदाहरणम्. In the verse संवेष्टव्ये संवेष्टे स्वप्ने ज्ञप्ते । मा मां संस्पृष्ट नाथ इति सा गृह्यं किञ्चित् सरणा अयत् इति संशयः । यस्या इति पयं वाक्यं श्रुत्वा किञ्चित्पन्ती शुणोच इति च याज्यम्.
10. cf. ST. I. 96. there is the heading सौधादि- प्रवेशाश्रायकमवलोक्य रहः सहचरी सुमगां प्रति कथयति.
11. cf. ST. I. 97. There is the heading परमाहा- दकारिचन्द्रोदयादिकमासाद्य रहः सहचरी तदभि- प्रायमाचष्टे.
12. cf. ST. I. 98. There is the heading भङ्गो- भणितेष्टाहरणम्.

13. cf. ST. I. 99. Here the heading is प्रियसमा-
गतान्यदीयकन्यास्वरूपनिरूपणम्.
14. cf. ST. I. 100.
15. cf. ST. I. 101. Read in the first line
हृदयहा वा.
16. cf. ST. I. 102. There is the heading तत्र
नायकं प्रति नायिकाभिप्रायसूचकवाक्योदाहरणम्.
17. cf. ST. I. 103. Although चन्द्रातप means
moonlight, the mention of moon and also
moonlight appears as repetition; perhaps
to read यच्चन्द्रोपचन्द्र in the first line.
- 18-20. cf. ST. I. 104-106. Here the line is
अपश्यन्तीव सा कान्तं. Perhaps the first line
to read सा यत्नमपश्यन्ती in 18
21. cf. ST. I. 107. There is the heading प्रियत-
मेऽनुगणर्हाष्टियेषोदाहरणम्.
22. cf. ST. I. 108. There is the heading प्रियतम-
मुत्थितानुरागामिन्यञ्जप्रियसखासमालिङ्गनोदा-
हरणम्.
- 23-25. cf. ST. I. 109-111. Here the heading is
उद्धतमन्मथोत्थचेष्टिनोदाहरणानि श्लोकत्रयेणाह.
- 26, 27. cf. ST. I. 113, 114.
28. cf. ST. I. 115. There is the heading एतस्याः
प्रियदर्शने सुखानुभवस्वरूपम्.
29. cf. ST. I. 116. There is the heading तथेयो-
दाहरणम्.
- 30, 31. cf. ST. I. 117, 118. There is the head-
ing नायकं प्रति मुग्धावस्थामिन्यञ्जकसर्पावचनेन
सद्योदाहरणायाह.
32. cf. ST. I. 119. The heading here should
be for the next verse (83).

33. cf. ST. I. 120. It is here that the heading
अथ वेत्याख्यम् appears in ST.
34. cf. I. 122.
- 35, 36. cf. ST. I. 124, 125.
37. cf. ST. I. 126. Read in the last line स्वात्
त्रिये नृणाम्.
38. cf. ST. I. 127. There is the heading
समुदाहरणम्.
- 39, 40. cf. ST. I. 128 and 130. There is the
heading पुनरपि वेत्याग्रंसा नमोऽत्रयेण. Cor-
responding to ST. I. 129 there is nothing
here.
- 41, 42. cf. ST. 131, 132.
- 43, 44. cf. ST. 133, 134.
- 45, 46. cf. ST. 135, 136. In 46 read the third
line विन्यस्यास्यसरोरुहं together.
- 47, 48. cf. ST. 137, 138.
- 49, 50. cf. ST. 139, 140.
- 51, 52. cf. ST. 141, 142.
- 53, 54. cf. ST. 143, 144. In the first line read
सोऽकममुद्रोहितं in 54.
- 55, 56. cf. ST. I. 145, 146. In 55 read the
second line as मन्नेनापि या त्रिया.
- 57, 58. cf. ST. I. 147, 148.
59. cf. ST. I. 149.
60. cf. ST. I. 150.
61. The first half is slightly different from
ST. I. 151 where the first half is
कुलजान्याहना वेत्या त्रिधा स्यादभिसारिका.
62. cf. ST. I. 152.

63. cf. ST. I. 153, 154. See reading of the second MS. The ST. verses are सखी युक्ता मदाधिव्यात् स्फारिताक्षी त्वराङ्किता । सख्याभरणं कामं वेष्ट्या सरति नायकम् ॥ अथादशविधा स्वीया द्विविधा च पराङ्मना । एका वेष्ट्या पुनश्च पश्यस्थामेदतो मताः ॥ Before ST. I. 153 there is the heading वेष्ट्याभिसारिकालक्षणम्.
64. cf. ST. I. 155.
- 65, 66. cf. ST. I. 156, 157.
- 67, 68. cf. ST. I. 158, 159.
- 69, 70. cf. ST. I. 160, 161.
71. cf. ST. I. 162.
72. cf. ST. I. 164.
73. cf. ST. I. 165. The end of the third line to read विभिन्नमग्रा This word occurs in the ST. in the corresponding passage.
74. There is a corresponding concluding verse in ST. also I. 166 and the first *pariccheda* in ST. ends here.

Ullasa III.

1. cf. ST. II. 1. Read the end of the fourth line as कदम्बाङ्कुरम्.
- 2, 3. cf. ST. II. 2, 3. For II. 3 in ST. there is the heading पूर्वानुरागाभ्यस्तनायिकायापयो-दाहरणम्.
4. cf. ST. II. 1. ST. has the heading पूर्वानुरागापस्थास्थितनायकस्वरूपनिरूपणम्.
5. cf. ST. II. 6.

6. cf. ST. II. 6. There is the heading दशावस्थाः for 6, 7 and 8.
- 7, 8. cf. ST. 7, 8.
- 9, 10. cf. ST. 9, 10. In 10 read better यतः for कुतः in the first line. There is तत् in the fourth line. But there is the word अकस्मात् in ST. and as such perhaps it is still better to read it as मानसाकुतः (मानसा अकुतः = अकस्मात्). There is no place for कुतः.
- 11, 12. cf. ST. II. 11, 12. In 12 read in the third line चिन्तयेति.
- 13, 14. cf. ST. II. 13, 14.
- 15, 16. cf. ST. II. 15, 16. In the third line in 16 read दयितेकतानपरतां विम्वत्.
- 17, 18. cf. ST. II. 17, 18.
- 19, 20. cf. ST. II. 19, 20.
- 21, 22. cf. ST. II. 21, 22.
- 23, 24. cf. ST. II. 23, 24.
- 25, 26. cf. ST. II. 25, 26. In 26 read the end of the fourth line as प्रत्यङ्गमङ्ग भितः । अङ्ग इति संशोधने. The corresponding portion in ST. is मन्येस्याः कुसुमायुधः सशिविः प्रत्यङ्गमावासितः ।
- 27-29. cf. ST. II. 27-29.
30. cf. ST. II. 30. Read the first half as एकस्य मरणेनान्योऽभिपद्यते चेत्कथंचन । The corresponding passage in ST. is एकस्मिन्स्तु मृतेऽन्यो यदि जीवेत्कथंचन ।
31. cf. ST. II. 31.
32. cf. ST. II. 32. In ST. there is no heading up to verse 42 there. It is true that

शृङ्गारामासता starts only in the second half of this verse. Yet since the real शृङ्गार is described in the previous verse and since the first half describes what is only not bad as शृङ्गार, the heading is put in this place here.

33-37. cf. ST. II. 33-37. There is no heading in ST. in 34 also.

38. cf. ST. II. 38.

39-42. cf. ST. II. 39-42.

43. cf. ST. II. 43. Here there is the heading in ST. सरोरुहशृङ्गार.

44-46. cf. ST. II. 44-46.

47, 48. cf. ST. II. 47, 48.

49, 50. cf. ST. II. 49, 50.

51, 52. cf. ST. II. 51, 52.

53, 54. cf. ST. II. 53, 54.

55, 56. cf. ST. II. 55, 56.

57, 58. cf. ST. II. 57, 58.

59-61. cf. ST. II. 59-61. In 59 read the end of the last line as विरहशृङ्गार together.

62, 63. cf. ST. II. 62, 63. There is no heading in ST.

64, 65. cf. ST. II. 64, 65.

66, 67. cf. ST. II. 66, 67.

68, 69. cf. ST. II. 68, 69.

70, 71. cf. ST. II. 70, 71.

72, 73. cf. ST. II. 72, 73.

74, 75. cf. ST. II. 74, 75.

76, 77. cf. ST. II. 76, 77.

78, 79. cf. ST. II. 78, 79.

85. cf. ST. II. 85. Here there is the heading in ST. अथ देशान्तरकामुकस्यावस्थावर्णनरूपम् (Evidently to read देशान्तरगतकामुकस्यावस्थावर्णनं or निरूपणम्).
86. cf. ST. II. 86.
87. cf. ST. II. 87. ST. has the heading देशान्तरगतनायकस्य नायिकानुदिश्य कामं प्रति सखीमोपासम्भवाक् (it is happier to read सखीनां सोपासम्भवाक्)
88. cf. ST. II. 88. There is the heading in ST. देशान्तरगतनायकनायिकास्वरूपनिरूपणम् (perhaps to read देशान्तरगते नायके etc.)
- 89, 90. cf. ST. II. 90, 91.
91. cf. ST. II. 92.

Ullasa IV.

1. In line 3 read तत् प्रेम्णा. of ST. II. 93. The third line there is नायकः प्रलपेत् प्रेम्णा where the नायिका is the आलम्बनविभाव. Here it seems the नायक is taken as the आलम्बनविभाव. But the first example in ST. suggests that the नायक is the आलम्बन there also. See ST. II 94.
2. cf. ST. II. 94. This is the विजाप of नायिका.
3. cf. ST II 95. This is the विजाप of नायक. In line 3 read मन्दानिजैः. ST. has the heading पुरुषप्रलापादाहरणम्.
4. cf. ST, II. 96. In line 4. read पूरेः at the end.
5. cf ST. II 97.
6. cf. ST. II. 99.

7. cf. ST. II. 100.
8. cf. ST. II. 101.
9. cf. ST. II. 102. Line 1. read प्रतिवेष्ट्या.
- 10, 11. cf. ST. II. 103, 104.
12. cf. ST. II. 105.
13. cf. ST. II. 106. Line 2. read समावेष्टाद्वे. Line
4. read तन्निमे for तदिमे; तन्निमे=तस्ये.
14. cf. ST. II. 107.
15. cf. ST. II. 108.
16. cf. ST. II. 109.
17. cf. ST. II. 110. समुक्तपुरुषं in line 1 not clear.
ST. समुं दधेऽमुक्तमदमत्र पश्ये.
18. cf. ST. II. 111.
19. cf. ST. II. 112.
20. cf. ST. II. 113.
21. cf. ST. II. 114. Line 1 read नय for नाय.
ST ends the second *Pariccheda* here.
22. cf. ST. III. 1. ST. has no heading for this
verse.
23. cf. ST. III. 2.
24. cf. ST. III. 3.
25. cf. ST. III. 4 ST. has the heading मयम-
नीचः।सलक्षयम्
26. cf. ST. III. 5. Line 3. read यष्टं. Line 4.
read सुस्थमपुष्टद्वयित.
27. cf. ST. III. 6.
28. cf. ST. III. 7. ST. has the heading दास्परत्तानु-
मायः
- 29-31. cf. ST. III. 8-10.
- 32-31. cf. ST. III. 11-13.
- 35, 36. cf. ST. III. 14, 15.

INDEX

I. अक्षरसहितशृङ्गारदर्पणम्

	Page
अक्षणोलोहितमान	३०
अतिकोधात्मको ...	३५
अतिप्रवासुद्रित ...	१४
अत्र नेत्रयिकास ...	४०
अर्धोद्धत्यं धृतिमान्	३६
अनेन पदचानुरी ...	४६
अन्यासक्त प्रियं मत्प्र	७
अनीता मन्त्रयेनाम	३१
अन्युत्थाप यदासनापेण	१०
अन्युद्गते शयधरे	२८
अनुकपुरुषमत्राहं ...	३६
अयं मुक्ताहारः ...	२६
अयुक्त्या सेविता ...	१७
अलं रम्भापप्रव्यजन	५२
अलमलं तद्य ...	१३
अस्त्रेपा नयमाजतीति	६
आदौ स्थायीन ...	१७
आभुगीकृतकण्ठ ...	१५
आवेगश्च नद्योमत्वं	४२
आश्लिष्टे दयिते ..	१०
आसीदुपसमम ...	१
आस्तां सा मनसि	६
आहृता समुपैति ...	१४
इत्यं महाकविविनिर्मित	४५
इत्यादयः प्रदेष्टु	२८

रयादिपुण्यान् ...	...	...	१६
इयं तु विबुधे ...	...	...	४३
इषद्विकस्वरंगैरे ...	...	...	३६
उच्चण्डस्म घस्मरावल	...	...	६५
उज्जुभाम्बुदह ...	...	...	२३
उज्जितशालिवचांसि	...	...	१५
उत्तुङ्गस्तनमण्डल	...	...	६
उत्पाशारवयविसा	...	...	४४
उद्युक्तेर्युधि ...	...	...	३८
एक एष रसो यत्र	...	...	४५
एकपानी क्षमायुक्ता	...	...	६
एकस्मिन्विज्ञने ...	...	...	३
एकस्य मन्त्रे नाम्नो	...	...	२५
एता एव दशावस्थाः	...	...	२५
एताः षड्भ्रजलोचनाः	...	...	११
एते रयादयो ...	...	...	४१
एवमभ्यरसेभ्येते ...	...	...	४६
एषा नात्यन्तगूढार्था	...	...	४४
एषा शृङ्गारकव्या...	...	...	४२
औदार्यं परशुरेषु	...	...	२३
कस्या रन्तुं न च	...	...	१४
कस्परोदननिश्वास	...	...	२४
कस्परोमोद्गमस्तम्भाः	...	...	२१
करपादादिकस्योऽत्र	...	...	३६
कस्मात्ताम्ररसधियं	...	...	२७
कस्मालेभ्यमिदं ...	...	...	१५
काचिरुद्रुमपङ्क ...	...	...	३०
काचित्पाण्डुराण्ड	...	...	१६
काचिरस्थवृक्षमवचो	...	...	१२
काचिद्विलोप्य दधितं	...	...	१५

	Page
काचिसिजेष्टविनं	१२
काशीदामविमुद्रणैक	१०
काशने विलोक्य	१५
काशाना स्मरकेलि	३४
काशानाममिमामाया	२६
काशे तत्पमुपागते प्रियतमा	१३
काशे तत्पमुपागते सचकितं	३
काशेऽद्यापि न वेत्ति	३७
कामिण्या किल	८
किञ्चित्कुञ्चितमेध	२७
किञ्चित्कुञ्चितलोचनेन	२४
किमपि चरणपाताञ्चाटु	२६
कुत्र दिचरकारणादेव	३१
कुत्र द्यलीको निर्भीको	५
केनोपायेन लभ्यः	२३
केवलं धनलुब्धास्ता	१६
कोपाशोपनया	१८
कोपाशेषायस्फुरत्	२०
कौतुकं मण्डनं	३५
कुत्रा किं मयि	२०
सचर १३या इताहं	४०
अङ्गव्यग्ररामवीर	४४
गरीयाश्चदि रागः	२६
गाढ श्लेषविमर्दित	१६
गुञ्जाशरमपास्य	३७
ग्राणस्याच्छादनं	४०
चन्द्रचन्द्रनरपूर	२२
चाटुक्तिः प्रवितायते	३५
चाटुक्तः पि	२६
चापस्य च श्रमो	४१
चिन्ते न संस्थिते	४१

		Page
चित्र विनोऽपि दयितः	...	१३
चिन्तादौ रित्यमालिन्य	...	३२
चिन्ताश्रुप तमर ...	...	१६
चेजानासि कृतापराध	...	२०
जडत्वं मग्ध्यं चेति	...	२२
जाह्न्य मोहस्तथावेगो	...	४२
जाह्न्यं विषादश्चापह्न्य	...	४१
जातिकालययोऽयमथा	...	२१
जुगुप्सात्मा तु बीभत्सः	...	४०
ज्ञेया वासकमज्ञा सा	...	१७
रसः कान्य विधातव्य	...	२
ततः शृङ्गार एवाय	...	३५
ततोऽप्यथापि नो दोषः	...	२५
तरा यडे कुसुमघ्नं	...	१७
रुचस्तः सविज्ञास	...	३
तरुणः स्वमुज्ज्वलाप	...	१
तन्ना भिन्नापाश्चिन्ता	...	२२
तरसंगमकृते धाटं ...	...	२३
तरसखीनां पुरस्तथाः	...	२६
तरुणः सकलाः कलाः	...	१
रद्रूप स्मरविभ्रम ...	...	२३
रद्रूपस्मितचातुर्य	...	२३
तन्वद्भ्या मधुरस्वरः	...	३४
तस्याः स्मरामे धदनं	...	४५
तस्योद्भास ...	...	१२
तासां प्रगल्भसुरत	...	१६
तिर्यग्वन्निलमेघ ...	...	२७
त्रिभामिभारिका स्वीया	...	११
रं याहि तामनुचितां	...	४५
रवं विष्णोः शयानाधयो	...	४४

त्वह्वन्नाभ्युत्तसौरम	...	...	७
त्वद्विम्बाधरस्तयडनं	..	...	४२
दण्डश्छिन्ने यस्य ..	...	...	१
दम्पते गोरपि नापेक्षे	...	....	३४
दयिते सागराद्येऽपि	...	...	१०
दयितो नागतो	....	...	१०
दरमगोष्ठिनवेपथु	...	...	३६
दाक्षिण्यपाश्चर्या	...	...	११
दाना विद्वाःकुलीन	...	....	४
दिक्कान्ताननर्पणा	....	...	२८
दीर्घं निश्चलितं ...	....	...	१८
दीर्घं निश्चलिति ...	..	..	२४
दीर्घं श्यासाकुलतरं	...	...	२४
दुःखितापि स्वयं	...	...	१६
दुर्गन्धमचुरकलेवरं	...	...	४०
दूर्ती संमेष्य ...	...	...	१८
द्वैत्यमेकं समाधिर्य	..	...	३०
द्रष्टुं पदलभमीक्षणै	...	...	१६
धर्मार्थकामनिपुणै	....	...	२१
धुम्बकसरोरुद्वयानि	...	...	१३
न चोद्वेगयितव्योऽपि	.	...	४१
न मे तापव्यापत्प्रथमत	....	...	३४
नर्मैकर्मसु निष्णातो	...	...	५
न स्यात्वेम विना -	...	...	३१
नागान्मे दयितः ...	...	...	१७
नानाविन्नमद्दार्दकेलि	...	...	८
नान्याङ्गनास्तु तुरतं	...	...	१८
नाम्भोदस्तनितं ...	...	...	४३
नायकोऽनुवपेत्	...	...	७
नायिकाद्वयज्ञा ...	...	...	१४

निमीलितदृशो ...	...	...	१५
निम्ने पश्यांकुटीरके ...	...	...	१६
निर्भयाऽप्यकवरेश्यरो ...	...	...	४५
निर्भीरागो रमयया ...	...	...	४
निर्यिः स्वं मनो गाढं ...	...	...	४१
निर्देशात्प्रयस्त्रिभुक् ...	...	...	९
निषेद्धो जडना चिन्ता ...	...	...	४२
निष्ठता जग्धीच्छा ...	...	...	८
निर्वाङ्मना मदोद्रेका ...	...	...	२०
निश्वासाः किल यासरो ...	...	...	३
निश्वासाः समरघामरज्वर ...	...	...	६
निखग एतन्मदेनैव ...	...	...	१४
नीलेऽरीपाशद्वया ...	...	...	११
नूर्त प्रथिक्रम ..	...	...	३८
नो वेदि प्रणयोपचार ...	...	...	४
पदवृत्तोऽपि यः ...	...	...	१८
परकीया द्विधा द्वेया ...	...	...	१२
परस्त्रीसंगभोषणो ...	...	...	२६
परार्थपिशुनर्वाक्ये ...	...	...	३०
परासक्त मत्वा ...	...	...	७
पावनं यमदया ..	...	...	२६
पाश्चर्न भोजमति ..	...	...	१७
पुनः सर्वास्त्रिधा ...	...	...	२०
पूगद्रः प्रमद्वने ..	...	...	८
पूर्णा रुचिगहार्द ...	...	...	११
पूयन्शीरिष ...	...	...	२२
पूरे रमेषु ...	...	...	४१
पूर्यमुक्ता रमा ...	...	...	४१
प्रकाश्य दूतीद्वारेण ...	...	...	२६
प्रकुप्यति विना भन्तुं ...	...	...	२०

प्रतियोधस्तथा मर्षो	...	...	४२
प्रतिवेशमा नटी चेट्टी	...	...	३५
प्रतिपेधवचः	...	...	२६
प्रत्यप्रदोपसमये	...	...	२८
प्रत्यनीकं च विरसं	...	...	४५
प्रयुञ्जोनेत्युप यांश्च	...	...	३१
प्रसादने ॥ मानिष्या	...	...	२६
प्रसादने बलिष्ठाः	...	...	३१
प्रसाधयति यो रुष्टां	...	...	५
प्रनीक्ष्यनुनीता	...	...	२०
प्राङ्नासी सानुरागा	...	...	२५
प्राणैः प्रणयेन	...	...	६
प्राणैः मन्मथकृता	...	...	३४
प्राप्तायतिः प्रगल्भा	...	...	६
प्रायः विहीर्षयदनो	...	...	१७
प्रासप्रातश्चलाद्गच्छन्	...	...	४३
प्रियं प्रतीर्यया	...	...	२७
प्रियतमेऽमिमुखं	...	...	१४
प्रियस्य संगमामावात्	...	...	२४
प्रिये हृष्टेऽग्न्या	...	...	२७
प्रेमं द्वेकादियं	...	...	८
प्रेम्या सान्द्रतरे	...	...	१२
प्रेयान् दुरगतः	...	...	२३
प्रेयान्मे सह बान्धव	...	...	३७
प्रेयांसं विगणय्य	...	...	५
प्रापितप्रेयसी	...	...	१७
बाढं तां परिरम्भ	...	...	८
बाहो गभीरमुरजघ्वनि	...	...	३६
मुधैर्यो जम्बजतका	...	...	४१
भयं विपादोऽश्मरो	...	...	४२

यथाकस्मात्प्रजायन्ते	...	...	३०
यथाङ्गस्मररङ्गसङ्ग	...	...	६
यत्रैकस्यात्यये	...	...	३४
यथा निर्लेवयो भोज्यं	...	...	२
यथा पृथग्विधेषाये	...	...	२५
यद्भासा सकलं	...	.	१
यद्यस्ति काव्यरचनासु	...	...	४६
यद्वक्त्रं घनसार	...	...	२५
यत्नेनै तरङ्गायिते	...	...	६
यस्मिन्नमुकान्त...	...	...	३६
यस्मिन्नुज्ज्वलगण्ड	...	...	२०
यस्मिन्नुज्ज्वलसान्द्र	...	.	६
यस्यां च सानुरागाः	....	....	२६
यस्यां लास्यविलास	..	....	४२
यस्यां रास्त्रविदारित	.	...	४३
यस्याः कृत्यायधि	....	...	१६
या यौवनभराक्रान्ता	...	...	७
यावज्जीवं च संपत्तौ	...	...	११
यो घेषभृद्गूढकामः	...	...	१६
यौवने विगलितं मनोरमे	....	...	४४
रत्नक्रीडोत्सवे या तु	...	...	१०
रत्निमगल्भा कम्पेयं	..	..	४६
रत्निभावोद्भवामस्य	...	...	३४
रतिरूपा तु या चेष्टा	...	...	३
रत्याद्याः स्यायिनो	...	...	३
रत्युत्साहौ तथा शोको	..	....	२
रम्भाद्वानि किल	...	...	१६
रम्यस्ताण्डवदृष्ट्वरोऽपि	.	...	३२
रहस्येतां समाजोक्त्य	....	...	२६
रुचा तेऽलकवद्वरी	...	..	३२

लोढाक्षी चक्षमानसा	...	...	२३
घक्षोजद्विनय	...	...	७
घक्षोऽक्षवेपथैरुत्थ	...	...	३६
घर्षणीयोऽथ भृषातो	...	...	३७
घर्षयन्ति पुनः	...	...	२५
घर्षयामः कथं नाद्य	...	...	३६
घक्षमे गति मे	...	...	३०
घाग्मिस्त्वं स्मृतिरस्ताहो	...	...	३५
घामा यान्ति कश्चपुष्प	...	...	३१
घामं यत्तत्र सुभु	...	...	३६
घिक्षेपी घक्षमो मानो	...	...	४५
घिप्रलम्भस्तु शृङ्गार	...	...	२२
घिमाधैः सुभाधैश्च	...	...	२
घिस्मपारमाद्भुतोऽपि	...	...	४०
घेषपा सामान्ययनिता	...	...	१६
घ्याधिवाजमुदीर्य	...	...	२६
घङ्क न तत्र रजनी	...	...	३२
घभ्रुतपात्पलौहित्य	...	...	३८
घम्भादेर्धिक्षताद्गोर	...	...	३६
घशधर कुरु त्रयोत्साम्	...	...	३२
घशिक्षलेख ननुस्तनुतां	...	...	३२
शृङ्गार पथ कथिभिः	...	...	३६
शृङ्गारवीरकथ्याद्भुग	...	...	२
शृङ्गाराच्च भवेद्भासो	...	...	४१
शृङ्गारामासता प्रायो	...	...	२५
शृङ्गारी युयतीजने	...	...	१
शेषः फूर्मयुनो विमर्ति	...	...	३८
शोकात्मा कक्षाः	...	...	३७
शौर्योदायंगमीरत्न...	...	...	३८
श्यासाधिक्षयं स्मृतिमंघो	...	...	२५

भ्यासै. शोपितपुण्यद्वार	...	...	२१
संचारिण इमं शया	...	...	४२
संतापं तनुते यशी	...	...	२४
संयुक्तयो. स संमोगो	...	...	३
संघापः स च तस्य	...	...	४
संघय इत्यादिकं कर्म	...	..	४६
संघया संलपति ...	...	...	१४
सङ्केनाभयमेव ...	...	...	१८
स च त्रिधा भवेत्प्रायो	...	...	२७
स त्रिधा पीठमर्थः	...	...	५
सद्यस्त्रोणि जगन्ति	...	....	४४
सधीधी किमपि...	.	...	३५
स नायः अतुर्धानुकूलः	...	....	४
संग्रहानसमुद्भूतः	...	...	४०
सर्वमेतद्विधत्त	...	. .	१५
सा शुभयने हरस्याख्यं	...	...	७
सानुगागच्छा नाथे	...	...	२३
सानुगागा यदेनाम	...	...	३१
साम्प्रमेमरसार्द्र ...	.		४०
सामदाने तथा मेव	..	...	२६
सालकारमुदीक्ष्य ...	...	...	१८
सा यज्ञममपायम्	...	...	१४
सान्निध्यं रम्येन वेषणु	...	...	७
सा सावराधं रम्या	...	....	८
सुभगं शुभ मे यावयं	...	...	२६
सुचितस्येति यणोदया	..	...	४४
सोत्था भवति यस्यास्तु	...	...	१७
सोत्प्राप्तं साधुभाषामि	...	....	१०
सौधं सुधांसुधवल	---	...	२८
सौधं सुन्दरि ...	---	---	१३

		Page
स्निग्धैर्गोत्रपिलोचनैः	...	११
स्मृतिर्धृतिर्भय ...	...	४१
स्यादृष्टं त्रिधा ...	...	१२
स्यादुत्साहमयो धीरो	...	३८
स्वार्थमक्षपाणिपातोऽत्र	...	३७
स्युः कौशिकी चाऽमरी	...	४२
स्युः तो नः पकस्यापि	...	३२
स्यर्कः यान्यथाऽथा	...	१६
स्यकीया परकीयाप	...	६
स्यपापगधे या मोघं	...	२०
स्याधीनमर्तुः ...	...	१६
स्यीयामिधं घणिनी	...	२१
स्यीया सलज्जा सगया	...	१६
हं हो निश्चय कृत्रिम	...	५
द्वयोरव्ययः ...	...	४३
द्वयार्कव्ययः त्रिमीक्षित	...	१६
द्वारकानां नवः शकुरत्	...	३०
हेमात्मोदहनाद्यपद	...	१५

II. शृङ्गारसंजीविनी

		Verses
अजनि रजनिरेषा...	...	२७
अपरगिरिकुशाते ...	...	४२
अमिनयपरिरम्भा	...	४०
अमिन्वरेण लक्ष्मीनां	...	७२
अमन्दमणिमन्दिरे...	...	६३
अमन्दसोन्दर्य ...	...	४७
अमरसरिदुदञ्च ...	...	४३
अयमि यथमानसं ...	...	६५
अहं यद्वे पद्वेकहमुखि कठोरं	..	१६
अहं यद्वे पद्वेकहमुखि यच्चक्रेन	...	१००
आध्याविता हेमघटीनटी	...	४६
आयान्तया मन्दमन्दे	...	४
आलीभिर्मधुसिन्धु	..	८१
आसने मतस्ती ...	...	४८
इन्द्रनीलमणिमञ्जु	...	५८
इयं रजनि रुज्ज्वल...	...	८७
ईषद्वक्ति यथनाथ	...	७
उच्चैः धीनपयाधर	...	८१
उदेति राद्वक्त्रे ...	...	२०
उन्मीलरुचमानमद्वलि	...	१२
उन्मीलनमकरवज्र	...	१०
उन्मीलनमकरवज्र ...	...	१८
उदलद्ध्य सख्यमय	...	७१
एकान्त मिनितापि	...	१५
कन्दर्पस्य अगजपाप	...	६
करांति दहनं यथा...	...	८६
कदपीपति दिनानि	...	८५

वाशीरुद्रपिदिषी	...	...	८
कीर्ति सुपर्वास्त	....	...	५३
पुरुषानुत्था, ...	....	...	७४
केशः शेषवमास्य ...	...	...	६६
कोदयद्वयद्वय ...	...	...	६६
क्षितम्पाप्यमे ...	...	...	२५
चण्डांशोतिचण्ड	...	...	८५
छद्मी मेरु जलरपटले	...	...	७६
लूममारम्भविधो	...	...	११
लेतुं ऐरावतम्बुजायत	...	...	७८
तादृशयोदयमादधाति	...	...	७६
त्यक्तः सवयापापि ...	...	...	६८
दक्षं वामपदं ...	...	...	२३
द्वारं साम्प्रतमद्वयद्व	...	...	३४
दीपीयन्ति पयोमुखो	...	...	७५
दृश्य हरिणी कृता...	...	...	६०
निरपं निन्दसि चन्द्रानि	...	...	३५
निर्दोषा गुणशक्तिनी	...	...	१०२
निष्ठा कृता हन्त ...	....	...	६५
निरपन्दमिन्दीपर...	...	...	५६
नीता रात्रिः कथमपि	....	...	३७
गीताम्बरायगुणितम्	...	...	५४
मेघं ध्वजतनगप्रज्ञाय	....	...	७७
पद्मरागप्रणिपद्यु	....	...	६१
पापोरुद्वन्द्वरुचा	...	...	५२
पादाहुष्मनिपीडित	....	...	१३
पुनः मुरारेरियमद्वय	....	...	२८
प्रत्यम्भूपर श्रेष्ठरोपरि	...	...	१७
प्रमातृसमये निज	...	...	६४
प्रस्थानाय कृताद्यमे	...	...	८३

Not to be Issued
Bharatiya Vidya Bhavan's Sanshodhanagar

Call No S47K/PAD/MAD/8438

Title Akbarshahi-Singaradharja-
na Nādhava kṛṣṇa

Author Padmasundarā

Date of issue	Borrower's No	Date of issue	Borrower's No
1 MAR 1984			
Shu S A U			
3 NOV 1955			
- from			
10 JAN 2004			
gan			